

KULTURMINNER OG KULTURMILJØER I SOKNDAL

INNHOLD

The background of the entire page is a close-up photograph of a stone wall. The stones are grey and brown, with patches of green moss growing between them. A decorative orange line, consisting of a wavy line with two circular swirls at the ends, is drawn across the middle of the page, passing behind the title 'INNHOLD'.

UTGITT AV SOKNDAL KOMMUNE 2015
SKREVET AV: GUDMUND HOLMEN, FINN NESVOLD, OLAUG ØKLAND,
MARIT EGELAND, EINAR BIRKELAND, FRODE SÆLAND, TONE BERGLJOT
EIKELAND OG BESS GRASTVEIT.
DESIGN OG LAYOUT: DESIGNSTREK.
FOTO: JANOVE GRASTVEIT OG VIDAR VOLDEN
TRYKK: GRAFO TRYKKERI.

KOMMUNEDELPLAN FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØER I SOKNDAL KOMMUNE 2015 - 2025

DEL 1: KULTURMINNER OG KULTURMINNEVERN

<i>Om bestilling av planen og planprosessen</i>	s.5
<i>Hvorfor vern av kulturminner?</i>	s.6
<i>Avgrensning av planen</i>	s.7
<i>Definisjoner og begrep</i>	s.7
<i>Rammer og målsettinger</i>	s.9
<i>Målsettinger for kulturminnevernet i Sokndal</i>	s.11
<i>Utfordringer og satsingsområder for kulturminnevernet i Sokndal</i>	s.13
<i>Virkemidler og ansvar</i>	s.15
<i>Prioritering og verdisetting av kulturminner</i>	s.18
<i>Retningslinjer for saksbehandling</i>	s.19

DEL 2: KULTURMINNER OG KULTURMILJØER I SOKNDAL

 <i>Bergverkshistorien</i>	s.23
 <i>Jøssingfjord</i>	s.31
 <i>Sogndalstrand kulturmiljø</i>	s.37
 <i>Kystkultur, fiske og blandingslandbruk</i>	s.41
 <i>Hauge sentrum og sentrumsutvikling</i>	s.57
 <i>Krigsminner</i>	s.67
 <i>Kirker og kirkesteder</i>	s.73
 <i>Automatisk fredete kulturminner</i>	s.77
 <i>Kulturlandskap, kvernhus og landbruk. Bedehus og grendehus</i>	s.81
 <i>Kommunikasjonshistorie, ferdselsveier, bruer</i>	s.95

DEL 3: HANDLINGSPLAN FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØER 2015-2019

<i>Målsettinger for kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer</i>	s.99
<i>Handlingsplan</i>	s. 102

VEDLEGG

*Liste SEFRAK B-objekter.
Kart kulturminner i Sokndal.*

DEL 1 OM KULTURMINNER

OM BESTILLINGEN AV PLANEN OG PLANPROSESSEN

Sokndal kommune har til nå ikke hatt egen kulturminneplan eller kommunedelplan for kulturminner. Planprosessen har derfor vært et nybrottsarbeid der kulturavdelingen i administrasjonen, hovedutvalg for oppvekst og kultur, og ressurspersoner fra museer, fylket og lokalt foreningsliv har bidratt. Likevel har kulturminnevern lenge vært et tema i kommunens planer.

MANDAT FOR PLANARBEIDET: I planprogram for rullering av kommuneplan 2011-2022, vedtatt i kommunestyret 26.4.2010, er kulturminner et av fem fokusområder. Vi siterer fra planprogrammet:

”Sokndal kommune forvalter betydelige kulturverdier, med det freda kulturmiljøet på Sogndalstrand og husene under Hellenen i Jøssingfjord som de mest kjente. Kommunen har også mange andre flotte kystkulturmiljøer der kun østsiden av Rekefjord er regulert. Sokndal har også mange kulturminner tilknyttet bergverksdrift. Kommunen har lenge vurdert å starte arbeidet med en kulturminneplan slik at en kan få gjennomgått dette materialet på nytt og helst også gjort noen prioriteringer, men det har ikke vært kapasitet i administrasjonen til å få gjennomført dette i innværende periode. En ønsker derfor å gi kulturminner og kulturmiljø ekstra fokus ved denne revisjonen. SEFRAK materialet (Sekretariatet for registrering av faste kulturminner) til kommunen er ikke vurdert, flere av bygningene som er registrert eksisterer ikke lenger, mens andre holder på å gå tilbake til

naturen. I forbindelse med planarbeidet har kommunen bevilget penger til evaluering av SEFRAK materiale hos Rogaland Fylkeskommune. Kompetansen til Regionantikvaren vil også være viktig i det videre arbeidet. Andre viktige dokumenter i planarbeidet er kulturminneloven, Stortingsmelding nr. 16 ”Leve med kulturminner” og riksantikvarens veileder ”Kulturminner og kulturmiljø, Plan- og bygningsloven”.

Oppsummert ser vi at kulturminnevern skal være et satsningsområde for kommunen i kommende kommuneplanperiode. Innen kulturminnevern skal følgende prioriteres:

1. Utarbeide kulturminneplan.
2. Prioritere hvilke kulturminner/kulturmiljøer vi bør ta vare på (også i kulturminneplan).
3. Evaluere og kontrollere SEFRAK-registeret (bygninger eldre enn 1900), og vurdere behov for nye registreringer av verneverdige bygninger og evt andre kulturminner.

Prosessen med kulturminneplan ble startet, og planprogram ble vedtatt i Hovedutvalg for oppvekst og kultur (HOK) allerede 14. november 2011 (HOK-005/11). Med vedtaket fulgte også vedtak om en kulturminneplan som tematisk kommunedelplan, og en plan for hvordan arbeidet skulle organiseres, informasjon og medvirkning og fremdrift.

ORGANISERING: Prosjektleder for planarbeidet har vært oppvekst- og kulturkonsulent, med assistanse fra prosjektleder ved Jøssingfjord Vitenmuseum det siste året. HOK har fungert som styringsgruppe, og har vært orientert om

fremdrift og status i sakene Kommunedelplan for kulturminner: status og fremdrift pr. november 2012 (HOK-037/12), og Kommunedelplan for kulturminner. Status og fremdrift pr. november 2013 (HOK-028/13). Fremdriftsplan har blitt revidert flere ganger på grunn av manglende kapasitet.

En arbeidsgruppe og en referansegruppe har vært involvert i arbeidet. Arbeidsgruppa er sammensatt av oppvekst- og kulturkonsulent, prosjektleder Jøssingfjord Vitenmuseum (siste år), oppvekst- og kultursjef, plan- og miljørådgiver, regionantikvar (til midten av 2013), representant HOK. Referansegruppen er sammensatt av oppvekst- og kulturkonsulent, prosjektleder Jøssingfjord Vitenmuseum (siste år), kulturvern avdelingen Rogaland fylkeskommune, Dalane Folkemuseum, og lokale frivillige med interessefelt kulturminnevern (Gudmund Holmen Sokndal Bygdetun, Kirsten Brambo Ættesogelaget, Finn Nesvold lokalhistoriker). Representant HOK har også deltatt i gruppen fra 2014.

INFORMASJON OG MEDVIRKNING: I forbindelse med oppstart av plan og vedtatt planprogram i november 2011 ble det holdt et åpent møte der det ble informert om planprogrammet. Vedtatt planprogram ble også annonsert i lokalpressen og lagt ut på kommunens hjemmeside. Lokale frivillige er involvert i arbeidet i referansegruppen. Høringsutkast legges ut til offentlig ettersyn i lokalpresse og på hjemmeside, og ble presentert på et åpent møte i november 2014.

HVORFOR VERN AV KULTURMINNER?

Kulturminner er med å knytte oss til stedet vi bor på og styrke både stolthet og tilhørighet. Samtidig kan vi lære om fortidens generasjoner og hvordan de levde gjennom kulturminnene. Kulturminner knytter sammen vår samtid med fortiden og viser oss hvordan det samfunnet vi lever i i dag har vokst frem. Kulturminnene representerer en unik verdi, materielle kulturminner er uerstattelige og kan kopieres, men ikke erstattes om de blir borte. Vi bør ha en bevissthet om hva vi ønsker å ta vare på for fremtiden slik at verdifulle kulturminner ikke forsvinner.

KULTURMINNER er i følge Lov om kulturminner (§2):
“Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.”

Det er vanlig å dele kulturminner inn i to hovedkategorier, immaterielle og materielle. Lokale tradisjoner, sagn, myter, historier, stedsnavn, musikk og håndverks-tradisjoner er eksempler på immaterielle kulturminner. Materielle kulturminner kan være faste kulturminner, som for eksempel bygninger, gravhauger, bruer og boplasser eller gjenstander.

Fredningen av Sogndalstrand viser hvor viktig kulturminnevern kan være. Vedtak om fredning av Sogndalstrand kulturmiljø ble fattet av Kongen i Statsråd i 2005. Da hadde kulturmiljøet vært midlertidig fredet siden 1994. Fra den midlertidige fredningen trådte i kraft har kulturmiljøet fått ny verdi og status – og ikke minst fremstår bygningsmiljøet som helhetlig, godt vedlikeholdt og autentisk der viktige antikvariske kvaliteter er beholdt. Spørs om området og bygningsmiljøet hadde sett likedan ut i dag uten fredningen.

AVGRENSNING AV PLANEN

Kulturminner kan være alle typer spor etter menneskelig virke, og har ikke noe krav til alder i utgangspunktet. Det vil derfor være nødvendig å tenke gjennom hvilke typer kulturminner som skal ha hovedfokus i planen, og hvilke typer som eventuelt faller utenfor planen. Hovedfokus her blir på bygninger, og objekter som handler om kommunikasjon, det vil si bruer, ferdselsveier og lignende. Planen omhandler faste kulturminner. Gjenstander blir ikke tatt med. Vi vektlegger helhet og miljøer mer enn enkeltobjekter. I noen sammenhenger vil faste kulturminner bli illustrert med historier og muntlig tradisjon.

DEFINISJONER OG BEGREPER

AUTOMATISK FREDET KULTURMINNE:

Kulturminner fra oldtid og middelalder, før reformasjonen 1537. Også kalt fornminner. Også

stående byggverk fra perioden 1537 til 1649. Alle fornminner er fredet etter Kulturminneloven, og underlagt Riksantikvaren. Forvaltning og enkeltsaker er delegert den enkelte fylkeskommune.

VEDTAKSFREDET KULTURMINNE: Nyere tids kulturminner, yngre enn 1537, kan fredes med vedtak etter kulturminnelovens §15, av Riksantikvaren. I Sokndal har vi fire enkeltbygninger/våningshus som er fredet etter enkeltvedtak. Vi har også fredning av kulturmiljø.

VERNEVERDIG KULTURMINNE: De fleste verneverdige kulturminner har ikke formelt vern, men tas vare på fordi de defineres som verdifulle ut fra historiske hensyn.

HENSYNSSONE FOR BYGG, KULTURMINNER MED MER SOM SKAL BEVARES (ERSTATTER SPESIALOMRÅDE BEVARING I GAMMEL PLAN- OG BYGNINGSLOV FRA 1985):

Kulturminner, anlegg og kulturmiljøer som er sikret eller skal sikres vern ved regulering etter plan- og bygningsloven (§11-8 bokstav c og §12-6). Kommunen har myndighet til denne type regulering.

LISTEFØRTE OBJEKTER: Gjelder alle kirker som er bygd mellom 1650 og 1850. Disse er underlagt et særlig vern og alle tiltak på kirken må godkjennes av Riksantikvaren. Når det gjelder listeførte kirkers omgivelser ble dette ansvaret delegert fra Riksantikvaren til fylkeskommunene fra 1. mai 2013. Det vil si at fylkeskommunene skal uttale seg i forhold til plansaker, samt veilede biskopen i saker som berører listeførte

ÅROSÅSEN, SOGNDALSTRAND

kirkers omgivelser. Flere kirker bygd etter 1850 er også sett som særlig verneverdige og dermed listeført.

KULTURLANDSKAP: Landskap påvirket av menneskers virke gjennom landbruk, bebyggelse og tekniske anlegg.

MUSEUMSVERN/MUSEALT VERN: Kulturminner som museene eier eller har vedlikeholdsansvar for. Disse er som regel ikke fredet etter kulturminneloven.

FREDET KULTURMILJØ: Vedtaksfredning etter Kulturminneloven §20. Fredningen gjelder spesielle områder for å bevare området kulturhistoriske verdi. Fredningen ligger et nivå over vanlig vedtaksfredning og representerer det strengeste vernet i kulturminneloven. Sogndalstrand med bebyggelse og kulturlandskap er et av åtte fredete og to midlertidig fredete kulturmiljøer i Norge.

FREDNING kan bare utføres av Riksantikvaren etter enkeltvedtak hjemlet i Kulturminneloven. Fylkeskommunen kan ta initiativ til midlertidig fredning om viktige kulturminner står i fare for å bli ødelagt.

VERN skjer ved å ta i bruk bestemmelser om hensynssone og eventuelt andre bestemmelser i Plan og bygningsloven. Kommunen gjør vedtak om vern etter PBL.

SEFRAK (SEKRETARIATET FOR REGISTRERING AV FASTE KULTURMINNER): Et landsdekkende register over eldre bygg og andre kulturminner fra perioden 1537 til 1900. Registreringen ble gjort fra 1970-tallet til 1990-tallet.

I Sokndal har Rogaland fylkeskommune evaluert bygningene i etterkant av registreringen, og satt de i

3 ulike verneklasser.

Verneklasse A: Verneverdige kulturminner som er aktuelle for sikring ved formelt vern gjennom fredning etter Kulturminneloven, eller regulering til hensynssone etter Plan- og bygningsloven (PBL). Svært høy alder kombinert med stor grad av autentisitet vil ofte alene kunne gi grunnlag for plassering i verneklasse A.

Verneklasse B: Kulturminner som kan være aktuelle for regulering til hensynssone etter PBL.

Verneklasse C: Bygningene sidestilles med andre bygninger, og er underlagt plan- og bygningslovens generelle bestemmelser. Verneverdien kan være stor hvis det står i en sammenheng og i et miljø.

Status som A- eller B-objekt i SEFRAK-registeret betyr ikke at en bygning er fredet eller vernet. Den er kun definert som frednings- eller verneverdig. Dermed er det opp til hver enkelt eier og kommune hvordan bygningene forvaltes. Kommunen kan foreslå fredning, eller regulere til vern etter PBL.

RAMMER OG MÅLSETTINGER

Nasjonalt har vi en målsetting som sier: "mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på som bruksressurser og grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping" (Stortingsmelding nr. 35 (2012-2013) Fremtid med fotfeste).

Det arbeides med en ny regional kulturplan for fylket. I tidligere plan fra 2005, Fylkesdelplan for friluftsliv, idrett, naturvern og kulturvern (FINK-plan), er kulturvern delt i Fornminner og Nyere tids kulturminner. For nyere tids kulturminner er det satt opp følgende målsetninger:

- Revidere registeret over nyere tids kulturminner av nasjonal og regional interesse.
- Bidra til at disse kulturminnene får tjenlig juridisk vern og praktisk vern/vedlikehold.

MÅLSETTINGER FOR KOMMUNE- DELPLAN FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØER:

1. Formelt vern av spesielt utsatte og prioriterte kulturminner og kulturmiljøer.
2. Økt kunnskap og forståelse for historiske sammenhenger og kulturminnevern som del av samfunnsutviklingen.
3. Oversikt over og evaluering av kulturminner etter 1900.
4. Hensyn til kulturminner som fast prosedyre ved bygge- og plansaker i kommunen.

- Stimulere til at kommunene utarbeider lokale kulturminneplaner. Arbeide for økte muligheter for økonomisk tilskudd.

Når det gjelder bevaringssituasjonen er blant annet kulturminner fra industri og næring fremhevet som truet. Tekniske og industrielle kulturminner finner vi også som et av ti bevaringsprogrammer for den statlige satsingen på kulturminnevern i den nye stortingsmeldingen Fremtid med fotfeste (Stortingsmelding nr. 35 (2012-2013)).

MÅLSETTINGER FOR KULTURMINNEVERNET I SOKNDAL

I kommuneplanen 2011-2022 står lite spesifikt om kulturminnevern. Men i forhold til kystkultur (kapittel 6 Kystsonen) har kulturminnevernet fått en viktig plass: "Kulturminner og –miljøer langs kysten skal ivaretas ut fra deres status, men kommunen ønsker at disse miljøene er levende og i daglig bruk og ikke trues med fraflytting og forfall".

Delmål 4 går direkte på kulturminnevern: "Ta vare på kommunens unike kystkulturmiljø. Slik gjør vi det:

- Kommunen vil være positive til ny bruk av gamle bygninger som i dag ikke lengre har

noen funksjon. Kommunen vil åpne for vern gjennom aktivt bruk. Ny bruk forutsetter at fasade vedlikeholdes i henhold til antikvariske prinsipper.

- Benytte hensynssoner på de viktigste kystkulturmiljøene som forutsetter at utbygging i disse områdene tar vare på eksisterende kvaliteter, samtidig som nye tiltak speiler dagens byggeskikk uten å dominere eksisterende bebyggelse".

I kapittel 5 Det gode liv – fra vugge til grav, er kirkene også nevnt: "Sikre kirkene våre nødvendige midler til vedlikehold, og gjøre dem tilgjengelige for omvisning og kulturarrangement".

BLÅFJELLBANEN

TIL MÅLSETTINGER:

1. Vi har flere kulturmiljøer som er spesielt utsatt, spesielt innenfor kystkultur, bergverk/industri og i sentrum. Målsettingen følges opp i satsningsområder under.
2. Vi trenger økt kunnskap og ikke minst bevissthet rundt kulturminnevern: hva det er og den verdien det har for samfunnsutviklingen i dag. Her blir selve planen et viktig verktøy, og videre vil formidling og ulike aktiviteter (eks. kulturminnedag) i samarbeid med andre aktører være viktige tiltak.
3. Parallelt med planarbeidet vil det jobbes videre med registrering av kulturminner, i første rekke bygninger og anlegg bygd etter 1900. Pr i dag har vi kun en systematisk registrering av bygg før 1900 (SEFRAK).

4. Det vil bli enklere å følge opp kulturminnehensyn som integrert del av byggesaksbehandlingen, ut fra:
  - Utvalgte satsingsområder i kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer
  - Evaluering av kulturminner i A- og B-objekter
  - Etablerte rutiner for saksbehandling av verneverdige bygg

UTFORDRINGER OG SATSNINGS-OMRÅDER FOR KULTURMINNE-VERN I SOKNDAL

KULTURMILJØER, BERGVERK/INDUSTRI, KYSTKULTUR, HAUGE SENTRUM

Jøssingfjord. Hellenen med husene og ruiner. Nedre Hellenen kraftstasjon, med nedlagt industriområde og arbeiderbolig. Spesielle

utfordringer knyttet til ulike interesser mellom område regulert til industriformål, nytt prosjekt Jøssingfjord Vitenmuseum, og kulturminner. Ønske om hensynssone kulturmiljø i reguleringsplan, men være forsiktig og nøye med kriterier pga. nybygg.

Naustmiljø Nesvåg. Hensynssone kulturmiljø i reguleringsplan (ikke vedtatt). På sikt vurdere fredning etter Kulturminneloven. Spesielle utfordringer knyttet til samvirke kulturminnevern / næring / fritid / turisme.

Kulturmiljø Hølen / Vassenden: Bruer, ferdselsvei og rester etter stampe. Ferdselsvei med bruer Bakka-Hølen-Elgjestraum. Restaureringsprosjekt i samarbeid med Statens vegvesen, museumsavdelingen. Spesielle utfordringer knyttet til flomfare og tilstand på

objekter, tilgjengelighet for allmennheten, rydding av sti, og hensyn til grunneiere.

Blåfjell: Kulturmiljø med gruver, ruiner og bane. Spesielle utfordringer knyttet til uklare grenser grunneiere, slitasje, sikkerhet og tilgjengelighet. Foreslås vernet som hensynssone kulturmiljø, må inn i kommuneplan ved neste revidering.

Sandbekk industriområde: Enkelte områder og objekter bør ivaretas. Hvordan få til i et område regulert til næring og industri, og med flere eiere? Område med Jepsens stoll satt av til kulturminneformål, bør reguleres til hensynssone kulturmiljø.

Sentrum: Det mangler en helhetlig tenkning rundt kulturminner og estetikk i sentrum, gjelder også i forhold til nybygg. Det bør arbeides med å få til en hensynssone kulturmiljø i området rundt det fredete anlegget Stuhauggården, der også Doktorgården og parken bør inngå.

Satsningsområdene følges videre opp i handlingsplan 2015-2019.

VIRKEMIDLER OG ANSVAR

Hvordan kan vi bevare og verne kulturminner?
Hvilke virkemidler har vi?

Vi har ulike kategorier av virkemidler som kan brukes i forvaltningen av kulturminner:

1. Lovverk
2. Stortingsmeldinger og planer
3. Økonomiske støtteordninger

1. LOVVERK

KULTURMINNELOVEN OG PLAN- OG BYGNINGSLOVEN

er i hovedsak de to lovene som er aktuelle i forhold til forvaltning av kulturminner. Riksantikvaren forvalter Kulturminneloven på nasjonalt nivå, mens fylkeskommuner, Sameting, arkeologiske landsdelsmuseer og sjøfartsmuseer forvalter loven på regionalt nivå. Alle kulturminner eldre enn 1537, og alle stående byggverk fra før 1650 er automatisk fredet gjennom Kulturminneloven. Loven åpner også for at nyere tids kulturminner kan fredes gjennom enkeltvedtak.

For kommunens del er Plan- og bygningsloven det viktigste virkemiddelet i vern og forvaltning av kulturminner. Tidligere kunne PBL brukes som grunnlag for å regulere kulturminner og kulturmiljøer til "spesialområde bevaring", jf. reguleringsplan for Rekefjord øst. I den nye Plan- og bygningsloven av 2008 er formålet "spesialområde bevaring" erstattet med "hensynssone" med formål bevaring av kulturmiljø (PBL §11-8, c og d). Aktuelle virkemidler er da å etablere hensynssone i reguleringsplan, eller båndlegge områder for vurdering og utarbeiding av reguleringsplan der hensynssone inngår. Disse virkemidlene er i tråd med dagens vektlegging av helhet og kulturmiljøer mer enn enkeltobjekter innen kulturminnevernet. Kommunen kan også gi pålegg om utbedring av eksisterende bygninger av hensyn til bevaringsverdi, hvis det vil gi en vesentlig forbedring av byggverkets funksjon.

TRALLEBANEN, JØSSINGFJORD

2. STORTINGSMELDINGER OG PLANER

Meldinger og planer skal sikre langsiktighet og helhetlig tenkning på alle nivå innen kulturminneforvaltningen. Gjeldende statlige føringer er beskrevet i Stortingsmelding nr. 16 "Leve med kulturminner", Stortingsmelding nr. 26 "Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand", og Stortingsmelding nr. 35 "Fremtid med fotfeste" (2012-2013). Rogaland fylkeskommune har samlet sine målsettinger i Fylkesdelplan for friluftsliv, idrett, naturvern og kulturvern (FINK). Handlingsprogrammet i FINK blir videre fulgt opp i regionalt utviklingsprogram (RUP). Ny regional kulturplan for fylket er under utarbeidelse (2014).

De fleste kulturminner har ingen form for beskyttelse eller vern etter lovverket. Det er da viktig at kommunene tar et hovedansvar for å sikre verdifulle kulturminner. Kulturminneplaner vil være et viktig verktøy i en helhetlig og langsiktig forvaltning av kulturminner i den enkelte kommune. En oversikt over hva som finnes av kulturminner i kommunen vil i seg selv være positivt og øke bevisstheten rundt hva kulturminner er og kan være. Kulturminneplaner vil også være et viktig hjelpemiddel i byggesaksbehandling og annet plan- og utviklingsarbeid i kommunen. For å få en plan til å fungere må den imidlertid være forankret i administrasjon og blant politikere, og tiltak må følges opp i praksis og prioriteres i budsjettssammenheng.

3. ØKONOMISKE STØTTEORDNINGER

Den viktigste aktøren innen kulturminnevernet er eieren. Fredning eller vern gir kun begrenset beskyttelse, det aller viktigste er at eier ønsker å ta vare på kulturminnet. Å bevare et kulturminne krever gjerne både kunnskap og økonomiske ressurser. Dermed bør det tilrettelegges for at eiere kan få råd og veiledning, og kunne søke økonomiske midler til bevaring.

Det finnes ulike statlige/fylkeskommunale tilskuddsordninger som eiere kan søke på. De vanligste ordningene er:

1. SMIL (TILSKUDD TIL SPEIELLE MILJØTILTAK I JORDBRUKET).

Fylkesmannen tildeler tilskudd til å ta vare på kulturminner gjennom sitt regionale miljøprogram. Utdrag fra formål (Fylkesmannens nettside): Kulturlandskapet er en viktig del av kulturarven vår og representerer store kulturverdier. (...) Skjøtsel av kulturlandskapet skal bidra til vern av gammel kulturmark, gamle ferdselsårer, kulturminner, tekniske anlegg og verneverdig bygningsmasse". For mer informasjon se Fylkesmannens nettsider www.fylkesmannen.no/ Rogaland eller ta kontakt med jordbrukssjefen i kommunen.

2. NORSK KULTURMINNEFOND

Tilskudd fordeles av fondet selv. Lokalt har prosjektet restaurering av trallebanen i Jøssingfjord fått tilskudd fra fondet. Både private eiere og frivillige organisasjoner kan søke, og midler kan brukes til tiltak innenfor hele kulturminnefeltet. For mer informasjon se Norsk Kulturminnefondets nettsider www.kulturminnefondet.no

3. STIFTELSEN UNI

Stiftelsen støtter tiltak innen skadevern og miljøvern. I forbindelse med kulturminnevern kan tiltak som går på brannsikring være aktuelle. Sogndalstrand har fått midler til brannsikring. Løpende søknadsbehandling. www.stiftelsen-uni.no

4. NORSK KULTURARV

Stiftelsen Norsk Kulturarv disponerer midler til forfallstruede bygninger gjennom aksjonen "Ta et tak". Det var ingen tildeling for 2013, men det planlegges flere tildelinger. Følg eventuelt med på Norsk Kulturarvs nettside. kulturarv.no

5. ROGALAND FYLKESKOMMUNES STØTTEORDNING TIL VERNEVERDIGE BYGNINGER

Rogaland fylkeskommune forvalter både en ordning for bygninger som er fredet gjennom Kulturminneloven på vegne av Riksantikvaren, og de har en egen ordning øremerket andre verneverdige bygninger av særlig kultur- og arkitekturhistorisk lokal og regional verdi.

Om tilskuddsordningene står blant annet: "Tilskuddsordningene er ment å dekke noen av merkostnadene ved vedlikehold og istandsetting etter antikvariske prinsipper. (...) Prioritering: 1. Jærhus, 2. Verneklasse A, 3. Spesialområde bevaring/hensynsone, 4. Verneklasse B <http://www.rogfk.no/OEkonomisk-stoette/Natur-kulturvern2/Tilskudd-til-verneverdige-bygg-oganlegg>. Med ny stilling som byantikvar i Egersund vil det være naturlig å inngå en form for samarbeid med Egersund angående rådgivning i Sokndal.

6. KOMMUNALE STØTTEORDNINGER

På sikt bør kommunen vurdere en egen kommunal støtteordning for prioriterte kulturminner som også kan brukes til restaurering av privat bolig/private kulturminner, eventuelt en tilpassing av retningslinjer for kulturfondet. Det bør også være en ambisjon om å få til en egen stillingsandel som skal jobbe med kulturminnevern, både planmessig forvaltning og rådgivning til enkeltpersoner/eiere.

PRIORITERING OG VERDISSETTING AV KULTURMINNER

Kulturminner som inngår i planen deles inn etter verneverdi i verneklasse A eller B. I planen har vi startet arbeidet med å kategorisere/verdisette objekter og plassere dem i verneklasser, men dette arbeidet er i startfasen

og må fortsette ved revidering av kommunedelplan for kulturminner. Kulturmiljøer som har status spesialområde bevaring eller hensynsone, eller der hensynsone anbefales, har samme status som enkeltobjekt i verneklasse A. Som del av kulturmiljøet kan det inngå objekter både i verneklasse A og B.

Verneklasse A og B samsvarer i stor grad med verneklasser etter SEFRAK. Men ettersom nye kulturminner kommer til som er bygd etter 1900, vil også disse bli plassert inn i verneklasser etter en evaluering og verdisetting av objektene. Kulturvernavdelingen ved Rogaland fylkeskommune har evaluert alle bygninger registrert i SEFRAK, og plassert disse i verneklasser. Jf. evalueringsrapport fra 2013. Vi har nå en kategorisering av alle bygninger i SEFRAK-registeret etter verneverdi, der A står for høy verneverdi, B middels og C liten. A-objektene vil være en sentral del av planen, og enkelte av B-objektene. Alle B-objektene vil ligge ved som tillegg. Det bør nevnes at SEFRAK-registeret ble etablert i en tid da helhet og bygningsmiljøer ble tatt lite hensyn til. Dermed vil planen ha fokus på miljøer og større områder som ikke nødvendigvis er registrert i SEFRAK. Registrering vil derfor være et sentralt tiltak i handlingsplanen for de neste 4 år. A-objekter fra registeret kommer inn i flere av kapitlene som følger, og vil bli presentert med bilde innen det tema som er naturlig for sammenhengen.

I fylkesplan for kulturminner fra 1989 er det listet opp prioriterte kulturminner for alle

MÅL

kommuner i Rogaland, ut fra en foreløpig registrering av nyere tids kulturminner. Denne listen vil være et viktig supplement til en vurdering av hvilke områder/bygningsmiljøer som bør reguleres/vernes. Viktige kulturminner innen kommunikasjon (veier, bruer) i Sokndal er registrert og omtalt i Nasjonal verneplan for Rogaland i regi Statens Vegvesen. De kulturminner i Sokndal som er omtalt her vil være viktige i en vurdering og prioritering av denne typen kulturminner.

Følgende verdier blir viktige i en kategorisering av kulturminner:

MILJØVERDI: Inngår kulturminnet som del av en større helhet / i et kulturmiljø?

ANTIKVARISK VERDI: Autentisitet, alder, teknisk tilstand

LOKAL/REGIONAL/NASJONAL VERDI: Er kulturminnet sjeldent forekommende i lokal/regional, og/eller nasjonal sammenheng?

FORMIDLINGS-/OPPLEVELSESVERDI: Hvilket formidlings- og informasjonspotensiale har kulturminnet? Kan vi gjenoppleve og få informasjon om den historiske epoken kulturminnet er fra?

RETNINGSLINJER FOR SAKSBEHANDLING

Når det gjelder de automatisk fredete kulturminner ligger forvaltningen av disse hos Rogaland fylkeskommune, Arkeologisk museum i Stavanger og Riksantikvaren. Uten vedtak om dispensasjon fra Kulturminneloven

§8 er det ikke mulig å gjøre noe med disse. For nyere tids kulturminne og kulturmiljø, som ikke er fredet etter kulturminneloven, gjelder det at disse på et kommunalt nivå i første rekke kan sikres gjennom kommuneplanen sin arealdel eller regulerings-/bebyggelsesplan. I byggesaker som gjelder hus og anlegg som er klassifisert i SEFRAK verneklasse A eller B eller er innenfor et område som er regulert til bevaring, skal sakene vurderes ut fra både plan- og bygningsloven, kulturminneloven, regler for kulturlandskapsforvaltning og retningslinjer i offentlige planer, herunder også kommunen sin kulturminneplan.

For bygg og anlegg som står oppført under kapitlet "Andre bygg og anlegg" skal det fra kommunen sin side føres en restriktiv linje med hensyn til rivetillatelse og vesentlige ombygginger. Ingen byggverk kan rives uten at det på forhånd er gitt rivetillatelse etter plan- og bygningsloven. Ved søknader om å rive verneverdige bygninger skal kommunen etter pbl. §21-5 og kml. §25, samarbeide med regional kulturminneforvaltning – Rogaland fylkeskommune – og hente inn uttalelser fra disse. Kommunen kan hindre riving ved å avslå rivesøknad, legge ned midlertidig forbud mot tiltak eller regulere område på en slik måte at byggverk ikke kan rives.

Etter kml. §25, 2. ledd, er kommunen pliktet til å sende søknad om riving eller vesentlig endring av et ikke fredet bygg eller anlegg oppført før 1850 til rett myndighet senest fire uker før

URDAL

søknaden blir avgjort. Søknadskravet omfatter alle tiltak som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven. En slik saksgang er med på å sikre en kulturminnefaglig vurdering når bygninger skal rives eller ombygges. Kommunen kan også velge å sende byggesøknader på bygg yngre enn 1850 på høring.

Ved restaurering, rehabilitering, endringer m.m. for bygninger i verneklasse A og B bør en benytte foretak med kompetanse innen både prosjektering og utføring, og som har erfaring med saker som gjelder bygg med historisk og lokal byggetradisjon. Slik kan en sikre at de arkitektoniske kvalitetene og den historiske autenticiteten blir ivaretatt på best mulig måte.

Ombygging, tilbygg, påbygginger og fasadeendringer vil være søknadspliktige etter plan- og bygningsloven, og søker må derfor søke kommunen om byggetillatelse og få tillatelse før en kan sette i gang med arbeidet. I saker som etter plan- og bygningsloven er definert som vedlikehold, vil det som hovedregel kreve at det foreligger en uttalelse eller vedtak etter kulturminneloven før arbeidene kan igangsettes. Sokndal kommune skal derfor få oversendt så mye dokumentasjon som mulig i form av bilder, tegninger og/eller redegjørelser før den videresendes til Rogaland fylkeskommune.

Endringer der det kreves forhåndsgodkjenning fra kommunen på bygg i SEFRAK, verneklasse A:

UTSKIFTING

- Hel eller delvis utskifting av grunnmur, vegger, bjelkelag eller tak
- Utskifting av veggkledning, taktekking, vinduer, dører, listverk og piper
- Endring av malingsfarge, fjerning av eldre fargelag, overmaling av dekor o.l.

OMBYGGING

Et sentralt formål med bevaring av gamle bygg er å sikre både utvendige og innvendige bygningselementer. I noen tilfeller kan det likevel være nødvendig med en ombygging for å få til en bolig som er i tråd med dagens krav. Med god planlegging og bruk av profesjonelle foretak er det i de fleste tilfeller mulig å få samkjørt disse to interessene, både å få ta vare på bygget sin antikvariske verdi og å sikre eieren sitt behov for en funksjonell bolig.

TILBAKEFØRING

Ved tilbakeføring av fasade til sikker tidligere dokumentert utføring gjelder ikke kravet om byggesøknad. Dokumentasjonen bør avklares med byggesaksbehandler i forkant av tilbakeføringsarbeidet. Dersom dokumentasjonen i etterkant viser seg å være feil, vil byggearbeidet være ulovlig i den form at det skulle vært søkt om fasadeendring. Ulovlige tiltak følges opp etter reglene om ulovlighetsoppfølging, gitt i plan- og bygningsloven.

TILBYGG OG PÅBYGG

For å sikre fortsatt bruk av en verneverdig bygning kan tilbygg/ påbygging være en god løsning. Det må da stilles krav om tilpassing mellom den nye delen og resten av bygget. Alle tilbygg og påbygg må godkjennes av kommunen på forhånd etter reglene i plan- og bygningsloven.

SAKSBEHANDLING FOR BYGG I SEFRAK, VERNEKLASSE B

Også for disse bygningene gjelder prinsippet for vedlikehold og bevaring av opprinnelige eller gamle bygningselement og detaljer så langt det er mulig. I saker som etter plan- og bygningsloven er definert som vedlikehold, vil det som hovedregel kreve at det foreligger en uttalelse før arbeidene kan igangsettes. Sokndal kommune skal derfor ha oversendt så mye dokumentasjon som mulig i form av bilder, tegninger og/eller redegjørelser før den videresendes til Rogaland fylkeskommune for uttalelse.

Ta kontakt med Sokndal kommune dersom det er usikkerhet i forbindelse med planlagte arbeider på bygning(ene) slik at det på et tidligst mulig tidspunkt kan avklares den videre saksgangen. Dersom det ved dokumentkontroll / saksbehandling av innsendt søknad fremkommer at den er mangelfull, medfører det at saken sendes i retur eller at saksbehandlingstiden øker.

DEL 2 KULTURMINNER OG KULTURMILJØER I SOKNDAL

KAPITTEL 1

BERGVERKSHISTORIEN

GRUVEDRIFT I BLÅFJELL 1863 – 1875

Et engelsk selskap, The Norwegian Titanic Iron Company Ltd. (NTIC), kjøpte rettigheter til titanholdige jernmalforekomster i Sokndal i 1863. Selskapet startet raskt forberedelser til regulær drift i Blåfjell, som ble betraktet som den mest interessante av malforekomstene i Sokndal. Utstikking av en ca. åtte kilometer lang jernbanelinje mellom Blåfjell og Rekefjord ble meldt ferdig allerede midt i november 1863. Selskapet kjøpte også opp eiendommer på Hauge og i Rekefjord, og selve jernbanebyggingen ble påbegynt våren 1864.

Det ble tatt opp drift flere steder i kommunen, og i 1864 var det

produksjon i hele åtte gruver i Sokndal. Vi kjenner til at det har vært regulær drift eller prøvedrift i NTICs regi i gruver bl.a. på Vatland, Blåfjell, Storgangen ("De engelske stoller"), Florkleiv (Løoftveien) og Hauge.

JERNBANEN FULLFØRES

Fra 1868 steg produksjonstallene i Blåfjell, og også tallet på ansatte i gruvene økte merkbart. I 1870 var i gjennomsnitt 150 mennesker i virksomhet i Blåfjell i tillegg til en del som arbeidet på jernbaneanlegget. I årene 1869/1870 kom nesten all norsk jernmalmeeksport fra Blåfjellgruvene.

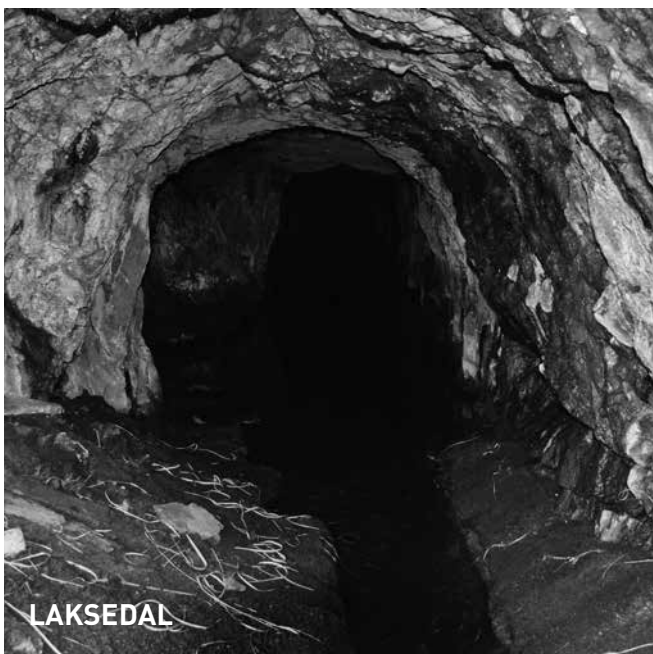
Med utsikter til høyere produksjon, ble fremføring av jernbanelinjen helt til brytningsstedet tatt opp igjen et

stykke ut i 1868. Den første byggeperioden hadde ført banen fra nær utskipningsstedet i Rekefjord til den vestlige enden av Refsvatn - en strekning på fire-fem kilometer. Fra gruvene skjedde transporten først på hest og kjerre ned Blåfjell-dalen til Refsvatn. Over vannet måtte malmen fraktes ved hjelp av pram, om vinteren over isen hvis forholdene var gunstige. Etter ny omlasting brakte jernbanevogner lasten videre på skinner det stykket hvor banen var ferdigstilt. En stor del av denne transporten skal ha foregått uten annen drahjelp enn tyngdekraften. Et stykke fra Rekefjord måtte lasten igjen føres over på hestekjerrer, som transporterte malmen det siste stykket frem til kaien. En slik omstendelig transportordning krevde mye folk og utstyr. Jernbanelinjen for

TOPPGRUVE, BLÅFJELL

LAKSEDAL

hele strekningen var ferdigbygd i 1870, men først i 1874 ble hestetransporten avløst av et damplokomotiv.

FORSØK MED RØSTING

Den høye produksjonen ble fulgt av visse metallurgiske forsøk ved brytningsstedet i Blåfjell. Råmalmen ble sendt ned til plattformene med taubane og håndsjedit her. Bortsett fra et forsøk med røsting (oppvarming av malmen) i 1872, foregikk det ikke ytterligere oppredning. Malmens egenskaper ble forandret gjennom røstingen, slik at fattig malm var lettere å sortere fra. Tidlig i 1873 ble det forberedt større røster. Det er imidlertid usikkert om disse ble noe av, fordi tollsatsene for slik bearbeidet malm var høyere enn for råmalm.

SOKNDAL I FORANDRING

Stadig tilbakevendende problemer med smelteprosessen kombinert med varierende avsetningsforhold gjorde at gruvedriften i lange perioder lå nede. Industrien fikk likevel fotfeste i det gamle bonde- og fiskersamfunnet. Nye yrkesbetegnelser er å finne i folketellingen for Sokndal allerede i 1865. Her er grubearbeidere, bjergværksarbeidere, grubesmed, overstiger og understiger. På mange gårder i bygden var

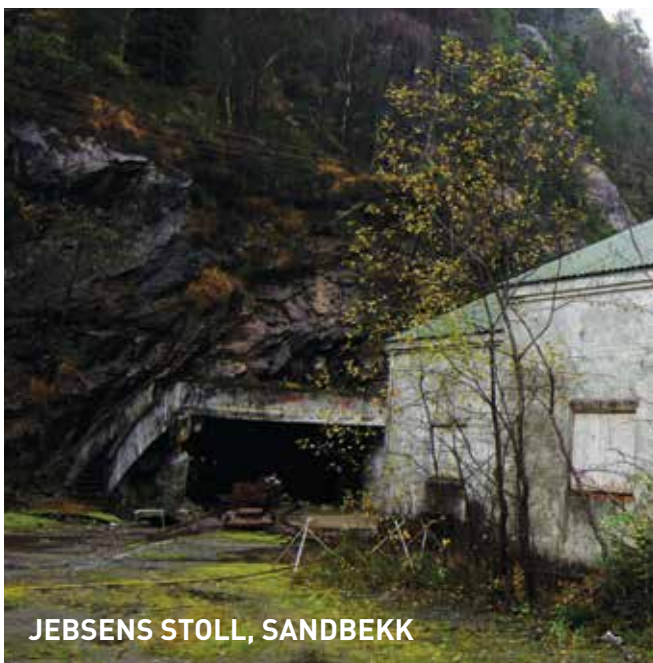
det fedre og sønner som hadde noe inntekt fra gruveselskapet, og folketellingen viser også at innflyttere tok arbeid i gruvene.

Det kunne likevel ikke være mange som hadde tilstrekkelig årlig utkomme gjennom hele denne perioden til å livnære familiene sine. Mange kombinerte gruwearbeidet med en husmannsplass eller litt fiske, og de "fremmede" innslagene var trolig ikke flere enn at de fleste ble raskt opptatt i dette mønsteret. Her var folk fra Verdal, Sverige, Kongsberg, Kvinesdal, Folldal, Grue i Hedmark, Fron, Lesja, Telemark, Ullensaker og Lyngdal.

DRIFTEN AVSLUTTES

Produksjonen av titanholdig jern ble aldri noen kommersiell suksess. Etter 1875 finner vi få spor etter bergverksaktivitet av betydning. The Norwegian Titanic Iron Company ble besluttet oppløst i 1876.

Sokndal Landsogn og Sogndal Ladested fikk i fellesskap tilslaget på kjøp av gruvene med banelegeme, brutt og skeidet malm, skjerp og rettigheter. Selv om det ble gjort flere forsøk på å få driften i gang igjen, førte ingen ting frem før man i 1895/96 fikk leid bort gruvene med ferdig malm til A/S Christiania Minekompani.

JESENS STOLL, SANDBEKK

BLÅFJELL - KULTURMILJØ OBJEKTER/KULTURMINNER

1. **Stien** øst for Blåfjellknuten ble brukt som adkomst til de øverste nivåene. Stien tok av fra ferdselsveien mot Brambo ca 100 meter øst for gruveplattformen.
2. **Sprengstofflager** øst for Blåfjellknuten. Bygd slik at det var sidelengs naturlig dekning ved tre av grunnmursidene og plassert et stykke fra driftsområdet for å redusere faren for alvorlige skader ved uhell.
3. **Plattformene** i hoveddriftsområdet. Fungerte som deponeringsområde for bortsortert berg, men også som arbeidsplattformer for sortering av malmen. Høyden på plattformene er tilpasset jernbanevognenes høyde. Massen holdt på plass av tørrmurer.
4. **Styrtrenner** fra Mellomgruven og i vestenden av hovedplattformen ble brukt for å avgrense "spruten" av stein og malm som ble tippet fra høyere nivå til plattformen.
5. **Smie, stall og sprengstofflager** på nordsiden av elven. På nordsiden og til venstre for nåværende bru, som ble satt opp i 1990.
6. **Brufundamenter** med trappegang ned i elven. Like ved nåværende bru.
7. **Bygningsfundamenter** nord for elven. Her fantes overnattingsbrakker (bergstuer), kontor, lager, utedoer og et forsamlingshus, men også et lite småbruk tilhørende Aursland.
8. **På strekningen Linepollen – Blåfjell** fremstår jernbanetraseen som nokså intakt med en jevn helling som muliggjorde bruk av tyngdekraft ved malmtransporten. Høye tørrmurer er særlig iøynefallende trekk ved banetraseen.
9. **Mellom Linepollen** og utskipningsanlegget i Rekefjord er det gjort flere inngrep som forringer banetraseen som kulturminne. Jernbanetraseen fra krysset med FV 1 på Åmodt ble brukt av Titania AS som transportbane for ilmenitt og jernmalm fra Sandbekk til Rekefjord frem til 1965.
10. **Fundament for lasterampe** vest for Nyraset på nordsiden av elven. Selve lasterampen var trolig bygd i tre, og den ble anlagt for å frakte malmen fra de to innslagene over elven. Det er høydeforskjell mellom fundamentet og jernbanen, trolig for at en slik kunne laste direkte over i jernbanevognene.
11. **Øst og vest for Aurslandsveien** ligger rester av kjerrevei brukt før jernbanen ble bygd helt frem til Blåfjell i 1870. Veien fører ned til Refsvatn, hvor malmen i den tidlige driftsperioden ble omlastet og fraktet videre i pram. Senere ble banen langs Refsvatn ferdigstilt, og i en overgangsperiode skjedde omlasting av malm fra hestetransport langs kjerreveien til jernbanevogner ved en lasterampe av tre like vest for Aurslandsveien. Kjerreveien, steinbryggen og fundamentet for lasterampen er ennå godt synlige.
12. **Også i vestenden av Refsvatn er det lastekai** i stein, hvor malmen igjen ble lastet over i vogner.
13. **Jernbanen** er ført over elven før nedstigningen til de flate Åmodtjordene ved "de tre bruene". Brufundamentene er tørrmurt. Det har eksistert en oppfatning om at de i alt seks bærebjelkene er fremstilt av jern smeltet fra blåfjellmalm. Denne oppfatningen er så langt ikke bekreftet, og er heller ikke blitt sannsynliggjort ved metallurgiske prøver av bjelkene.

STYRTRENNE, BLÅFJELL

LAKSEDALSFELTET 1910 FRA JERNMALM TIL PIGMENTRÅSTOFF

Ilmenittmalmen fra Sokndal tjente som råstoff for britisk jern- og stålproduksjon i 1860- og 1870-årene. Til slike formål hadde malmen sine klare begrensninger. Den var svært tungsmeltelig, og datidens teknologi var det ikke mulig å skille jern- og titaninnholdet i ilmenittmalmen. Separasjon av jerninnholdet fra ilmenitten lyktes først i første tiår av 1900-tallet, og utnyttelsen av titaninnholdet la et grunnlag for fremstilling av fargestoffer. Kommersiell interesse fikk dette da det lyktes å produsere et hvitfarget pigment av titandioksidkonsentratet.

Malmforekomstene i Sokndal var interessante som mulig råstoffkilde for en slik pigmentproduksjon, men verken Blåfjell eller Storgangen på Sandbekk fikk i første omgang oppmerksomhet. I Laksedalen, en liten halvtimes gange fra Tellenesveien mellom Oddrevatn og Helleren i Jøssingfjord, sikret en gruppe industrielle aktører seg eiendom og driftsrettigheter for å kunne bryte ilmenittmalm til prøveproduksjon.

Malmen er flere steder lett synlig, og det er kjent ca 20 enkeltforekomster av ilmenitt med varierende utstrekning og mektighet. I regi av selskapet A/S Laksedalens Titanjernfelte ble det i 1910 etablert undersøkelsesdrift her. En ca 75 meter lang stoll er ført inn i malmen, og store deler av den uttatte massen ligger igjen ved stollinnslaget ved Taubanevatn. Det ble også oppført smie og arbeidsbrakke i Laksedal.

Det ble med undersøkelsesdriften i Laksedal i 1910. Denne virksomheten kan likevel betraktes som et viktig "springbrett" for Titanias senere gruvedrift på Storgangen og i Tellenes-området. I en utviklingslinje for moderne gruvedrift i Sokndal blir både Blåfjellgruvene og Laksedalsfeltet interessante trinn på vei mot den norske titanindustrien.

LAKSEDAL - OBJEKTER/KULTURMINNER

1. Ca 75 meter lang horisontal undersøkelsesstoll.
2. Toppauger av stykkmalm mellom stollinngang og Taubanevatn.

GRUVEDRIFT PÅ SANDBEKK – STORGANGEN FRA 1916 - 1965

I 1916 kjøper A/S Titania Sandbekk gård for å kunne utnytte Storgangen-forekomsten. Drift på Storgangen starter samme år. Oppredningsverket på Sandbekk står ferdig i 1918-1919. På 1950 tallet var Titania et av de fire største bergverkene i landet. Bedriften produserte ilmenitt- og magnetitt-konsentrat (jern) og hadde 275 ansatte. Gruveanlegget på Sandbekk var resultatet av en historisk utvikling. Utviklingen begynte i 1916, da forekomsten Storgangen ble valgt som råstoffkilde for en titanpigmentfabrikk i Fredrikstad. Dette var trolig den første titanpigmentfabrikken i verden. Antall ansatt på Sandbekk økte fra nesten 90 i 1916 til litt over 500 i 1936. I 1960 startet Titania driften i dagbruddet på Tellenes, og all drift ble flyttet fra Sandbekk i 1965.

JEBSENS STOLL, SANDBEKK

KOMPRESSORBYGG

TUNTRE

Dokumentasjonsprosjektet "Gravedrift i Sokndal gjennom 140 år"

Det er gjennomført kulturhistorisk dokumentasjon av tre bergverksanlegg i Sokndal kommune, utført av Dalane Folke-museum og Norsk Bergverksmuseum. Den første rapporten fra 2008 er fra Titanias nedlagte gruveanlegg på Sandbekk. Den neste rapporten som nå er under arbeid er fra Blåfjellgruvene (med produksjonsrampe, hustufte og jernbanetrase). Den tredje rapporten vil ta for seg et bergverk i drift: Titanias gruve og oppredningsanlegg på Tellenes.

SANDBEKK KULTURMILJØ - OBJEKTER/ KULTURMINNER

1. Gruveplan - (knuserplanet) - omfatter området mellom inngangspartiet til hovedfordrestollen til Storgangen - Dr. Gustav Jepsens Stoll- og vestre del av grovknuseren.
2. Dr. Jepsens stoll - inngangspartiet for Jepsens Stoll, en konstruksjon i betong med overbygd trappeavsats over inngangen, (i forfall).

3. Tuntre - plantet i frigjøringsdagene i 1945.
4. Kompressorbygg - beliggenhet på nordre kant av gruveplan.
5. Ladestasjon/Lokstall - beliggenhet på gruveplan til høyre for stollinngang.
6. Taubanemast - i stål - ilmenitttaubanen Sandbekk - Jøssingfjord.
7. Taubanemast - i tre - sandtaubanen for deponering av avgangsmasse i Kjerdal.
8. Endestasjonen for taubanen - Sandbekk - Jøssingfjord.
9. Steindemning i Linborgvatn. Regulering av Årrestadvassdraget som driftsvann for produksjonen på Sandbekk.
10. Tomannsboliger i Bøbakkan, "De grønne husene". Bygd 1950 som familieboliger for funksjonærer ved Titania.
11. Bømessa, bygd 1952. Tegnet av arkitektene Thv. og Henning Astrup. Møbler tegnet av interiørarkitekt Bjørn lancke for Bømessa.

50 & 51

KAPITTEL 2

JØSSINGFJORD

HUSENE UNDER HELLEREN

De to små husene under Hellenen i Jøssingfjord er helt unike der de står uten taktekking. Den store helleren beskytter husene i dag, som den har gjort i uminnelige tider.

Det har bodd folk i ly av fjellet i mange tusen år. I det svarte, rike kulturlaget som dekker gulvet i Hellenen har arkeologene funnet spor etter bosetning fra eldre steinalder. I historisk tid har Hellenen vært husmannsplass under gården Haneberg som ligger i Hauge i Dalane. Det har bodd folk fast i Hellenen siden tidlig på 1700-tallet, trolig tidligere. Jordbruk og husdyrhold har spilt en rolle, men det er først og fremst nærheten til sjøen og fiske, som har gjort Hellenen til en

attraktiv plass. Hellenen ble fraflyttet på 1920-tallet.

Bygningene som står i dag kan dateres til henholdsvis 1700-tall (det blå) og 1800-tall (det røde). Det er gjort få endringer på husene som fremstår som svært autentiske. Det har også stått et tredje våningshus under Hellenen, og det er ruiner etter flere driftsbygninger.

Dalane Folkemuseum eier bygningene og forvalter dem etter strenge bygningsantikvariske prinsipp. En hovedregel er å gjøre færrest mulig inngrep. Det er store besøkstall i Hellenen, noe som er svært gledelig men, også en utfordring - fordi husene er ikke dimensjonert for så stor belastning. Museet har gjort flere forebyggende tiltak og vurderer situasjonen fortløpende.

Hellenen og bygningene er et helt unikt kulturminne samtidig som den representerer en tradisjonell levemåte langs Dalanekysten kalt strandsitteren.

SEFRAK VERNEKLASSE A:

50. Bolighus Hellenen, gnr. 46/5, obj. 1111/111/001. Usikkert byggeår, men bygningen er antatt å være fra midten av 1700-tallet. Laftet stue, bindingsverk i kjøkken og gang. Underbygning i tørrmur. Taket er tekket med trebord. Autentisk.

51. Bolighus Hellenen, gnr. 46/5, obj. 1111/111/002. Sannsynligvis bygget tidlig 1800-tall. Stue i laft. Kjøkken og gang er panelt slik at konstruksjonen ikke er synlig, men det antas å være bindingsverk. Underbygning i tørrmur. Taket er tekket med trebord. Autentisk.

NEDRE HELLEREN KRAFTSTASJON

52. Ruin, gnr. 46/5, obj. 1111/111/003. Ruin etter bygning med ukjent funksjon, men det er antatt å ha vært løe eller fjøs. Grunnen til at en ruin er vurdert i høyeste verneklasse, er det miljøet den er en del av. Den er et viktig element for historien i dette unike anlegget. Skal være fra 1700-tallet.

53. Ruin, gnr. 46/5, obj. 1111/111/004. Ruin etter bygning med ukjent funksjon, men er antatt å ha vært løe eller fjøs. Grunnen til at en ruin er evaluert i høyeste verneverdi, er det miljøet den er en del av. Den er et viktig element for historien i dette unike anlegget. Skal være fra 1700-tallet.

54. Ruin, gnr. 46/5, obj. 1111/111/005. Ruin etter sauehus. Grunnen til at en ruin er vurdert i høyeste verneklasse, er det miljøet den er en del av. Den er et viktig element i dette unike anlegget.

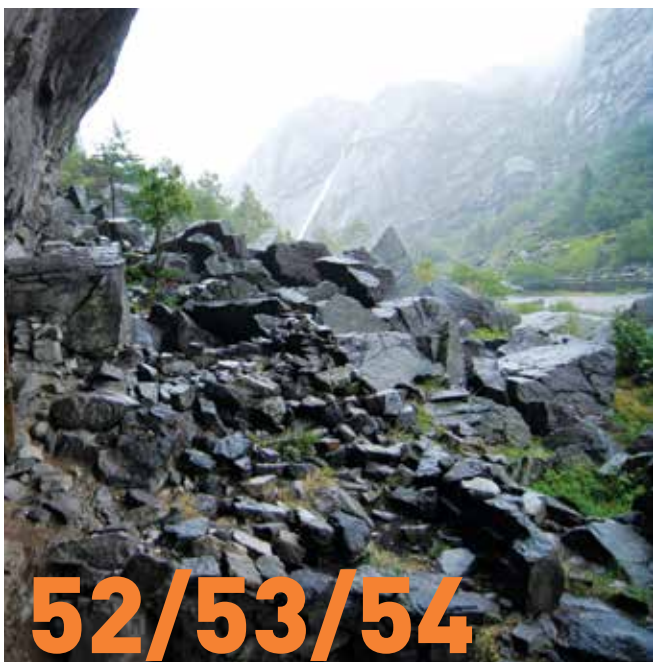
INDUSTRIHISTORIE I JØSSINGFJORD

Tidlig på 1900-tallet spilte Jøssingfjord en viktig rolle i norsk industrihistorie. I Hellingen, innerst i fjorden, var Norges første elektrostålovn i drift i 1908. Her foretok et par år senere ingeniør Carl W. Søderberg de første utprøvingene av ideen om en kontinuerlig, selvbrennende elektrode, som ferdig utviklet revolusjonerte elektroteknologien og som fremdeles er brukt i verdens smelteindustri.

Den åpenbare bakgrunnen for industrietableringene på Liholmen og Hellingen i Jøssingfjord er tilgangen til naturressurser i form av råvarer og vannkraft, men også gode havneforhold i kort avstand til kontinentet peker på Jøssingfjord som et egnet område for industrietableringer. Samtidig la naturen begrensninger på utviklingen – vassdragene rundt fjorden hadde for små reserver til kontinuerlig stordrift. Industri av større format var ikke tenkelig før krafttapet ved lange overføringer ble redusert.

I løpet av ca. 15 år ble det etablert en sjamottefabrikk (brent leire), tremelproduksjon, stålsmelteverk og sinksmelteverk i Jøssingfjord. Hele tre kraftstasjoner var i drift samtidig. Den første startet produksjonen av elektrisk strøm i 1900. Elektrisitet, telefonlinje fra Åna-Sira og jevnlig rutebåtforbindelse med Flekkefjord løftet Jøssingfjord fra svart isolasjon til et samfunn med goder andre småsteder ikke hadde.

Etablering av sjamottefabrikken rundt århundreskiftet og utvidelsen av smelteverket i Hellingen fra 1915 var preget av aktivitet og liv som medførte store endringer i det vesle samfunnet. Ved folketellingen i 1900 bodde det hele 20 tyskere i Jøssingfjord. Disse tilhørte sjamottefabrikken tekniske ledelse og deres husstander. I årene 1917 – 1921 er ca 700 mennesker innført i sinksmelteverkets journal over arbeidere!

Rundt 150 av disse oppga utenlandsk hjemsted – flere enn det lokale innslaget av sokndøler. Ennå var ikke Jøssingfjord knyttet til omverdenen med vei. Det skjedde ikke før tidlig på 1920-tallet.

Industrietableringene i Jøssingfjord speiler på mange måter det som skjedde ellers i den nye, norske nasjonen. Unge ingeniører, ofte med utdannelse og praksis fra Tyskland, samarbeidet med norske og utenlandske investorer om å utnytte de store ressursene som lå ved kystnære vassdrag. I noen tilfeller var det også andre norske råvarer som kunne settes inn. Samarbeidet ledet ofte til en banebrytende teknologisk utvikling, og store norske industribedrifter som Elektrokemisk og Norsk Hydro fungerte som "fødselshjelpere" for ideer og foretak som har hatt stor betydning for den økonomiske utviklingen i Norge.

Med nedleggelsen av sinksmelteverket midt på 1920-tallet fikk Jøssingfjord en mer sekundær, industriell rolle. Etter en kort overgangsfase med produksjon av slipemiddel i de gamle fabrikk-lokalene på Holmen, ble industrieiendommene og kraftrettighetene i området overtatt av Titania AS i 1934/35.

JØSSINGFJORD KULTURMILJØ

OBJEKTER / KULTURMINNER

1. Kaolinbruddet på Dydland med taubane-fundamenter og endestasjon.
2. Nedre Hellenen kraftstasjon (1907/1908) med rørgate, driftshall, turbiner og mekanisk verksted.
3. Trallebane mellom Nedre Hellenen, "Inntaksdammen"/Øvre Hellenen kraftstasjon og spelhus.
4. Trykkavlastningsmagasin, Øvre Hellenen
5. Arbeiderbolig.
6. "Danseplattform" for sosiale aktiviteter, Hellersdalen.

JØSSINGFJORD VITENMUSEUM

Prosjekt Jøssingfjordsenteret ble igangsatt av Dalanerådet i nært samarbeid med Dalane Folkemuseum og Magma Geopark. Rogaland fylkeskommune, Kommunaldepartementet, privat næringsliv sammen med de fire Dalane-kommunene støtter prosjektet.

Jøssingfjord har en spektakulær natur, en sterk historie og en geologi i særklasse. Det er i disse omgivelsene Dalanekommunene og Dalane Folkemuseum skal etablere regionens nye vitenmuseum.

Vitenmuseet skal spille en rolle i allmenn-utdannelsen som en møteplass der publikum kan fornye sine kunnskaper på egne premisser. Et vitensenter er et populærvitenskapelig

opplevelses- og læringscenter innen matematikk, naturvitenskap og teknologi der de besøkende lærer ved å eksperimentere selv. Mangel på realfagkompetanse og sviktende interesse for naturvitenskap og teknologi truer nyskaping og fremtidig næringsutvikling.

Jøssingfjord Vitenmuseum skal gi forståelse for geologien og utnyttelsen av regionens unike berggrunn, knyttet til fortidens og nåtidens bergverksvirksomhet, kultur og historie. Det skal synliggjøre hvilken betydning dette har hatt for lokalbefolkningen, og denne virksomhetens forbindelse til resten av landet og verden for øvrig.

Arkitektkonkurranse er gjennomført. Vinner-utkastet "Varde" av de svenske arkitektene Hultmann/Magnusson skal ligge i forlengelsen av Nedre Hellenen kraftstasjon som blir en del av vitenmuseet. "Varde" kan skape en ny begynnelse for Jøssingfjord, det transformerer stedet ved bruk av stedets elementer til en ny helhet (juryens rapport).

Areal: 2150m²
(nybygg 1750 + kraftstasjonen 400)
Byggeår: 2015/16
Kapitalbehov: 76 millioner
Drift og eier: Dalane Folkemuseum

Dalanerådet ble avviklet i 2013 og fra 01.01.2014 overtok Sokndal som vertskommune ansvaret for å drive prosjektet Jøssingfjord Vitenmuseum videre mot etablering.

RESTAURERING NEDRE HELLEREN KRAFTSTASJON, TRALLEBANE, RØRGATER OG SPELHUS

Trallebanen ble trolig bygget mellom 1915 – 1918 ved etableringen av Øvre Hellingen Kraftstasjon. Dette prosjektet har vært et samarbeid mellom Titania, Dalane Folke-museum og Sokndal kommune v/prosjekt Jøssingfjord Vitenmuseum. Med bevilgning fra Norsk kulturminnefond, Sparebankstiftelsen SR-Bank og Gjensidigefond var det mulig å få realisert oppstart av restaureringen. Norsk kulturminnefond bevilget til oppstart av trallebane, spelhus og rørgater i 2011. I 2012 begynte lokal tømmer å hogge og lagre eik til brufundamenter og sviller. Våren 2013 startet frivillige å felle trær, det har vært over 30 personer involvert i dugnadsarbeidet. Over 500 timer med dugnad har blitt lagt ned. På den lengste bruven var hele reisverket av tre og alt måtte skiftes ut. Av litt over 500 sviller har det blitt skiftet ut 180. Hele gangstien og rekkverk måtte erstattes med nytt material. Arbeidet er utført etter antikvariske prinsipper. Det har oppstått en stor entusiasme for stedet og spesielt har trallebanen vekket større interesse for å ta vare på gammelt håndverk. Toppturen Fladen, som går langs trallebanen, åpnet i juli 2014 og på fire måneder har over 4.000 gått turen.

SEFRAK VERNEKLASSE A

55. Bolighus Li, gnr. 1/1, obj. 1111/111/025. Bygd av Den norske Chamottefabrik ca 1898-1900. Påbygget to små arker. Sementstein som taktekke. Bortsett fra det er bygningen meget autentisk og tidstypisk for en noe påkostet, men enkel sveitserstil. Meget fine detaljer på dør- og vinduslister.

56. Bolighus Bu, gnr. 2/1, obj. 1111/111/044. Bygget på begynnelsen av 1800-tallet. Midtgangshus med symmetrisk fasade. Lite vindu over dør på fasade. Lav underbygning delvis i fuget naturstein og delvis pusset. Stuenes bygget i laft. Bindingsverk i midtre delen samt i svål. Svål bak ene stuen, der det tradisjonelt er kammers. Dette viser til en alderdommelig byggemåte. Tegl som taktekke. Stor grad av autentisitet.

SOGNDALSTRAND

KAPITTEL 3

SOGDALSTRAND KULTURMILJØ

HOVEDTREKK I LADESTEDETS HISTORIE

Elvehavna i Sogndalstrand, den gode fjordhavna i Rekefjord og et betydelig oppland bak en karrig kyststripe er grunnlaget for ladestedets etablering og fremvekst. Sesongmessig handel oppsto tidlig på 1500-tallet i Sogndalstrand og andre ladesteder langs kysten.

Sogndalstrand fikk tollstasjon i 1641 med sete i Rekefjord, ladestedsrettigheter i 1798 og var sammen med Rekefjord egen kommune fra 1858 – 1944.

Folketallet nådde toppen i 1875 og mens andre kystbyer og kysttettsteder fortsatte å ekspandere, stagnerte utviklingen i Sogndalstrand. Bebyggelsesmønsteret og

kulturlandskapet ble mye mindre endret her enn andre steder, noe som har gitt Sogndalstrand en helt spesiell kulturhistorisk verdi som et førindustrielt tettsted med et godt bevart jordbrukslandskap.

Den nye kommunikasjonsmessige friheten med privatbilen og stedets naturkvaliteter gav på slutten av 1900-tallet ny vekst, men nå som rent bolig og fritidssamfunn.

HISTORIEN OM FREDNINGEN. RIKSANTIKVARENS ROLLE.

Sogndalstrand kulturmiljø ble fredet av Kongen i statsråd den 24.06.2005 i medhold av §20 i kulturminneloven. Forskriften ble kunngjort den 30.06.2005. Forut for dette fredningsvedtaket hadde kulturmiljøet vært midlertidig fredet siden 1994.

“Formålet med fredningen er å bevare et kysttettsted av nasjonal verdi, utviklet i den førindustrielle perioden bl.a. på basis av sjøbruk og jordbruk. Strukturene i bebyggelse og jordbrukslandskap er i liten grad endret siden siste halvdel av 1800-tallet. Både overordnede trekk i miljøet, enkelt-elementer og sammenhengen mellom disse skal bevares” (Forskriftens §2).

Fredningen er definert ved områdets avgrensning og ved forskrift for fredningsområdet. Egen forvaltningsplan for Sogndalstrand er under revisjon hos Riksantikvaren.

Fylkeskommunen har delegert veiledningsansvar overfor eiere og den øvrige forvaltningen.

SOGNDALSTRAND

ANSVAR OG ROLLER I SAKSBEHANDLING PÅ SOGDALSTRAND

Rogaland fylkeskommune er forvaltningsmyndighet for kulturfredningen. Fylkeskommunen skal gjøre vedtak i dispensasjonssøknader og stille nødvendige krav til disse. Sokndal kommune, Teknikk- og miljøetat har ansvaret for plan- og byggesaksbehandlingen, saker som gjelder natur (herunder lakseelva) og friluftsliv. For tiltak som skal godkjennes både etter kulturmiljøforskriften og plan- og bygningsloven er det ønskelig med samråd mellom kommunen og forvaltningsmyndigheten slik at vedtakene etter plan- og bygningsloven blir mest mulig i samsvar med vedtak etter kulturmiljøforskriften. Fylkeskommunen er saksbehandler i første instans for kulturmiljøet i Sogndalstrand.

FORVALTNINGSPLAN

Forvaltningsplanen skal danne premiss for vurdering av utviklingsmuligheter og begrensninger for Sogndalstrand kulturmiljø slik at formålet med planen oppnås. I tillegg skal denne planen formidle kunnskap om holdninger til kulturminneverdiene i fredningsområdet. Forvaltningsplanen er ikke rettslig bindende, men veiledende for både den private og offentlige forvaltningen av fredningsområdet. Planen kan og bør revideres når forholdene gjør dette nødvendig.

Eiere og rettighetshavere bør ha en kunnskap om og forståelse for verdiene, både på stedet og verdier i eget eie. Kommunen skal ha en klar forståelse av målet og virkemidlene for fredningen. Forståelsen av verdiene i området og formålet med fredningen må legges til grunn for å løse interessekonflikter så tidlig som mulig. Fylkeskommunen som forvaltningsmyndighet skal sørge for at kulturminneloven og fredningsforskriften blir fulgt.

BRANNSIKRING SOGDALSTRAND

Riksantikvaren og Direktoratet for samfunnsikkerhet og beredskap (DSB) har registrert nærmere 200 områder med tett verneverdig trehusbebyggelse i Norge. Blant disse områdene er Sogndalstrand. I 2009 ble det utarbeidet en rapport om brannsikring av Sogndalstrand som konkluderte med en prioriteringsliste.

Våren 2009 fikk Sogndalstrand tildelt 1.000.000 fra Riksantikvaren. Stiftelsen UNI bevilget 200.000 i 2013. Det har med disse midler gjort det mulig å montere sprinkleranlegg på utsiden av husene. Brannmurer er satt opp mellom husene som står helt inntil hverandre. Det er også montert alarmer med direkte kontakt til brannvesenet. I 2014 ble det bevilget nye 300.000 fra Riksantikvaren til videre brannsikring.

KAPITTEL 4

KYSTKULTUR, FISKE OG BLANDINGSLANDBRUK

Heimefisket har alltid vært viktig for kystbefolkningen, men noen fiskerier har i særklasse vært viktige. Disse fiskeriene har i tillegg vært preget av fiskens vandringer: sild, torsk og makrell. Hummer og etter hvert reker, har også vært av stor betydning.

Norge har alltid hatt underskudd på karbohydrater på grunn av klimaet og overskudd av fiskeprotein. Dette forholdet la grunnlaget for eksportfiske, særlig sild; salting og frakt til Østlandet og inn i Østersjøen til Baltikum og Russland. I retur hadde de med seg karbohydrater i form av korn - hovedsakelig rug. Etter hvert ble det saget is som ble lagret i egne ishus til en skulle eksportere fersk makrell - hovedsakelig til England.

På grunn av dette utviklet sjøfarten seg i tillegg til selve fiskeeksporten for å skaffe innsatsvarer til fiskeriene i form av kork og hamp til garnene samt salt til konservering. Fra Rekefjord ble det i 1835 eksportert 24.000 tønner sild, i all hovedsak til Baltikum. En beregning tilsier at det totalt er ca. 9,6 millioner sild dette rekordåret!

For sokndalsfiskerne var silden desidert viktigst til ut på 1950-tallet. Silden vandrer, og det gjør at den plutselig kan utebli, slik den ble borte fra Sokndalskysten fra 1770 og i 20 år, og i andre perioder senere. Da var det tunge år for mange familier. Fiskerne fulgte silden, men det ble ikke de samme mulighetene på land.

Tråling etter reker ble i mellomkrigsårene og frem til 1970-åra et viktig fiskeri og de tre rekefabrikkene i Rekefjord og de to i Åna-Sira, gav sysselsetting for kvinnene: "regekånene".

I Sokndal og Dalane er topografien slik at gårdene jevnt over var små, og ved kysten var gårdsdrift oftest i kombinasjon med fiske, særlig sildefiske. Ellers var det andre yrker som tømmer, smed, bøkker, vegvokter og lignende. Fra folketellingene ser en at en kunne oppgi flere yrker for mannen på gården; for eksempel gårdbruker, fisker eller tømmer.

ÅVE, REKEFJORD

Gården var det bærende elementet i tilværelsen. Den gav mat, ull, ved, stabilitet og identitet. Fisket kunne svikte, mannen omkomme på sjøen eller i arbeid, kvinnene dø i barsel.

I og med at mannen ofte var på fiske i lengre perioder eller opptatt av annet arbeid, ble det kvinnene som ble navet i husholdet. De hadde ansvar for mat og klær til mannen på fiske eller i annet arbeid, drift av gården, hushold, omsorg for barneflokket og mange ganger eldre på kår.

REKEFJORD

Rekefjord er nevnt allerede i sagalitteraturen, og er kjent som en god havn opp gjennom historien. Rekefjord øst var for Sogndal ladested en viktig faktor på grunn av den gode havna.

Fiske er den røde tråden i Rekefjords historie, men er i dag av mindre betydning. Det er tre fiskerier som var av størst økonomisk betydning: sildefisket, makrellfisket og rekefiske. Når det gjaldt makrell, var det i stor grad innrettet på eksport av fersk makrell til England. I den forbindelse måtte en sage is og lagre den i ishus frem til sommerens eksport. Rekefiske forutsatte motoriserte fartøyer som i hovedsak kom etter 1. verdenskrig. Den første rekefabrikken ble igangsatt i 1930 av Marcelius Skordal. Etter

2. verdenskrig var det tre fabrikker i drift. To på østsida av fjorden: J. Aukland på Åve, Jenny Vatland lenger inne ved Mørkedal og en på vestsida: E. Bendiksen & Søn. Det ble i korte perioder også lagt ned krabbe, blåskjell og makrell ved fabrikkene.

BRADBENK

De skipene som ble ødelagt i storm og grunnstøtinger, hadde behov for reparasjoner før de kunne seile videre. Til dette formålet ble det opprettet bradbenker. Ved en bradbank ble det rigget store taljer slik at en etter å ha tømt skipet for last, dro det over på siden slik at kjølen ble liggende i vannflata slik at en kunne reparere skadene under vannlinja, for så å gjøre det samme på motsatt side dersom det var nødvendig. En bradbank hadde behov for tømmermenn, smeder, og seilmakere. I tillegg trengtes det tømmer, jern, tjære, tauverk samt stry og bek til kalfatring. I Rekefjord ble det etablert bradbenker i Åve og Mørkedal med bradbanken i Åve som den største og viktigste.

MALMEKSPORT

Blåfjellbanen gikk til kaianlegget på østsida hvor den ble bygget i 1860-åra for eksport av malm fra Blåfjellgruvene til England. Hele banestrekningen var ferdig i 1870. Frem til 1965 ble også malm fra Sandbekk fraktet til Rekefjord for eksport.

ENDRINGER

Etablering av pukkverk på begge sider av fjorden har forandret landskapet, og boliger og anlegg i pukkverksområdet er borte. I dag er flere boliger blitt fritidsboliger og det er få småbarnsfamilier.

SPESIALOMRÅDE BEVARING REKEFJORD ØST

Rekefjord øst er et viktig område med rester etter malmbanen innerst i fjorden og flere særpregede bygninger; både bolighus og sjøhus der Åve og Åveodden med Tollpakkhuset og dampskipskaien peker seg ut. For å sikre kvalitetene i Rekefjord øst er området regulert som spesialområde for vern.

Spesialområde bevaring er et avgrenset område med kulturminner/et kulturmiljø sikret etter gammel Plan og bygningslov §25, pkt 6. Reguleringsplan for bevaringsområdet Rekefjord øst med bestemmelser er vedtatt og gjeldende fra 2003. Formålet med reguleringsplanen er "å bevare bebyggelse og landskap med historisk og kulturell verdi, samt verne om områdets særpregede miljø og berike eksisterende bolig og bruksmiljø, herunder også veifar/stier".

19

SEFRAK VERNEKLASSE A

Sjøhus (Tollpakkhuset),
gnr. 80/16, obj. 1111/102/031.
Ukjent byggeår. Større sjøhus.
Fremste del av fasaden står på peler
ut i vannet. Stor grad av autentisitet.
Intakt vindehus. Et nyere tilbygg er
oppført som en egen enhet inntil
sjøhusets bakre fasade.

TOLLPAKKHUSET

Sjøhuset fra tidlig på 1800-tallet kom i Sokndal Bygdetuns eie i 1998. Bygget var i sterkt forfall. Det ble utført et stort rehabiliteringsarbeid på dugnad og innleid hjelp. En fast arbeidsgjeng var i arbeid over lang tid. På grunn av forfallet, måtte også byggets fundamenter i sjøen skiftes.

Arbeidet ble utført i nært samarbeid med Riksantikvaren, kulturavdelingen i Rogaland fylkeskommune og regionantikvar Knut Kluge. Fra 1998 til og med 2011 har en investert

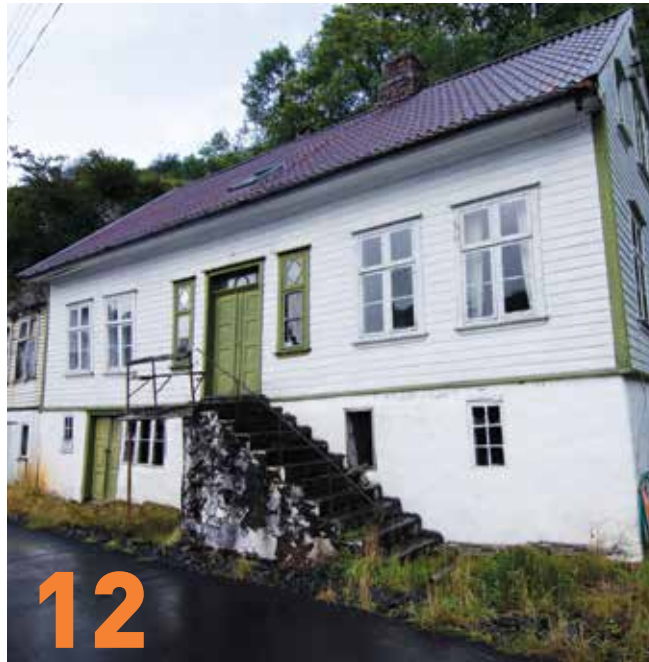
780.000 med tilskudd / gaver fra ulike offentlige og private instanser. Dugnadsinnsatsen er beregnet til 260.000 og sponsede tjenester fra det lokale næringsliv til en verdi på 140.000. Til sammen 1,2 millioner kroner. Rehabilitering av tredje etasje gjenstår av to årsaker: krevende brannsikring og finansiering. Et stort bygg krever stadig vedlikehold, og det meste gjøres på dugnad.

I dag har bygdetunet inngått samarbeidsavtaler med Nesvåg Sjø- og Motormuseum

som har båtmotorer utstilt, og med Haadyret Kystlag som disponerer et rom, og en har som målsetting å finansiere og etablere kai plass ved Tollpakkehuset til MS Strandagutten som er i kystlagets eie. Tollpakkehuset brukes av bygdetunet til møter, sangkvelder og utstillinger (både en fast om den lokale kystkulturen og utstillinger av ulike tema). Ellers leies bygget ut til ulike private arrangementer som møter, bursdager, brylluper og konfirmasjonsfester med mer. Bygget har potensiale for større bruk.

TOLLPAKKHUSET

16

SEFRAK VERNEKLASSE A

11. Bolighus, gnr. 74/5, obj. 1111/102/012. Bygget på 1800-tallet, trolig på første halvdel. Grunnmur delvis i fuget naturstein, delvis i tørrmur. Midtgangshus med symmetrisk fasade. Stor grad av autenticitet. Vertikal kledning. Betongtakstein.

12. Bolighus, gnr. 58/1, obj. 1111/102/021. Ukjent byggeår. Midtgangshus på høy, pusset grunnmur. Stor grad av autenticitet. Et mindre tilbygg mot nord. Autentisk grunnform er likevel godt synlig. Nyere taktekkingsmaterialer.

13. Bolighus, gnr. 58/12, obj. 1111/102/022. 1. etg. eller deler av denne, er opplyst å være fra 1700-tallet. Fikk sin nåværende form som to-etasjes midtgangshus på 1800-tallet. Autentisk grunnform i forhold til på- og ombygging på 1800-tallet. Nyere vinduer og taktekkingsmaterialer.

14. Bolighus, gnr. 80/17, obj. 1111/102/024. Bygget 1835. Tidstypisk, større bolighus i klassisisme med stor grad av autenticitet. Små, buede vinduer i 2. etg. og loft. Trekantgavl over gatedør. Et nyere tilbygg med altan på husets bakside.

15. Bolighus, gnr. 58/23, obj. 1111/102/025. Bygget i perioden 1810-1825. Større midtgangshus med symmetrisk fasade. Dobbelfløyet gatedør. Underbygning i fuget naturstein. Stor grad av autenticitet. Verneverdi er også knyttet til et særlig verdifullt miljø.

16. Sjøhus, gnr. 80/17, obj. 1111/102/026. Bygget på 1800-tallets første halvdel. Større sjøhus i tre etasjer. Tilnærmet autentisk. Intakt vindehus.

18. Bolighus, gnr. 80/6, obj. 1111/102/028. Eldste delen er opplyst å være fra 1600-tallet. Har vært landhandel og senere tollbod. Eldste delen – mot sjøen – er i laft, for øvrig bygget i bindingsverk. Autentisk i forhold til tiden for påbygging. Det er ikke opplyst når det skjedde. Verneverdi er vesentlig knyttet til alder.

18

21 - FREDET

VOLDEN – SEFRAK VERNEKLASSE A.

VEDTAKSFREDET ETTER KULTURMINNELOVEN

Våningshus Rekefjord øst. Vedtaksfredet etter Kulturminneloven. Rekevik. Bolighus, gnr. 74/1, obj. 1111/102/038. Bygget ca. 1680 – 1700. Midtgangshus i to etasjer med sidetak. Autentisk. Restaurert.

LILLE PRESTSKJÆR FYR

Lille Prestskjær fyr ble satt i drift 1. november 1895 som innseilingsfyr til Rekefjord. Fyret er bygget i jern på en sokkel av gråstein og betong. Det spesielle ved bygget er at alle funksjoner, inklusiv bolig, er i fyrtårnet. Når stormene satte inn og jerdørene ble stengt, måtte beboerne på fyret klare seg så lenge uværet varte. Før det kom bru i 1897 måtte en bruke en båtmannsstol som ble halt over på en wire som var strukket over til fastlandet. Allerede i 1898 ble bruene ødelagt i storm, noe som skjedde flere ganger. Under uvær kunne sjøen slå helt opp til de øverste vinduene. Fyret ble automatisert og fraflyttet i 1973 og omgjort til lykt. I den anledning ble toppen fjernet. Frank og Berith Midtbø som nå leier fyret, har erstattet toppen slik at fyret fremstår i sin opprinnelige form.

SEFRAK. VERNEKLASSE A.

17. Fyr, gnr. 82/5,18, obj. 1111/102/027. Bygget 1895. Stor grad av autenticitet. Toppen/kronen er fjernet og blir oppbevart på Sjøfartsmuseet i Oslo. Bygget i mur. Fra og med andre etasje er det malte stålplater. Kopi av krone er montert i senere år.

NESVÅG

NESVÅG

Nesvågs historie går langt tilbake, og havna er beskrevet i Opplysende Beretninger for de Søfarende, 1791 – 1803 som ei god havn for to til tre skip og kan også benyttes om vinteren.

Nesvågs næringsvei har vært kombinasjonen av fiske og jordbruk noe en ser av kulturlandskapet som er preget av generasjoners bruk av de små jordflekkene som var tilgjengelige, ofte ved steinborger for å bedre jordveien. Det som i dag særpreger Nesvåg, er de gamle sjøbuene innerst i havnen og Nesvåg Sjø- og Motormuseum som er en viktig kilde til kunnskap om kystkulturen.

SEDEFISKE

I Dalane har det foregått et fiske som er spesielt i norsk sammenheng: sedefiske. Fisket er trolig svært gammelt og langs kysten fra Åna-Sira til Ognå er det registrert om lag 100 seder.

Forutsetningen for fisket er at det må være et sede der fjellet går bratt ned i sjøen og hvor det er mulig å sitte, men ikke for høyt over sjøen.

Fisket foregikk med lang fiskestang, fortrinnsvis bambus, rå krabbe og ubehandlet ull. Krabben ble knust med en rund stein i et "hakkehol" som var blitt til i fjellet etter mange års bruk. Den knuste massen ble kalt flu eller fly og den ble kastet på sjøen for å tiltrekke seg fisk. Deretter ble innholdet i krabbeskallene surra på kroken med ull. Snøret, som var like langt som stangen, ble så senket ned der en hadde kastet flu. Folk kom helt fra Lund for å drive dette fisket etter avtale med grunneierne. Ved fjellet ved innseilingen til Vågan fra øst, er det tydelige hakkehol etter dette fisket.

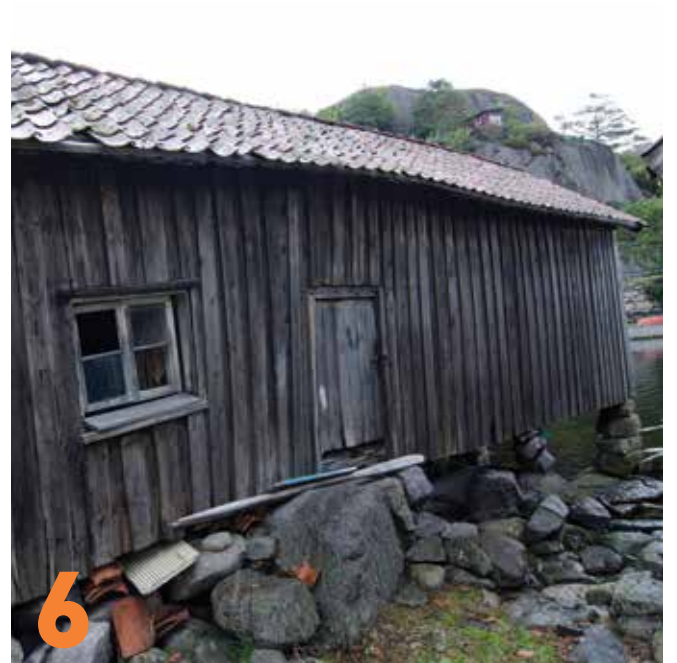
SEFRAK-BYGG VERNEKLASSE A:

2. Naust, gnr. 86/3, obj. 1111/101/060.

Antatt bygget på midten av 1800-tallet. Bygget i grind på pilarer delvis i tre, delvis i stein. Autentisk. Del av verneverdig naustmiljø.

3. Naust, gnr. 86/17, obj. 1111/101/061.

Bygget på 1800-tallet. Stor grad av autentisitet. Bygget i grind på pilarer delvis i tre, delvis i stein. Del av verneverdig naustmiljø.

4. Naust, gnr. 86/17, obj. 1111/101/062. Antatt bygget på begynnelsen av 1900-tallet. Ukjent type konstruksjon. Står på pilarer i stein. Stor grad av autenticitet. Del av verneverdig naustmiljø.

5. Naust, gnr. 86/1, obj. 1111/101/063. Bygget på slutten av 1800-tallet. Bygget i grind på pilarer delvis i stein, delvis i tre. Nyere tak. Stor grad av autenticitet. Del av verneverdig naustmiljø.

6. Naust, gnr. 86/7, obj. 1111/101/064. Ukjent byggeår. Antatt bygget i grind. Bygget på pilarer i stein. Skillevegg i laft. Nyere tak. Stor grad av autenticitet. Del av verneverdig naustmiljø.

7. Naust, gnr. 86/5, obj. 1111/101/065. Ukjent byggeår. Antatt bygget i grind. Bygget på pilarer i stein. Pilarer av betong i sør. Nyere tak med tegl. Stor grad av autenticitet. Del av verneverdig naustmiljø.

8. Naust, gnr. 86/4, obj. 1111/101/066. Antatt byggeår 1885. Bygget i laft på pilarer i stein. Nyere tak med tegl. Stor grad av autenticitet. Del av verneverdig naustmiljø.

9. Naust, gnr. 87/374, obj. 1111/101/067. Bygget på siste halvdel av 1800-tallet. Bygget i grind på pilarer i stein. Nyere tak med nyere taktekkingsmaterialer. Stor grad av autenticitet. Del av verneverdig naustmiljø.

10. Naust, gnr. 85/3, obj. 1111/101/068. Bygget 1915-20. Antatt bygget i grind. Pilarer av stein. Stor grad av autenticitet. Nyere tak med nyere taktekkingsmaterialer. Del av verneverdig naustmiljø.

KVIKSVIK

Birkeland, gård nr. 88 i Sokndal, har en lang kystlinje. Den strekker seg fra Hådyr til Eigersund, og er felles eiendom for alle bruk. Det er ei smal stripe med ur og stein, der fjellet stuper rett i sjøen på enkelte steder. Den eneste noenlunde brukbare havn, er i Kviksvik.

Det er mer enn to kilometer i luftlinje fra Birkeland til Kviksvik, så i 1875 ble den første bua bygd. Det gikk da an å oppholde seg der ved viktige fiskerier, spesielt etter laks og hummer.

KULTURMINNER KYSTKULTUR

Bibelvers

Ved innseilingene til Nesvåg og Rekefjord er bibelvers hogget inn i fjellene på østsiden av innløpene. Det forteller hvor viktig en mente det var å ha Guds ord med seg på sjøen.

Minnetavle

Mange fiskere fikk en våt grav, og ble aldri funnet. Til minne om dem, er det satt opp en minnetavle ved Dampskipskaaien. Bekranses hvert år i forbindelse med Sokndalsdagene, og en bårebukett legges på havet utenfor Lille Prestskjær fyr.

Varperinger

Til forhaling av seilskipene ble det anlagt varperinger slik at en kunne forhale fartøyene i havnen eller ut fjorden. I dag er det bevart 10 varperinger i Rekefjord og noen i Nordfjord, Vågan, Jøssingfjord og Åna Sira.

Fartøyvern

M/S Strandagutten som eies av Haadyret Kystlag, ble bygget i 1950 og hadde da hjemmehavn på Sogndalstrand. Skøyten ble tidlig på 70-tallet solgt ut av kommunen, men er nå tilbake med

Rekefjord som hjemmehavn. Skøyten representerer en viktig del av Sokndals kystkultur.

M/S Sjødis er en 57 fots reketråler som ble berget fra kondemnering i 1993 og som er en del av Nesvåg Sjø- og motormuseum. Den skal bevares mest mulig original. Brukes til festivaler, fisketurer og turer i lokalmiljøet. Er sertifisert for 12 passasjerer. Motor 210 HK Callesen.

ÅNA SIRA

Åna Sira har hatt bosetting siden steinalderen, og på Logstangen er det funnet en flintsigd som vitner om jordbruk allerede i steinalderen. Det har opp gjennom historien vært fiske og fangst kombinert med jordbruk som har vært næringsveien for lokalsamfunnet. Denne kombinasjonen gav kvinnene en sterk stilling siden det var de som styrte når mennene var på fiske. Det faktum at bygden fikk egen kirke i 1888 vitner om et sterkt og levedyktig lokalsamfunn.

Veiforbindelsen fra Åna-Sira til Sokndal ble ferdig i 1925 og brua tre år seinere, i 1928. Den nye brua avløste hengebrua fra 1916.

48

Kjerrevei til Flekkefjord stod ferdig omkrig 1910. Ellers brukte en Nøkken som gikk i rute på Lundevannet og rutebåt til Flekkefjord.

Siragrunnen ligger rett utenfor innløpet til Åna og var en stor ressurs for Åna-Sirasamfunnet. Innløpet var en stor utfordring på grunn av sterk strøm, og når været var dårlig. Det var derfor etablert flere varp der tauet var knyttet til en mæring lenger opp i innløpet slik at fiskerne kunne dra seg oppover forbi Nibben i tiden før fiskeflåten ble motorisert. De store fiskeriene etter sild og makrell gav mye arbeid på land i form av salting når silda hadde innsig på Sira-grunnen eller andre områder i nærheten.

Senere ble rekeetråling et viktig fiske, og det ble etablert rekefabrikk som i dag har fusjonert til Finny Sirevaag AS. På Sanden ble det i 1952/53 også anlagt en rekefabrikk. På slutten av 30-årene begynte noen med hvalfangst langs norskekysten og senere også i Barentshavet.

I 1878 ble Aktieselskapet Aensires Laxefiskeri dannet og laksetrappene var ferdige i 1880. I tillegg til laksetrappene ble det også etablert et klekkeri som etter hvert ble utvidet til en kapasitet på 1,5 millioner lakserogn.

49

Det ble etter hvert interesse for fossefallene for å bygge kraftverk og smelteverk for å benytte energien. Rettighetene ble etter en tid solgt til Stavanger E-verk. Det ble ikke realisering av planene før Sira Kvina Kraftselskap ble dannet i 1963. Kraftstasjonen ble påbegynt 1968 og var ferdig i 1971.

SEFRAK VERNEKLASSE A:

48. Bolighus. Logsveien 15. Gnr. 7/1, obj. 1111/110/002. Bygget ca. 1800. Stuen mot øst er påbygget ca. 1910. Midtgangshus med symmetrisk fasade. Bygget i laft. Grunnmur i fuget naturstein. Kraftig gesims over gatedør. Tegl som taktekke. Stor grad av autensitet i forhold til påbygging 1910.

49. Bolighus. Mål. Gnr. 5/1, obj. 1111/110/022. Ukjent byggeår. Midtgangshus med endekammer. Asymmetrisk fasade. Grunnmur i fuget naturstein. Bygget i laft. Nyere taktekkingsmaterialer. Så langt i SEFRAK-materialet for Sokndal, er dette det eneste midtgangshuset med endekammer.

DOKTORGÅRDEN OG STUHAUGGÅRDEN SETT FRA PARKEN

KAPITTEL 5

HAUGE SENTRUM OG SENTRUMSUTVIKLING

Hauge ved århundreskiftet.

Hauge sentrum defineres i denne beskrivelsen som området mellom Tørneskogen, Krossen og Kirkekrossen inklusiv kirken og Solbø og berører gårdene Tørneskogen, Hauge og Bø.

Kommunikasjonsmessig var handel primært knyttet til sjøen, og først senere ble veier og landeveistransport utslags-givende for sentrumsutviklingen. Sokndals første butikk lå i Løgevik og første postkontor lå i Havne i Rekefjord ved pukkverket.

Dersom en ser på et kart fra hundreskiftet 1800/1900 over det som her er betegnet som Hauge sentrum, er den tetteste bosettingen i sentrum lokalisert med fem bygninger i Haugekrossen mens det på strekningen fra det som i dag er parken til Kirkekrossen, kun er 16 bygninger inkludert driftsbygninger. Kartet viser Hauavadet (et vad – der elven er grunn). Når en fra Årstad skulle til Hauge med hest, kunne en krysse elven ved Hauavadet som var i bruk til frem på 1960-tallet.

DOKTORGÅRDEN

I sentrum fikk en etter århundreskiftet flere funksjonsbygninger og institusjoner som bensinstasjoner, kommunehus (bedehuset fra Blåfjell), ungdomshuset Fridtun (1912/13) med kino før 2. verdenskrig, bankbygning, hotell, pensjonat, Doktorgården, gamlehjem, Hauge skole (1924) som centralskole for et stort omland (fra Immerstein til Øvre Løvås), bibliotek, telefonsentral, mølle og kafeer, butikker, samvirkelag og bakerier.

I Norges Bebyggelse 1957, står det om Hauge sentrum: Stedet er ikke gammelt som sentrum, og bebyggelsen bærer preg av mellomkrigsårenes hustyper, og er til dels ikke pen. Det var flere drivende faktorer til sentrumsutviklingen, og det er naturlig å trekke frem Titanias etablering på Sandbekk i 1916 med utvidelse i siste halvdel av 1930-tallet.

SENTRALE INSTITUSJONS- BYGNINGER I SENTRUM

FRIDTUN ble bygget på dugnad i regi av Sokndal Frilynte ungdomslag (SFU) i 1912/13, og har fungert som kulturhus for hele bygda. Her var det dansefester, teaterforestillinger, diskusjonsmøter, folkeakademi, revy, basarer og flere andre typer arrangementer. På slutten

av mellomkrigstiden ble det kino i bygget helt frem til første byggetrinn av Soknatun stod ferdig i 1975. Huset har gjennom årene blitt forandret og utvidet for å møte nye behov. Det vel 100 år gamle bygget brukes i nyere tid til ungdomsaktiviteter, lossifest, konserter og festivaler og er en viktig kulturarena som et supplement til Soknatun.

DOKTORGÅRDEN ble oppført i 1928 og inneholdt bolig for distriktslegen frem til 60-tallet samt nødvendige kontorer. Bygningen er en to-etasjes bygning oppført i reisverk. Arkitektonisk representerer bygget 20-talls klassisismen som skulle vise det nye Norge etter 1905. Etter hvert som helsetjenesten fikk flere funksjoner, ble disse lagt til bygget: hjemmesykepleien, helsesøster- og jordmortjenesten samt sted for politiske møter knyttet til helsesektoren. Da annet byggetrinn på Soknatun var ferdig i 1989, fikk doktorgården nye funksjoner: lokale for seksåringene da de ble en del av skolen, barnehage frem til Øyno barnehage var bygget og base for filminnspillingen av Skumringslandet.

I 2013 gjorde Rogaland fylkeskommune ved Kulturavdelingen en verdivurdering av Doktorgården. Vurderingen lyder: Gnr. 55/12. Doktorgården ligger i et område og gateløp i Gamleveien med flere eldre hus. Blant annet den

fredete bygningen Stuhauggården (gnr. 55/87) Bygningen er derfor viktig som en del av miljøet. Den har bevart mye av sitt originale preg i form av volum, form detaljering og materialbruk. Rogaland fylkeskommune v/seksjon for kulturarv anser derfor bygningen til å ha stor lokal og regional verdi, og muligens også nasjonal verdi.

SKOLER OG UNDERVISNING

For 250 år siden kunne det store flertall av befolkningen verken lese eller skrive. Da konfirmasjonen ble innført i 1736 kom kravet om allmenn opplæring. Det førte til at det kom lov om skoler på landet i 1739. Men først etter skoleloven av 1827 ble den første skolen i Sokndal startet i leide lokaler først på Hauge og siden på Bø. I 1851 kom det fast skole i Rekefjord og på Sogndalstrand men også i leide lokaler.

Det første skolehuset ble reist i 1855 som et tilbygg til klokkerboligen på Frøyland (det ble revet i 1962). Skoleloven av 1860 bestemte at når det var minst 30 elever i en krets, skulle det være fast skole. Senere kom nyere bestemmelser som forlangte faste skoler i kretser med mye lavere elevtall.

HAUGE SKOLE – KULTURSENTERET GAMLE SKOLEN

I 1920-årene ble flere skolekretser slått sammen med Hauge. Det ble bygget ny skole som skulle dekke Frøyland, Løvås, Skarås og Immerstein. Hauge skole ble innviet søndag 31. august 1924. Neste byggetrinn kom i siste del av 1930-årene, skolestyret hadde vansker med å skaffe lokaler til forsettelsesskolen. Løsningen ble i 1937 nybygg ved Hauge skole. Dette blir i dag brukt av frivillige lag og foreninger.

I kommunestyremøte 30. oktober 1957 ble nybygg for real- og framhaldskole vedtatt oppført ved Hauge skole. (I nyere tid er det hobbykunstforeningen og Frivillighetssentralen sine lokaler). Det ble bygget ny skole på Bø i 1952. Den nye ungdomskolen kunne tas i bruk på Bø i 1967. Da var skolen på Hauge virkelig blitt Gamle Skolen. Men den har fått nytt innhold og nytt liv og ble i år 2000 valgt til Sokndal kommunes 1000-års-sted. I dag driftes Gamle skolen av Kultursenteret Gamle Skolen.

ØVRIGE KULTURMINNER OFTEDALSTEINEN

Reist i 1872 i forbindelse med at Sokndal menighet tok avskjed med stiftskapellan Lars Oftedal, som hadde vikariert i Sokndal i et drøyt halvår vinteren 1871-1872. Steinen var skaffet og bearbeidet av gruvearbeiderne, har innskriften "1872. Jeg og mitt Hus vi ville tjene Herren" Steinen står på haugen mellom Solbø og kirken.

MINNESMERKER VED KIRKA

1. Støtte over Ellef Tothammer som deltok ved stortingssamlingen høsten 1814, da grunnloven ble tilpasset unionen med Sverige.
2. Støtte over legemisjonær Tønnes Frøyland som ble drept i Kina.
3. Støtte over de falne under 2. verdenskrig.

BYSTER I PARKEN

1. Gustav Jebsen som en av grunnleggerne av titanindustrien. Gustav Jebsen samarbeidet med Peder Farup om fremstilling av hvitt titanpigment fra ilmenitt og disse blir regnet som hovedpersoner i fremveksten av titanindustrien

2. Erik Anker for sin innsats i utviklingen av titanindustrien. Erik Anker var administrerende direktør i de to norske titanselskapene Titan Co i Fredrikstad og Titania i Sokndal fra 1950 til han ble pensjonert i 1969.

GRUVERARBEIDERMONUMENTET PÅ TORGET

Utformet av billedhogger Hugo Frank Watne. Avduket 1996. Viser hvor sentralt bergverk har vært i utviklingen av Sokndal.

FOLEN VED SOKNDAL SKOLE

Skulpturen, utført av billedhoggeren Ørnulf Bast, ble gitt av Titania AS til den nye skolen på Bø i anledning åpningen av Tellnesanlegget i 1960.

TUSENÅRSVARDEN I PARKEN

Tusenårsstedet ble valgt og etablert 1999/2000

1. Markerer tusenårsskiftet.
2. Plakett over århundrets sokndøl.
3. Plakett med antijanteloven.

THILDAHAUGEN

Etablert 2011. Thildahaugen med universell utforming og visualisering av stedets historie, bygg og natur, er et bruksområde for alle aldersgrupper.

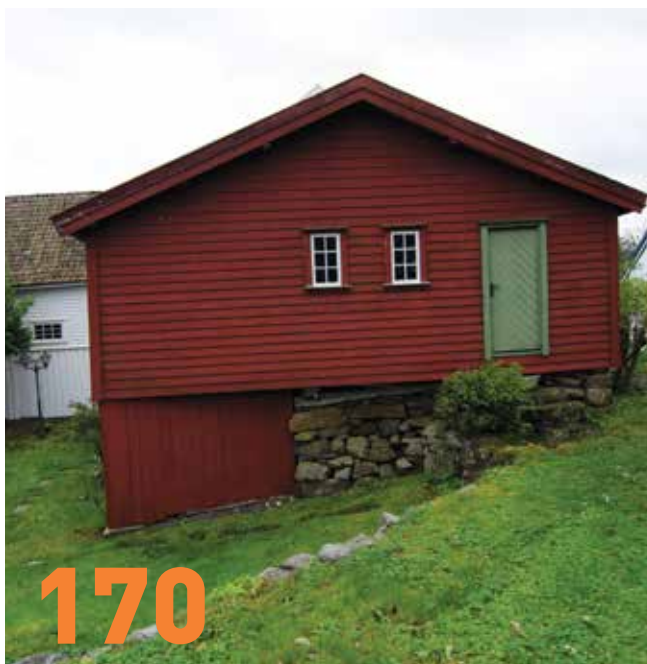

39

169 - FREDET

STUHAUGHUSET -SEFRAK VERNEKLASSE A VEDTAKSFREDET ETTER KULTURMINNELOVEN

Bolighus Stuhaughuset, gnr. 55/87,
obj. 1111/116/003. Bygget 1803. Større to-etasjers
midtgangshus med to endekammers. Sammen-
bygget med uthus. Lav underbygning i fuget
naturstein. Tegl som taktekke. Meget stor grad
av autenticitet også i deler av interiøret.
Dobbelfløyet, buet gatedør med tre diagonale
speil i hvert fag. Rikt dekorert buet vindu over
dør med pilastre og kraftig, buet gesims.
Profilert list i regence mellom dør og vindu.

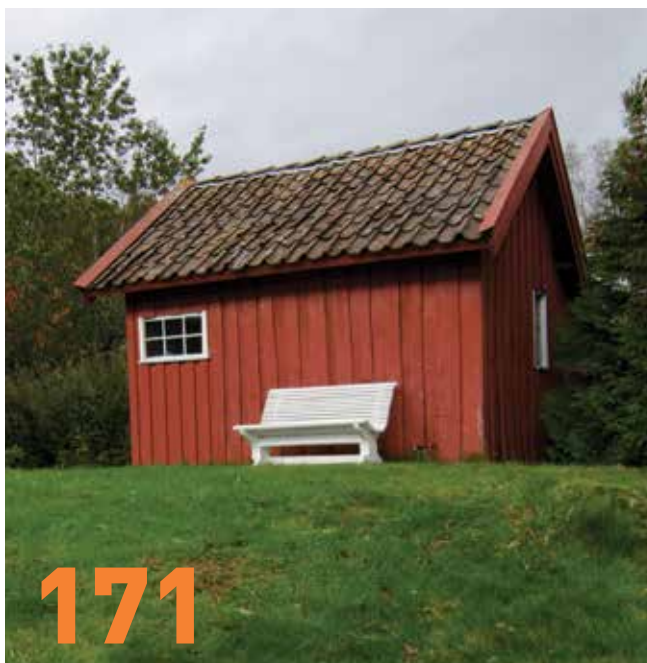
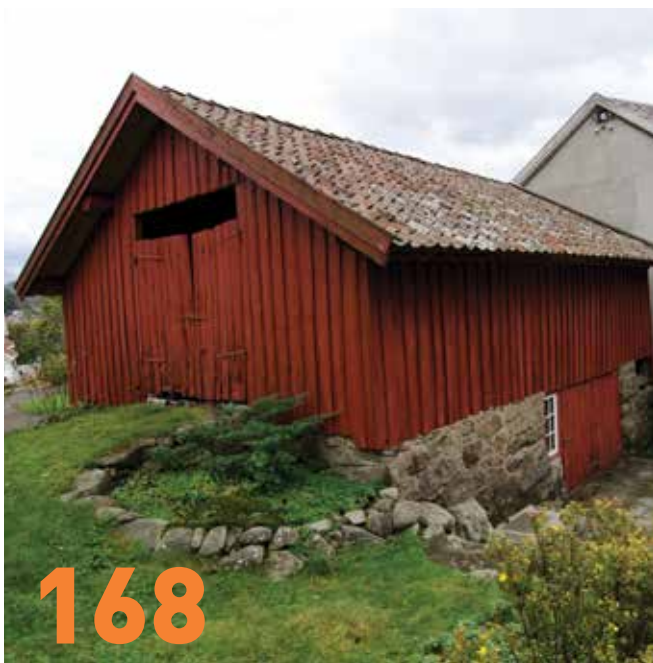

STUHAUGGÅRDEN - KULTURMILJØ

SEFRAK VERNEKLASSE A.

167. Bolighus, gnr. 55/33, obj. 1111/116/001. Bygget 1825. Midtgangshus med symmetrisk fasade. Påbygget ark samt et tilbygg på husets bakside 1933-34. Autentisk grunnform er likevel godt synlig og bygningens opprinnelige uttrykk er beholdt. Underbygning i fuget naturstein. Tegl som taktekke. Dobbelfløyet gatedør med fire speil i hvert fag. Vindu over dør med tynne lister lagt diagonalt.

168. Uthus/løe, gnr. 55/87, obj. 1111/116/002. Bygget siste del av 1800-tallet. Bygget i grind. Underbygning i fuget naturstein. Tegl som taktekke. Stor grad av autentisitet. Ved registrering i 1992 var bygningen i forfall. Bygningen ligger like inn til fredet anlegg og ble behandlet som fredet ved restaurering i begynnelsen av 2000-tallet.

170. Uthus Stuhauggården, gnr. 55/87, obj. 1111/116/004. Bygget 1803. Sammenbygget med bolighus. Underbygning i tørrmur, med et fuget parti mot sør. Tegl som taktekke. Stor grad av autentisitet. Bygningen er fredet.

171. Hønsehus Stuhauggården, gnr. 55/87, obj. 1111/116/005. Bygget ca. 1890. Bygget i laft. Påbygg fra ca. 1960 i bindingsverk. Underbygning i tørrmur. Tegl som taktekke. Verneverdi er gitt vesentlig på grunn av at bygningen er en del av et fredet anlegg.

172 - FREDET

**KIRSEBOMHUSET - SEFRAK VERNEKLASSE A.
VEDTAKSFREDET ETTER KULTURMINNELOVEN**

Bolighus, gnr. 56/1, obj. 1111/117/001.

Bygget 1797. Større midtgangshus i to etasjer med symmetrisk fasade. Lav underbygning i fuget naturstein. Tegl som taktekke. Vertikal panel. Dobbelfløyet, original gatedør med overlysvindu, innrammet av pilastre og med profilert gesims. Inne i denne et buet felt med ornament. Sammenbygget med drengestue.

KIRSEBOMHUSET

SEFRAK VERNEKLASSE A.

173. Drengestue, gnr. 56/1, obj. 1111/117/002. Bygget 1797. Lav underbygning i fuget naturstein. Vertikalt panel. Tegl som taktekke. Stor grad av autentisitet. Sammenbygget med bolighus. Bygningen er fredet.

174. Bryggerhus, gnr. 56/1, obj. 1111/117/003. Eldste delen er fra 1800-tallet. Hoveddelen er bygget noe etter 1914. Grunnmur under nyere del i betong. Under nordøstre del er det pilarer, delvis i tørrmur og delvis i tre. Den eldste delen er bygget i laft, den nyere delen i bindingsverk. Tegl som taktekke. Bygningen er en del av et anlegg der bolighus og drengestue er fredet.

FRØYLAND/SENTRUM

SEFRAK VERNEKLASSE A.

175. Bolighus Bjørkhaugveien, gnr. 56/37, obj. 1111/117/004. Bygget 1803. To-etasjes midtgangshus. Lav underbygning i tørrmur forsterket med betong. Tegl som taktekke. Symmetrisk fasade med dobbelfløyet gatedør med profilert gesims over. Påbygget 2012 på husets bakside. Sammenbygget med nyere garasje. Utover det har bygningen stor grad av autentisitet.

176. Bolighus Åna-Siraveien, gnr. 56/8, 30, obj. 1111/117/007. Bygget 1895. Større to-etasjes bygning med usymmetrisk fasade. Enkel sveitserstil med markert etasjeskille på fasade. Påbygget veranda på husets bakside. Lav underbygning i fuget naturstein. Skifer som taktekke. Synlige bjelkehoder i møne. Stor grad av autentisitet. Den eneste bygningen i Sokndal kommune av denne typen.

HER FANT KAMPEN STED
MELLOM DEN
BRITISKE DESTROYER
COSSACK
OG DET
TYSKE HJELPESKIP
ALTMARK
DEN 16. FEBR. 1940

KAPITTEL 6

KRIGSMINNER

KRIGSMINNER I JØSSINGFJORD

I området ved Jøssingfjord er det reist to krigsminnesmerker. I tillegg finnes i Jansholet, ved utløpet av fjorden, restene av et tysk kystartilleribatteri som var i bruk mellom 1941 og 1944 og noen mindre stillinger som ble etablert etter at batteriet i Jansholet ble lagt ned.

ALTMARKHENDELSEN

16. februar 1940 ble det tyske tankskipet Altmark bordet av marinesoldater fra den britiske destroyeren HMS Cossack i Nodevigo i Jøssingfjord. Ombord i Altmark var 299 britiske sjøfolk fanget, og alle disse ble befridd under det dramatiske kuppet. Syv tyskere ble drept i aksjonen.

Altmark hadde fungert som hjelpefartøy for panserskipet Admiral Graf Spee i Sør-Atlanterhavet. Høsten

1939 var Admiral Graf Spee en konstant trussel mot den britiske handelsflåten. Overlevende sjøfolk fra senkede britiske handelsskip var nå ombord i Altmark på vei til fangenskap i Tyskland.

To døgn før hendelsen i Jøssingfjord var Altmark kommet inn i norsk sjøområde nord for Trondheimsfjorden. Fangene ble ikke oppdaget av norske myndigheter, som lot skipet seile sørover i norsk territorialfarvann med los og marine-eskorte.

16. februar ble Altmark identifisert av allierte fly utenfor Jæren, og lenger sør kom skipet i kontakt med britiske marinefartøy som var i området på jakt etter Altmark. Et varselskudd fra den britiske destroyeren HMS Intrepid i tre-tida om ettermiddagen traff land ved Nesvåg. Altmark søkte så ly i Jøssingfjord.

Norske marinefartøy ble liggende ved innløpet av Jøssingfjord for å ivareta norsk suverenitet, men britene var fast bestemt på å befri fangene om bord i Altmark. Sent om kvelden stevnet HMS Cossack inn fjorden. En britisk bordingsgruppe entret det tyske skipet og klarte etter en kort skuddveksling å befri fangene. Cossack førte de befriddede fangene tilbake til Storbritannia. Hendelsen skapte stor oppmerksomhet og diplomatisk aktivitet, da det var klart at britene ved sin aksjon krenket norsk nøytralitet.

Hendelsen i Jøssingfjord fikk betydning for den britiske krigsmoralen, da dette var første gang i denne fasen av krigen at britene klarte å tilføre tyskerne et nederlag. Altmark-affæren var også utslagsgivende for den tyske beslutningen om å invadere Norge.

VATLANDSVIK

Begrepet "jøssing", som er blitt synonymt med patriotisk nordmann har sin rot i hendelsen i Jøssingfjord. Sokndal kommune reiste i 1958 et minnesmerke over Altmark ved Nodevigo i Jøssingfjord. Senere er det i tillegg satt opp informasjonstavler ved utsiktsplassen i Vottaskaret som beskriver hendelsen.

ALLIERT FLYANGREP APRIL 1945

I 2. verdenskrigs siste fase ble tyske marinefartøy forflyttet fra Egersund til Jøssingfjord for å søke ly mot mulige allierte flyangrep. Allierte fly gjennomførte likevel 12. april 1945 et angrep mot skipene som lå i Jøssingfjord. Flyene tilhørte en felles styrke sammensatt av skvadroner fra Canada, New Zealand, Australia og Storbritannia. Angrepet fikk ikke større militær betydning, men to newzealandske fly fra No. 489 RNZAF Torpedo Bomber Squadron kolliderte over sjøen utenfor Jøssingfjord og styrtet uten at besetningen på fire kunne reddes.

KYSTARTILLERIBATTERI JANSHOLET

I Jansholet satte tyskerne i 1941 opp et kystartilleribatteri med fire tyske feltkanoner fra 1. verdenskrig. Batteriet i Jansholet hadde fire kanoner på dreieplater i åpne betongstillinger. Noen av stillingene er i dag brukt som fundamenter til hytter, men den ene kanonstillingen er

fortsatt relativt intakt. Flere steder nær stillingene er det sprengt inn rom for ammunisjon og mannskap i fjellet, i batteriets bakkant ligger flere grunnmurer etter kaserner og kjøkken. Like sør for batteriet ligger en lyskasterstilling hvor "1942" er preget inn i betongen. Bak batteriet, like ved veien ned til Jansholet, ligger et oppdemmet basseng som forsynte batteriet med vann. På fjelltoppen over bassenget ligger en av de to luftvernstillingene. Her er også innsprengt et bombesikkert rom og tuftene etter luftvernmannskapet sin beredskapshytte er godt synlig i terrenget. Like nord for batteriet ligger to MG-bunkere.

Like før krigen sluttet satte den tyske marine opp en overflatevarslingsradar ved Trettodden like syd for Jansholet. Radaren skulle sammen med en tilsvarende på Eigerøya inngå i marinens kjede av kystradarer som ville dekket hele kysten av Sør-Norge.

Langs Jøssingfjordens sørside ble det etter nedleggelsen av batteriet i Jansholet bygget et lite støttepunkt til forsvar mot landgang inne i fjorden. Stillingene ligger på odden sør for Vinterstø og ved Laksodden fyr. Utover noen få feltmessige MG-stillinger og et utsprengt rom i fjellet består også støttepunktet av en bunker for panservernkanon.

JANSHOLET

KRIGSMINNER I REKEFJORD

KAPRINGEN AV DS TROMØSUND I REKEFJORD

28. februar 1943 ble Arendalske Dampskibsselskabs DS Tromøsund kapret under kyststrutskipets anløp i Rekefjord. Kapringen ble utført av en gruppe Linge-soldater under operasjon Carhamptonoperasjonen, og planen var at soldatene skulle ta seg til Storbritannia med det kaprede skipet. Imidlertid ble Tromøsund innhentet og senket av tyske bombefly i Nordsjøen den påfølgende formiddagen. Alle de 48 ombord omkom, blant dem skipets besetning på 25 sjøfolk. I regi av Sokndal kommune ble det i 1995 avduket ei minnetavle over hendelsen på Dampskipskaia i Rekefjord.

VATLANDSVIKA, SKJULESTED FOR VESTIGE-GRUPPEN

I 1944 opererte en SOE-gruppe med kodenavnet Vestige IV i Dalane. Gruppen besto av Kompani Linge-soldater, og gruppens oppdrag var skips-sabotasje og spionasje. En del av gruppens utstyr ble tatt i land og lagret i Vatlandsvika i påvente av at det skulle brukes. Ei steinhytte ved Vatlandsvika fungerte som tilholdssted for

Vestigegruppen i mars-april 1944. Sokndal kommune monterte en minneplate i Vatlandsvika i 1995.

NAPOLEONSKRIGEN

Danmark-Norge ble i 1807 dratt inn i Napoleonskrigen på fransk side, og den engelske marinen blokkerte norskekysten. Dette ble en ulykkelig situasjon for et land som ikke kan brødfø egen befolkning, så det ble sult over hele landet. Både utenfor Sogndalstrand og Rekefjord ble det anlagt batterier til vern mot engelskmennene. I Norges Sjøvæbning 1810 - 1814 kan en lese: Rekefjord 2 batterier, på østsiden av innløpet, det ene montert med en 12 pd. og to 4 pd. kanoner, det andre med en 4 pd. og to "svingbasser", 2-3 pd..

En av disse kanonene ble ikke fjernet før pukkverket ble etablert på 1960-tallet og står nå ved Tollpakkhuset

DIVERSE KULTURMINNER FRA 2. VERDENSKRIG

Ytterst i fjorden ble innløpet sikra ved en kanonstilling på østsida ved Rossarvik hvor den gamle

kanonen fra Napoleonskrigen lå. Stillingen var vanskelig å betjene i dårlig vær. Den ble derfor flyttet til vestsiden ved Presteskjær fyr. Der ble det bygget en kanonstilling, som av alle ting ble bestykket med en britisk kanon av type "QF 25 pounder", av tyskerne kalt 8,76 cm FK280(e), som med stor sannsynlighet ble tatt som krigsbytte av tyskerne under det allierte felttoget i Norge i 1940. Kanonen sto på dreieplate i åpen betongstilling, ikke ulikt kystartilleriets større kanoner. Et lite stykke nord for kanonstillingen i Gildrevik lå ei hytte som tjente som forlegning til kanonmannskap og den tyske fyrbetjeningen som tente fyret når konvoier passerte.

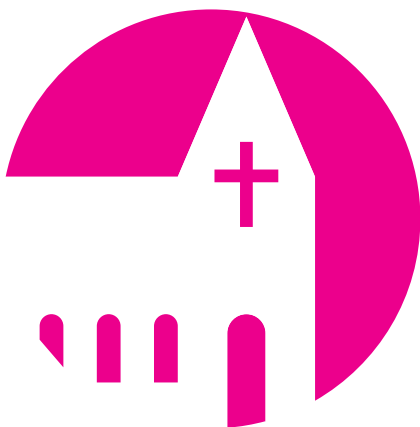
Like ved hytten ligger en kabelbunker som sikret kommunikasjonen med omverdenen. I bakkant av kanonstillingen er det sprengt inn to rom i fjellet. Det ene har betongtak og inngangsparti med dør, mens det andre bare er råsprengt. Flere MG-stillinger av stein omkranser odden.

Noen av krigsminnene er fortsatt synlige i landskapet.

SOKNDAL KIRKE

KAPITTEL 7

KIRKER OG KIRKESTEDER

År 995 e.Kr. står sentralt i norsk historie. Da gikk Olav Trygvason i land på Moster, og siden den gang har det vært holdt gudstjenester hver søndag i Norge. Det første belegget en har om kristen påvirkning i Sokndal er Eiksteinen som dateres til om lag 1050 e.Kr.

SOKNDAL KIRKE

Sokndal kirke ble bygget i 1803 som ei korskirke i Luis XVI stil fordi den eksisterende, St. Jakobs kirke, hadde blitt for liten. Denne kirka ble bygget en eller annen gang mellom 1624 og 1650-tallet. (Usikkert på grunn av sprikende kildemateriale.) Siden altertavlen er fra 1608, har den vært i den kirken som var før St. Jakobs kirke. Fra den allmenne historien vet en at etter svartedauden (1349) var Norges befolkning redusert med 2/3, og landet menneskelig og økonomisk

utarmet. Det skulle dermed gå om lag 200 år før en hadde økonomisk styrke til å reise større bygg. Ut fra dette resonnementet kan en anta at kirken som ble erstatta i første halvdel av 1600-tallet, var bygget før 1349.

Den nåværende kirken har gjennomgått utbedringer og forandringer både innvendig og utvendig. Sokndal kirke er listeført og tiltak på selve kirken må godkjennes av Riksantikvaren. Eier og forvalter av kirken er Sokndal sokn.

ÅNA-SIRA KIRKE

Åna-Sira kirke ble innviet 16. mars 1888. Kirken ble reist i hovedsak av lokalt innsamlende midler, og selve bygningsarbeidet ble også utført av lokale folk. Man kunne tegne seg for å gi eller arbeide. Noen gjorde nok begge deler. Kirken har ca 150 sitte-

plasser. I koret er det nå et stort alterbilde som viser Kristus i Getsemane. Her var det fra starten vindu, og over alteret en enkel altertavle med kors.

Til hundreårsjubileet i 1988 ble det gjort en del endringer og vedlikehold på bygget. Dette året ble dåps-sakristiet på kirkens nordside bygget til som en speiling av prestesakristiet som allerede var der. Eier og forvalter er Sokndal sokn. Kirken er ikke listeført. Kirken har likevel vesentlig verneverdi, og kan kategoriseres som et A-objekt.

LIO KAPELL

Kapellet ligger på Sokndal 2 KFUK/M – speidernes leirsted Lio og ble innviet i 1967. Det hadde da vært i sporadisk bruk siden det kom under tak i 1963. I 1962 fikk en hånd om de gamle kirkebenkene fra Sokndal

kirke, og de er det bærende arkitektoniske elementet i selve kirkerommet. Kapellet ble reist på dugnad over noen år etter arkitekt Thor Thomassens tegninger og innviet i 1967. I dag har kapellet fått glassmaleri, altertavle og andre utsmykninger og er jevnlig i bruk. Kapellet rommer mellom 80–100 personer.

Leirstedet Lio Husmannsplassen Lille Lien i Aurslandsheiene ble i 1949 erverva av Sokndal KFUM – speidere for å bygge speiderhytte. Andre nyttårsdag 1950 gikk en i gang med å grave ut tomten på 50 kvadratmeter. Bygget ble innviet 17. september samme år. Alle byggematerialene ble fraktet med båt fra Blåfjell til Fidjastølen og så båret opp til Lio som ble navnet på stedet. Opp gjennom årene har hovedhytten blitt utvidet og gjennomgått flere utbedringer. Etter hvert har det kommet flere bygg og anlegg etter som behovet har meldt seg, og leirstedet er mye brukt gjennom året med hovedvekt på barn og unge. Den siste med nytt kjøkken i 2012. Minner etter den gamle husmannsplassen er tatt vare på, og det er naturlig å nevne

nephuset, steingolvet fra våningshuset og tusteberget samt steingjerder. I forbindelse med millenniumsmarkeringen ble det bygget en tusenårsvarde, og denne er sentral i nyttårsmarkeringen på Lio hvert år og et mye brukt utkikkspunkt.

KJERKO I GUDDAL

I følge sagnet ble det i tiden etter reformasjonen holdt katolsk messe i Guddal under en stor heller.

PRESTEGÅRDEN KULTURMILJØ SEFRAK VERNEKLASSE A.

44. Bolighus, gnr. 58/1, obj. 1111/105/054. Bygget 1895. Prestegård. Større midtgangshus med symmetrisk fasade. Sveitserstil med markert etasjeskille og utskårne bjelkehoder langs møne og raft. Utskjæringer på dør- og vinduslister. Dobbelfløyet gatedør med todelt vindu over på hovedfasade. Lav grunnmur i fuget naturstein. Nyere taktekkingsmaterialer. Tilnærmet autentisk.

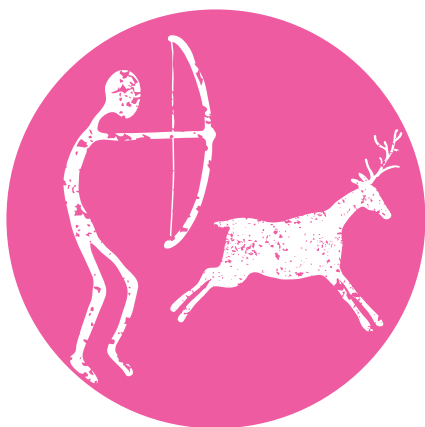
45. Stabbur, gnr. 58/1, obj. 1111/105/055. Ukjent byggeår. Bygget i laft. Gang i bindingsverk. Bygningen står på 13 trestabber med flate steinheller over. I bunnen står de delvis på steiner og delvis på støpt fundament. Nyere kledning og taktekkingsmaterialer. Stor grad av autenticitet.

46. Driftsbygning, gnr. 58/1, obj. 1111/105/057. Ukjent byggeår. Bygget i grind. Underbygning og ytre fjøsvegger i fuget naturstein. Større løebygning med påbygget silo. Tegl som taktekke. Stor grad av autenticitet.

HELLERISTNINGSFELT HAUGE SENTRUM

KAPITTEL 8

AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

Roslandsguden står utstilt på Dalane Folkemuseum, avd. Slettebø.

Riksantikvaren har overordnet ansvar for kulturminner datert før 1537. Arkeologisk museum og Rogaland fylkeskommune har forvaltningsansvar. Selv om fornminnene har en automatisk fredning har kommunen ansvar for at fornminnene blir tatt hensyn til, og tilrettelegging og formidling av fornminner. Innbyggerne har også et ansvar: det er viktig å ta hensyn ved ferdsel, og dersom det oppdages skade eller hærverk bør kulturavdelingen i fylkeskommunen kontaktes. De bør også kontaktes dersom man finner noe som kan være et fornminne.

I databasen Askeladden er det registrert 493 enkeltminner fordelt på 196 lokaliteter i Sokndal kommune. En lokalitet inneholder ofte flere enkeltminner, for eksem-

pel et gravfelt (lokalitet) som består av fem gravhauger (enkeltninner). Eller et gardsanlegg (lokalitet) kan romme mange enkeltminner i form av hustufter, gravhauger, rydningsrøyser etc.

UTVALGTE FORMINNER

Vi har valgt ut syv lokaliteter som har fått plass i planen ut fra følgende kriterier:

- Fornminnet skal være av nasjonal eller regional interesse og være vitenskapelig/ faglig dokumentert.
- Fornminnet skal ha betydning for lokal identitet.

1. ROSSLAND

Rosland er generelt et rikt kulturminneområde som kan ha vært et kultsted i eldre jernalder (perioden

500 f.Kr. – 500 e.Kr) sett i sammenheng med det førkristne blotet og fruktbarhetskultus.

Offersteinen også kalt Skammelen står på Rosland. Stedsnavnet har sin opprinnelse i Hross, som betyr hest Roslandsguden er et steinhode som er hugget ut av en lokal bergart og er ca 60 cm høy. Steinhodets opprinnelse og alder er svært omdiskutert, men fagfolk mener i dag at hodet trolig er forhistorisk. Steinhodet ble solgt til Dalane Folkemuseum i 1910, og senere kom også to steinkar som opprinnelig skal ha blitt funnet i nærheten av steinhodet – i ei ur like ved "Alteret" eller "Skammelen" på Rosland. De to steinkarene og steinhodet (Roslandsguden) er erstattet av kopier og står på stedet ved offersteinen.

Skålgroper. På et berg like sør for gamletunet er det risset inn ni skålgroper. Gropene har variert form og opptrer parvis. Skålgropene er et sammenbindende element mellom de ulike gruppene av kulturminner på Rossland. Det finnes flere skålgroper i fjell og på løse steiner.

Lammahedlo er en bautastein som i dag ligger i steingjerdet på vei opp mot Hustopto.

Hustopto kalles åskammen på Rossland som har ti gravhauger og et langhus. Her oppe ser man vidt utover beiteområder i øst og vest, fjellene i nord og sjøen ved Sogndalstrand i sør.

2. HAUGE SENTRUM

Helleristningsfeltet på Katthammer (v/ Rutebilstasjonen) Gnr. 56/28. Feltet består av minst syv skipsfigurer, en fotsåle og 16 runde groper. (1800 - 500 f.Kr.)

3. EIK/FRØYLAND

Eiksteinen og eikområdet Gnr. 58/1. Eiksteinen ble funnet i 1972, og runesteinen er tidfestet til midt på 1000-tallet. Originalen er i dag ved AmS, og en kopi er plassert i gangen på Soknatun. (500 f.Kr - 500 e.Kr.)

Runesteinen forteller at det er bygget ei bru over Sokna. Det ble på grunn av dette foretatt arkeo-logiske undersøkelser, og avdekket en vei datert til om lag 300 e.Kr.. Rester etter brua er ikke funnet. Tidfestet til midt på 1000-tallet

I 2007 ble det gjennomført en kulturhistorisk registrering i forbindelse med utarbeidelse av sentrumsplan for Hauge pga. planer for utvidelse av Eikedal og Frøyland gravplass. Det ble da lokalisert bosetningsspor fra en jordbruks-

bosetning i form av stolpehull, kokegroper og ei mulig flatmarksgrav. Funnene av denne type hus, er de første i Sokndal og befinner seg i randsonen for grindebygde hus.

I følge Norges fortidslevninger (1862-1866) var det på Prestegården i 1842 tre hauger som lå på rekke og en rund forhøyning som tidligere hadde vært omgitt av en stenkrets.

4. HANEBERG

Gravkammer Haneberg. Gnr. 46/ 3. Lokalitetsnavn er Offeralteret. Rektangulært gravanlegg hvor rommet har lengde 1,5 m og bredde 1,2 m og dybde 0,5 m. Over gravanlegget ligger ei steinhelle som er 0,5 m på det tykkeste. Gravstedet er omgitt av en steinsetting med lengde 12 m og bredde 4 m. (500 f.Kr - 500 e.Kr.)

Helleristningsfelt Haneberg. Gnr.46/2. Feltet består av minst to skip og minst 45 skålgroper fordelt på tre grupper. (1800 - 500 f.Kr.)

5. MYDLAND

Mydland ytre. Gnr. 19. Gravfelt med 20 runde og 10 avlange røyser. (Jernalder 500 f.Kr. - 500 e.Kr.)

6. NETLAND

Bygdeborg på Borrlandshaug Netland gnr. 100/2. Fjellet går bratt rett ned på alle kanter, utenom i sør der en smal steinete rygg fører opp til topplatået som måler ca. 30 x 50 meter orientert nord-sør. (375 - 550 e.Kr.)

7. VÅGAN

Gravfelt Engelsholmen. Gnr. 86/3 m.fl. Gravfeltet inneholder syv til åtte graver fra tiden mellom 300-550 e. Kr..

EIKSTEINEN

GRAVKAMMER/OFFERALTER HANEBERG

MÅL, ÅNA-SIRA

KAPITTEL 9

KULTURLANDSKAP, KVERNHUS OG LANDBRUK. BEDEHUS OG GRENDEHUS

Eldre kulturlandskap og interessante kulturmarkstyper er i ferd med å forsvinne fra landskapsbildet på grunn av gjengroing, endring av tradisjonelle driftsformer eller ved omfattende inngrep. I naturlandskapet er gamle byggverk som steingjerdet, borger, veier, løer, sommerfjøs, steinsatte bekker og rydningsrøyser viktige elementer. Gjennom de tradisjonelle driftsformene i jordbruket har en vært med å forme miljøet slik vi ser det i dag. Nye krav til jordbruket gjør at en i liten grad holder frem med slik stell av landskapet.

Kulturlandskapet i Sokndal, spesielt ved kysten, var en del av en

menneskeskapt naturtype, kystlyngheiene, som strakte seg fra nord i Portugal langs Atlanterhavskysten og Nordsjøkysten og videre nord til Lofoten. For å skaffe beite, ble landskapet avsvidd etter en regelmessig syklus for å sikre stadig ny beitevegetasjon og hindre gjengroing. Det er nå bare rester igjen av denne naturtypen på hele den lange kyststripen. Denne driftsformen er sårbar, og delvis holdt i hevd i Sokndal. Mindre beiting er en utfordring i denne sammenhengen på grunn av gjengroing.

Ved bekkene finner en rester av kvernhus, og på noen gårder er de tatt vare på og restaurert slik at en

kan se hvordan en utnyttet energien i vassdraget. I Sokndal var det forholdsvis mange kvernhus, noe som nok har sin forklaring i mange gårdsbruk og at landskapet er kupert. På hver gård var det også nebhus/ potetkjeller som ofte var bygget av store steinheller med torv over for å være frostfrie.

Det var viktig å sette opp steingjerdene slik at husdyrene ble holdt på rett sted for å sikre at de ikke spiste av det som ble dyrket på innmarken eller der andre hadde rettigheter. I steingjerdene der det var hare og orrfugl, ble det laget åpninger der en kunne sette snårer og på den måten skaffe ekstra kjøtt.

I dag er mange av disse kulturminnene som forteller om tidligere generasjoners ressursutnyttelse og strev, overgrodde og bare murene står igjen. De forteller om hardere vilkår enn dagens.

I planverket (Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Rogaland) blir det pekt på tre spesielt viktige områder i Sokndal når det gjelder kulturlandskap.

1. Mål
2. Ørsland
3. Sogndalstrand og Årosåsen

Innenfor viktige lynchheimråder i Sokndal er det nå mulig for grunneiere å søke om SMIL midler (spesielle midler i landbrukets kulturlandskap) og RMP (regionalt miljøprogram) til å skjytte kystlynghaien. Dette har ført til økt beiting med sau og skjøtsel av utmark på følgende områder: Vatland – Årosåsen - Åna-Sira - Berglyd.

OMDAL

Samarbeid mellom grunneiere kan også føre til økt beiting av utmark. På Omdal har flere grunneiere gått sammen om felles beiting av utmark med høylandsfe på Omdal/Glerhaugen.

FASGARDSLØE OG FJØS PÅ BARSTAD

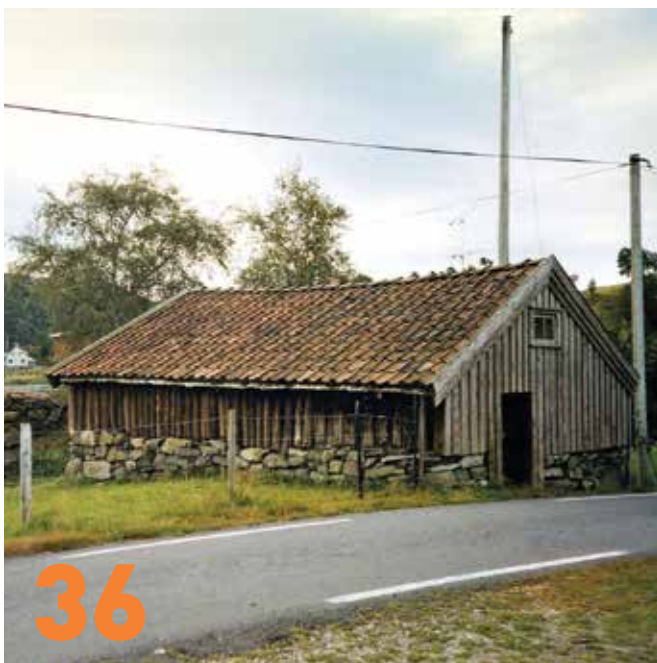
På Barstad i Sokndal ligger et steinfjøs og ei fasgardsløe. Bygningene er rester etter den såkalte "fasgardsløe" som lå på Barstad

tidligere. Betegnelsen henviser til det store klyngetunet som lå her tidligere og de mange løene som var kledd med fasgard. Fasgard er en teknikk der man brukte bjørkeris som kledning. Bygningene ble luftige og gav god tørkeforhold, og var vanlig på ulike driftsbygninger i Dalane i eldre tid. Teknikken er helt unik for Dalane og i dag er løa på Barstad sammen med løa på Øyne i Helleland de eneste som står igjen.

Dalane Folkemuseum eier bygningene og forvalter dem etter strenge bygningsantikvariske prinsipp. Et viktig aspekt i forvaltningen av fasgardsløa er at den tradisjonelle, unike håndverksteknikken blir holdt i hevd. Det lille steinfjøset er et av få slike fjøs som står igjen i dag. Bruk av materialer gjenspeiler en tradisjonell byggeteknikk utbredt over hele Dalane, men som det i dag er få spor igjen av. Bygningene fremstår som svært autentiske. De er begge unike kulturminner og representerer en tradisjonell levemåte i Dalane.

SEFRAK VERNEKLASSE A.

35. Løe Barstad, gnr. 64/3, obj. 1111/104/074. Ukjent byggeår. Bygget i grind. Underbygning samt nederste del av veggene er bygget i tørrmur. Over dette vegg med greiner lagt horisontalt mellom vertikale, naturvokste "stendere". På grunn av byggemåten betegnes denne typen løer for "Fasgardløe". Bølgeblekk som taktekke. Med unntak av taktekke er bygningen autentisk. Eies av Dalane Folkemuseum.

36. Fjøs, gnr. 64/3, obj. 1111/104/075. Ukjent byggeår. Underbygning i tørrmur. Fjøs bygget i laft, møkkahus i tørrmur. Vertikal bordkledning. Tegl som taktekke. Autentisk. Eies av Dalane Folkemuseum.

KVERNUS

De gamle kvernene langs bekker og elver er en del av kulturarven som med få unntak er borte - naturen har tatt kvern plassene tilbake. Det er mange mindre elver og bekker i kommunen - de fleste med godt fall. Flertallet var flombekker med kvernvann bare i en kort periode. De små gårdene lå spredt med dårlige veier. Dette tilsammen gjorde at det kom opp mange

kvernhus. Det var på 1800-tallet oppført 109 gårder og var over 300 kvernhus. Her er murer eller rester av murer langs alle vassdrag. Det er fra 1836 dokumentert hele 10 kvernbruk langs bekken fra Heggdalstjørna - en strekning på 400 meter. Det ble tresket med vannkraft helt frem til 1948 da gården fikk tilknytning til el-nettet. Det står fremdeles ei kvern som er intakt på Hegdal, denne er en av 11 kvernhus som fortsatt står oppreist i Sokndal.

SEFRAK VERNEKLASSE A.

1. Kvernhus Birkeland, gnr. 88/1, obj. 1111/101/019. Bygget ca. 1860. Underbygning i tørrmur. Bygget i laft. Taktekke i tegl. Stor grad av autentisitet.

20. Kvernhus Hegdal, gnr. 84/3, obj. 1111/102/033. Bygget på begynnelsen av 1800-tallet. Bygget i tørrmur. Torv som taktekke. Autentisk.

30. Kvern Ytre Evje, gnr. 103/5, obj. 1111/104/025. Bygget 1888. Kvernen ble benyttet av to bruk. Bygget laft på pilarer i tørrmur. Aluminiums-plater som taktekke. Bortsett fra det er bygningen autentisk. Ved registrering i 1990 var bygningen i begynnende forfall.

33. Kvernhus Barstad, gnr. 64/12, obj. 1111/104/066. Ukjent byggeår. Bygget i grind. Mot elven står huset på pilarer i naturstein. For øvrig underbygning i tørrmur. Papp som taktekke. Usikkert om dette er midlertidig og at det senere er lagt på tegl. Tilnærmet autentisk med autentisk interiør med blant annet intakt kvernkall.

38. Kvernhus Vinja, gnr. 97/2, obj. 1111/104/092. Antatt bygget ca. 1850. Bygget i tørrmur på pilarer i tørrmur. Laft i gavler. Torv som taktekke. Autentisk. Dette er det eneste kvernhuset bygget i tørrmur i det registrerte materialet.

De resterende kvernhus er evaluert til verneklasse B, jf lister over B-objekter i vedlegg.

VÅNINGSHUS OG DRIFTSBYGNINGER

SEFRAK VERNEKLASSE A.

KRETS 103: ROSLAND/ÅVENDAL/BIRKELAND

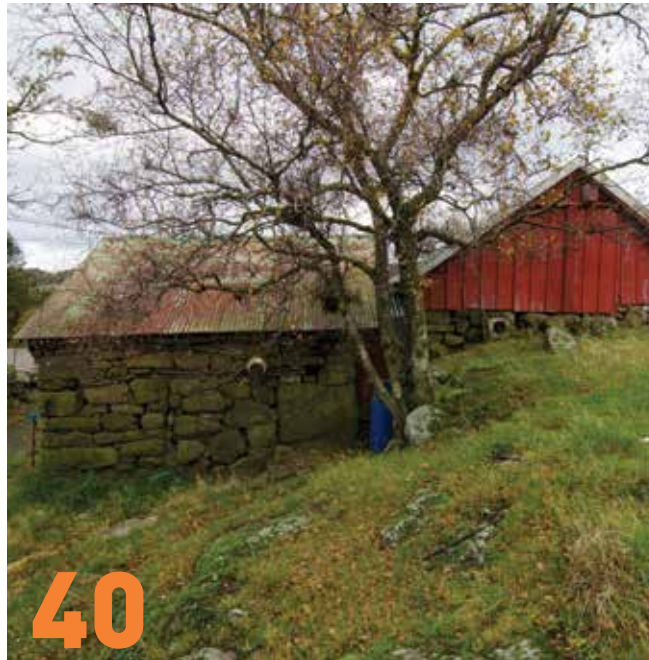
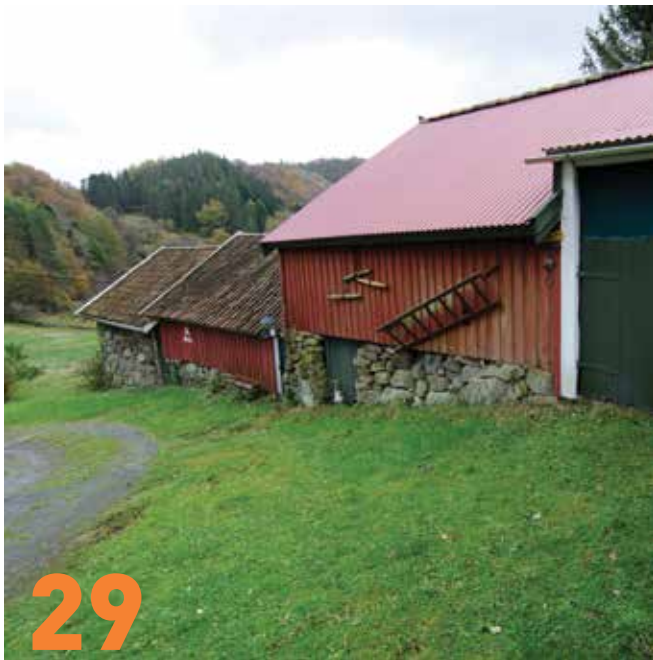
22. Torvløe Åvandal, gnr. 90/3, obj. 1111/103/001. Bygget 1870-80. Bygget i tørrmur. Autentisk.

23. Høyløe Åvandal, gnr. 90/3, obj. 1111/103/002. Bygget 1870-80. Bygget i tørrmur. Tegl som taktekke. Ene gavlveggen er åpen. Stor grad av autentisitet.

24. Høyløe Åvandal, gnr. 90/3, obj. 1111/103/003. Bygget 1870-80. Bygget i tørrmur. Tegl som taktekke. Øverste del av ene gavlveggen er borte. Stor grad av autentisitet.

26. Driftsbygning Øvre Saurdal, gnr. 94/1, obj. 1111/103/011. Ukjent byggeår. Bygget i tørrmur i 3 avtrappete volum. Foto av bygningen ble tidligere sendt en ekspert i middelalderbygninger v/Riksantikvarens kontor i Bergen. Den er ikke mulig å tidfeste ut fra byggemåte. Vedkommende hadde ikke tidligere sett en tilsvarende konstruksjon med hjørner som ikke er "festet" til resten av veggene. Geil fra fjøs til utmark. Ruiner viser til to bruk på samme tun. Dette er en unik bygning.

25. Høyløe Birkeland, gnr. 90/3, obj. 1111/103/004. Bygget 1870-80. Bygget i tørrmur. Tegl som taktekke. Ene gavlveggen er åpen. Stor grad av autenticitet.

27. Bolighus Rekeland, gnr. 70/3, obj. 1111/103/020. Ukjent byggeår. Det blir opplyst at den østre stuen er fra 1803 og at deler av huset er eldre. Fikk trolig sin nåværende form sammen med påbygging av nevnte stue. To-etasjes midtgangshus på lav underbygning i fuget naturstein. Tegl som taktekke. Ett av få bygninger av denne typen utenfor tettbygde strøk. Huset er restaurert.

28. Bolighus Rekeland, gnr. 69/1, obj. 1111/103/024. Bygget ca. 1850. Stuen mot vest er noe yngre. To-etasjes midtgangshus med symmetrisk fasade. Autentisk i form og materialbruk. Tegl som taktekke. Lav underbygning i fuget naturstein. Original to-fløyet inngangsdør på hovedfasade.

29. Driftsbygning, Urdal gnr. 66/2, obj. 1111/103/059. Bygningen er ikke registrert i SEFRAK. Dette er nok en forglemmelse. Ukjent byggeår. Bygget i tre avtrappinger. Gjødskjeller i tørrmur. Løe i grind med en "åpen"

laftekonstruksjon. Meget spesiell byggemåte. Fylkeskommunen kjenner kun en annen løe av denne typen – også denne i Sokndal. Bygningen har høy grad av autenticitet og er i løpet av de seneste årene nennsomt restaurert.

KRETS 105: BAKKA

40. Driftsbygning Skjefrås, gnr. 42/3, obj. 1111/105/013. Ukjent byggeår. Bygget i grind på lav underbygning av tørrmur. Møkkakjeller i tørrmur. Laftet vegg mellom låvedel og treskelåve. Nyere taktekkingsmaterialer. Stor grad av autenticitet. Bygningens ulike konstruksjoner og byggemåte peker mot en alderdommelig og stedegen byggeskikk.

41. Bolighus Fidje, gnr. 44/5, 6, obj. 1111/105/019. Ukjent byggeår. Midtgangshus med symmetrisk fasade. Lite vindu over gatedør. Vertikal, grov panel på husets bakside. Lav underbygning i tørrmur. Stuene er bygget i laft. Husets midtparti, samt to svåler bak stuene er i bindingsverk. Tegl som taktekke. En del originale vinduer med åtte ruter i hvert fag. Meget stor grad av autenticitet. Byggemåten viser til en alderdommelig byggeskikk. Nylig restaurert.

60 - FREDET

LØVÅS - SEFRAK VERNEKLASSE A.

VEDTAKSFREDET ETTER KULTURMINNELOVEN:

Bolighus Løvås, gnr. 48/2, obj. 1111/112/009.

Bygget ca. 1778. To-etasjes midtgangshus.

Klassisisme. Dobbelfløyet gatedør med kraftig, avtrappet gesims med buet felt over.

KRETS 107: ÅLGÅRD

47. Driftsbygning Solli, gnr. 25/2, obj. 1111/107/024. Bygget i grind. Møkkhus i tørrmur. Sammenbygget med bolighus. Lav underbygning i tørrmur. Spesiell og alderdommelig grindkonstruksjon. Stor grad av autenticitet. Nyere taktekkingsmaterialer.

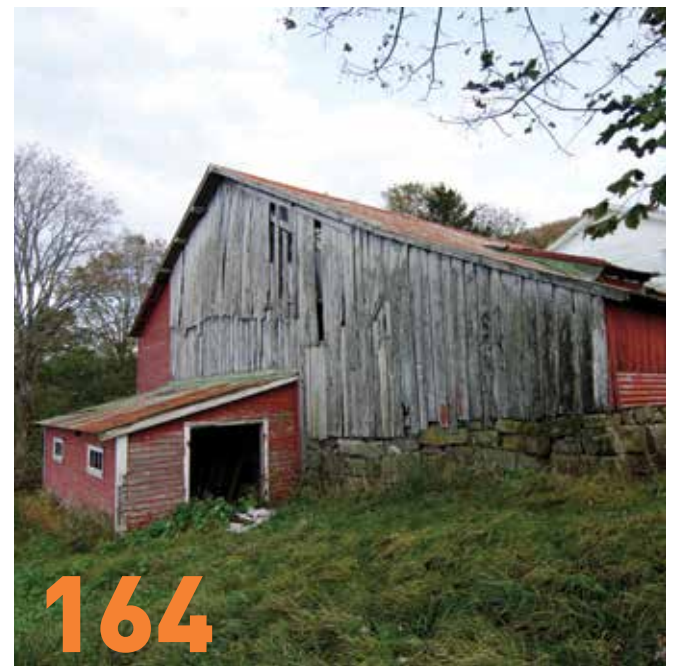
KRETS 112: ÅRSTAD/HANEBERG

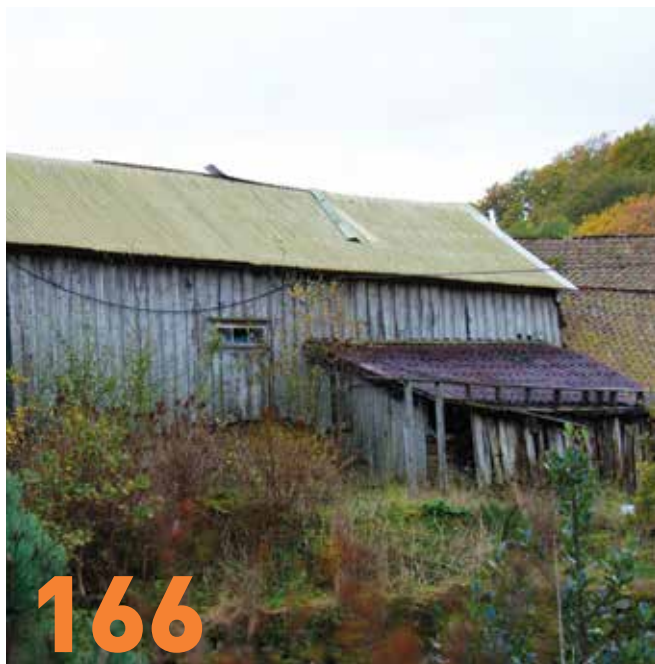
57. Bolighus Aarstad/Krossen, gnr. 47/1, obj. 1111/112/002. Ukjent byggeår for den eldste delen. Opprinnelig sammenbygget bolighus og fjøs. Den vestre delen ble bygget 1840. Påbygget et mindre bislag. Bortsett fra dette er eksteriøret tilnærmet autentisk. Midtgangshus med symmetrisk fasade. Dobbelfløyet dør på fasade. Et lite vindu over bislag på husets bakside. Lav underbygning i fuget naturstein. Vertikalt panel. Noen vinduer av nyere type.

58. Bolighus Haneberg, gnr. 46/4, obj. 1111/112/005. Bygget ca. 1830. Større midtgangshus med symmetrisk fasade. Et lite vindu over gatedør. Lav underbygning i fuget naturstein. Supanel i sør og øst. For øvrig vertikalt panel. Tegl som taktekke. Tilnærmet autentisk.

59. Eldhus Haneberg, gnr. 46/4, obj. 1111/112/006. Opplyst å være bygget på 1700-tallet. Bygget i tørrmur. Tegl som taktekke. Autentisk. Vindu over dør har blyinnfattet, farget glass.

61. Bolighus Årstad, gnr. 47/12, obj. 1111/112/035. Ukjent byggeår. Bolighus sammenbygget med løe. Treromsplan med svål bak stuen. Det peker mot en alderdommelig byggemåte. Lite vindu over gatedør. Nyere taktekkingsmaterialer. En del vinduer av nyere type. Tilnærmet autentisk plan- og grunnform.

62. Løe Årstad, gnr. 47/12, obj. 1111/112/036. Ukjent byggeår. Underbygning i tørrmur. Tørrmur i vegg mot nordvest. Laftevegg mot nord. For øvrig grindkonstruksjon. Fjøs revet ca. 1980. Tegl som taktekke. Bygningen sammen med bolighuset gir, til tross for at fjøsdelen er revet, likevel et bilde av denne type småbruk.

KRETS 113: SOGDALSTRAND/KIELLAND

161. Bolighus Kielland, gnr. 52/1, 3, 7, obj. 1111/113/099. Bygget ca. 1750. Midtgangshus med asymmetrisk fasade. Underbygning i fuget naturstein. Tegl som taktekke. Påbygget bislag og hevet tak på begynnelsen av 1900-tallet. Stor grad av autenticitet.

163. Bolighus Kielland, gnr. 52/2, 4, 5, 6, obj. 1111/113/107. Bygget ca. 1850. To-etasjes bygning med A-typisk rominndeling. Det er mulig at den tidligere har hatt midtgangsplan. Underbygning i fuget naturstein. Bølgeblikk som taktekke. Sammenbygget med driftsbygning.

164. Driftsbygning Kielland, gnr. 52/2, 4, 5, 6, obj. 1111/113/108. Bygget ca. 1850. Bygget i grind med laftet fjøs. Underbygning delvis i tørrmur og delvis i fuget naturstein. Påbygget fjøs og redskapsbod 1950-60-årene. Eternitt- og bølgeblikkplater som taktekke. Sammenbygget med bolighus.

KRETS 114: SKARÅS

166. Driftsbygning Løvland, gnr. 80/1, obj. 1111/114/002. Bygget ca. 1730. Bygget i grind med et par skillevegger i laft. Underbygning delvis i tørrmur og delvis i fuget naturstein. Tegl som taktekke i sør, metallplater i nord. Tilbygg mot vest og skifting av tak 1915-20. Nytt taktekke i nord 1990. Verneverdi er gitt vesentlig på grunn av alder. Ved registrering i 1991 var bygningen i begynnende forfall.

SOGNDALSTRAND BEDEHUS

IMMERSTEIN SKOLEHUS

BEDEHUS - /GRENDEHUS

De ulike bygdene i kommunen har hatt egne skolehus og bedehus, og mange av disse står fremdeles og er i bruk som grendehus. Noen er i privat eie. Flere var bygget på siste del av 1800-tallet: Immerstein skolehus, bygd i 1875, Bakkabro 1883. Eia 1886, Barstad 1886, Bu 1891, Årrestad 1890, Ålgård 1892, Mydland 1893, Løvås, 1897. Fra 1900–1927 ble det bygget seks grendeskoler til.

SOGNDALSTRAND

Bedehuset er bygget i 1873 og er det eldste i kommunen. Det har alltid vært en samlingsplass for religiøs virksomhet i Sogndalstrand ladested, men også for andre formål når det var nødvendig. Det har fortsatt samme bruk. Bedehuset ligger i kulturmiljøfredningsområdet og skal derfor behandles etter Kulturminneloven.

Flere av disse bedehus/grendehusene er registrert i SEFRAK og kategorisert i verneklasse B:
Verneverdige bygninger som kan være aktuelle for spesialregulering:

IMMERSTEIN

22. Grendehus/skolehus, gnr. 82./11, obj. 1111/102/006.

EIA

71. Bedehus, gnr. 104/9, 10, obj 1111/104/021.

EIA OG EVJA

72. Skolehus, gnr. 104/2, 11, obj 1111/104/022.

73. Utedo, gnr. 104/2, 11, obj. 1111/104/023.

PARAK, BARSTAD

106. Grendehus, gnr. 65/3, obj. 1111/104/112.

BAKKA BRU

112. Grendehus, gnr. 62/1,obj. 1111/105/009.

113. Utedo, gnr. 62/1, obj. 1111/105/010.

ÅLGÅRD

140. Skolehus, gnr. 29/3, obj 1111/107/017.

34

SEFRAK VERNEKLASSE A.

Bru Barstad, gnr. 64,
obj. 1111/104/070. Ukjent byggeår.
Åtte brukar i tørrmur dekket med store,
flate steinheller. Autentisk. Broen er en
del av den gamle "St. Olavs-vegen".

KAPITTEL 10

KOMMUNIKASJONSHISTORIE, FERDSELSVEIER OG BRUER

VEIMILJØET RUNDT HØLEN

Den gamle hovedveien (hovedferdselåra) fra Sogndalstrand til Hølen, Vassenden og Eide i Heskestad var et viktig bindeledd til Den Vestlandske hovedvei. Fra Vassenden var det mest vanlig å reise med båt over Steins/Eidsvannet men en kunne også ta heiaveien inn Gildredalen over Duefjell til Steine og videre til Eide. Ved vegkrysset i Hølen går veien til venstre over Rossdalen, til Barstad, Barstadstrondo og videre til Refsland. Fra Refsland gikk det en heiavei over til Hellaren i Eigersund og videre til Egersund sentrum.

Veien fra Sogndalstrand til Eide har vært brukt i svært lang tid. Sokndal var et viktig samlingsted, og har trolig hatt kirke tilbake til 1200-tallet. Veien var en av de tidligste kjøreveier i Dalane. I 1838 var

strekningen fra Vassenden til Fidja bru mellom de første bygdeveiene i Stavanger Amt som fikk offentlig tilskudd. Men alt i 1822 organiserte lensmann O. Stuhaug "veirøding paa Veien til Vassenden" (regning arkivert på Statsarkivet i Stavanger). Hovedveien fra Sogndalstrand, Hauge og de nedre bygdene ellers gikk til Rekedal (nær Rekefjord), om Ripland til Åvendal og videre om Rodvelt og Lædre til Egersund.

BRUER HØLEN – ELGJESTRAUM

I 1861 stod en ny vei ferdig mellom Sokndal og Eide og den ble lagt i et helt annet dalføre en veimiljøet rundt Hølen. Dermed avtok trafikken over Hølen betraktelig, og når Elgjestraum ble fraflyttet i 1950 årene forsvant i praksis all ferdsel fra den gamle veien mellom Bakka

bru og Elgjestraum. Til tross for lite ferdsel holder veien fremdeles god stand. Den gir et innblikk i tidligere samferdselsmønster, og er i seg selv en kulturopplevelse. I tillegg til den stort sett steinsatte veien, passeres båtstøer, nedlagte gårdsbruk, ålefangstanlegg og ruinene av en vadmestampe. Størst inntrykk gir nok likevel de flotte steinhellebruene langs veien.

Bakka bru er trolig bygd før 1840 som en del av ferdselsveien mellom Sogndalstrand og Heskestad. Brukarene er bygd av naturstein med steinheller over bruspenne. Brua er i god stand. Hølen bru og Indre Høla bru er bygd få år etter, samme konstruksjon som Bakka bru. Hølen bru er i forarbeidene til Nasjonal verneplan for veirelaterte kulturminner (år 2000) blitt betegnet som en av Rogalands flotteste steinruer. På Hølen bru

er et av brukarene rast sammen, men brua kan likevel ennå brukes. Brua skal istandsettes som del av et restaureringsprosjekt mellom kommunen og vegvesenet (2015).

Indre Høla bru er i bedre stand. Elgjestraum bru er i alt 38 meter lang og hadde ni spenn. Brua er sannsynligvis en del av en internvei mellom Elgjestraum og ferdseisåra til Sogndalstrand – Heskestad. Ett av bruspenne var ødelagt. Denne bru er sannsynligvis ei yngre bru, det vitner en litt annen byggestil om og forteller at det nok har vært andre brubyggere her. Den minner om "Bruno" ved Barstad, og er muligens bygget samtidig med denne i siste halvdel av 1800 tallet. Sokndal kommune har restaurert Elgjestraum bru i samarbeid med Statens Vegvesen. Bruprojektet ble ferdig i juli 2014.

DEL AV KULTURMILJØ/VEI HØLEN. SEFRÅK VERNEKLASSE A.

39. Bru Bakka, obj. 1111/105/011. Ukjent byggeår. Ca. 12 meter lang, bestående av fire pilarer i tørrmur med store, kraftige heller over.

FLERE BRUER, IKKE SEFRAK-REGISTRERT

- Elgjestraum bru
- Hølen bru
- Indre Høla bru

RODESTEINER MELLOM EIDE OG SOGDALSTRAND

Vedlikeholdsplikten og til en viss grad selve anleggsarbeidet langs vegene ble etter vegloven i 1824 fordelt ut til både grunneiere og til brukere av veien. Strekningene ble inndelt i forskjellige parseller – såkalte roder – og tildelt de forskjellige tilhørende bruk. Ofte kunne så mye som opptil 30 bruk dele på en rode, som igjen ble inndelt i mindre veistykker. Noen fikk noen meter å vedlikeholde, andre et par hundre meter, alt nøye utregnet etter bruks og eierforhold. Grensen mellom disse rodene ble markert med rodemerker. Vanligst var stolper av tre, men enkelte steder ble også steiner brukt til dette formålet.

Da vedlikeholdet av veien i 1917 ble overtatt av kommunen, mistet samtidig rodesteinene langs veien mellom Sogndalstrand og Eide sin funksjon. Etter den tid forsvant de fleste rodemerkenes fra veibildet, men fremdeles kjenner vi til fire "overlevende" langs veistrekningen. Alle de fire rodemerkenes består av et tall – rode-nummeret – hugget inn i stein. Tallene har vært rødmalt, med en firkantet ramme malt i hvitt rundt disse.

LANDSVERTS RIDEVEI MELLOM ÅNA-SIRA OG HAUGE

Fulgte traseen Eigeland – Skogestad – Tellenes – Hauge. Amtmann Benedict Christian de Fine refererer i 1745 til Postveien til Fields fra Stavanger til Åna-Sira, som kan ha fulgt nettopp denne traseen de siste milene mot sør. Fra Sanden i Åna-Sira gikk det også en kystvei; sti til Dydland til Bu og Vinterstø der en krysset fjorden for å komme til Hauge. I eldre tid var Sanden handelstedet i Åna-Sira.

VEIFORBINDELSEN PRESTBRU - LOG

I 1899 ble bygdeveiprojektet Eik Prestegård – Log undersøkt. Den aktuelle traseen gikk over Tellenes. Det tok flere år før herredsstyret og amtstinget bevilget penger til prosjektet, men statsbidrag manglet og det var ikke økonomi til å videreføre planene da.

Industriutbyggingen i Jøssingfjord gav vei-prosjektet ny aktualitet, så planene ble tatt frem igjen. I 1912 ble det bestemt at veien skulle bygges om Jøssingfjord, men arbeidet kom ikke i gang før 1916, da med parsellen Hellingen – Holmen som første "etappe". I tillegg til at herredsstyret, amtstinget og Stortinget da hadde bevilget midler til veibyggingen, ble det også gitt økonomiske bidrag fra industriselskapet The Jøssingfjord Manufacturing Co og lokalbefolkningen i Jøssingfjord.

I 1917 ble arbeidet påbegynt fra Log opp mot Logsvatn, mens tunnelarbeidene i fjellet over Hellingen startet opp i 1918. Strekningen fra Prestbru til tunnelene og heia mellom Nedre Livatn og Logsvatn ble opparbeidet først etter 1920. I 1925 sto selve veistrekningen mellom Prestbru og Log ferdig, men brua over Sira og oppstigningen øst for elva var ennå ikke bygd.

I mellomtiden var veistandarden oppgradert til hovedvei, hvor veibredden skulle være minst fire meter og største stigning 1:10. Verdt å merke seg er at det endelige hovedveivalget mellom den ytre kystlinja over Sokndal og den indre linja over Lund og Bakke ikke var avgjort da strekningen sto ferdig. Veidirektøren ville prioritere kysttraseen, bl.a. på grunn av fremkommeligheten om vinteren.

OBJEKTER/KULTURMINNER

1. Øvre og nedre tunnel, Jøssingfjord.
2. Tørrmur ved nedre tunnels vestre åpning.
3. Opprinnelig veitrase gjennom nedre del av Hellersdalen.
4. Grunnmur etter arbeidsbrakkje i Hellersdalen.

**DEL 3 HANDLINGSPLAN
FOR KULTURMINNER OG
KULTURMILJØER
2015-2019**

MÅLSETTINGER FOR KOMMUNEDELPLAN FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØER:

1. Formelt vern av spesielt utsatte og prioriterte kulturminner og kulturmiljøer.
2. Økt kunnskap og forståelse for historiske sammenhenger og kulturminnevern som del av samfunnsutviklingen.
3. Oversikt over og evaluering av kulturminner etter 1900.
4. Hensyn til kulturminner som fast prosedyre ved bygge- og plansaker i kommunen.

TIL MÅLSETTINGER:

1. Vi har flere kulturmiljøer som er spesielt utsatt, spesielt innenfor kystkultur, bergverk/industri og i sentrum. Målsettingen følges opp i satsningsområder under.
2. Vi trenger økt kunnskap og ikke minst bevissthet rundt kulturminnevern: hva det er og den verdien det har for samfunnsutviklingen i dag. Her blir selve planen et viktig verktøy, og videre vil formidling og ulike aktiviteter (eks. kulturminnedag) i samarbeid med andre aktører være viktige tiltak.
3. Parallelt med planarbeidet vil det jobbes videre med registrering av kulturminner, i første rekke bygninger og anlegg bygd etter 1900. Pr i dag har vi kun en systematisk registrering av bygg før 1900 (SEFRAK).
4. Med retningslinjer for saksbehandling i planen, evaluering av SEFRAK-bygg i A- og B-objekter, og retningslinjer/satsningsområder i gjeldende plan blir det enklere å følge opp kulturminnehensyn som integrert del av byggesaksbehandling og i ulike planer.

UTFORDRINGER OG SATSNINGSOMRÅDER FOR KULTURMINNEVERNET I SOKNDAL

1. KULTURMILJØER - BERGVERK/INDUSTRI, KYSTKULTUR, HAUGE SENTRUM

JØSSINGFJORD Hellenen med husene. Nedre Hellenen kraftstasjon med verksted, trallebane, spelhus, rørgater og arbeiderbolig. Spesielle utfordringer knyttet til ulike interesser mellom område regulert til industriformål, nytt prosjekt Jøssingfjord Vitenmuseum, og kulturminner. Ønske om hensynssone kulturmiljø i reguleringsplan, men være forsiktig og nøye med kriterier pga nybygg. Reguleringsplan er under utarbeidelse.

NAUSTMILJØ NESVÅG Hensynssone kulturmiljø i reguleringsplan (ikke vedtatt). På sikt vurdere fredning etter Kulturminneloven. Spesielle utfordringer knyttet til samvirke kulturminnevern / næring / fritid / turisme.

ELGJESTRAUM BRU

KULTURMILJØ HØLEN/VASSENDEN: Bruer, ferdselsvei og rester etter stampe. Ferdselsvei med bruer Bakka - Hølen - Elgjestraum. Restaureringsprosjekt i samarbeid med Statens vegvesen, museumsavdelingen. Spesielle utfordringer knyttet til flomfare og tilstand på objekter, tilgjengelighet for allmennheten/rydding av sti, og hensyn til grunneiere.

BLÅFJELL: Kulturmiljø med gruver, ruiner og bane. Spesielle utfordringer knyttet til uklare grenser grunneiere, slitasje, sikkerhet og tilgjengelighet. Foreslås regulert som hensynssone kulturmiljø, må inn i kommuneplan ved neste revidering.

SANDBEKK INDUSTRIOMRÅDE: Enkelte områder og objekter bør ivaretas. Hvordan få til i et område regulert til næring og industri, og med flere eiere? Område med Jepsens Stoll / gruveplanet satt av til kulturminneformål, bør reguleres til hensynssone kulturmiljø.

SENTRUM: Det mangler en helhetlig tenkning rundt kulturminner og estetikk i sentrum, gjelder også i forhold til nybygg. Det bør arbeides med å få til en hensynssone kulturmiljø i området rundt det fredete anlegget Stuhauggården, der også Doktorgården og Parken bør inngå.

2. REGISTRERING AV KULTURMINNER

Vi søkte om utlyste midler fra Riksantikvaren i 2012, og fikk tildelt 100.000 til registrering. Jf. prosjektbeskrivelsen skal midlene brukes både til kontrollregistrering av SEFRAK-registeret og start på registrering av nye bygg etter 1900. Vi har etter samtale med saksbehandler hos RA også fått mulighet til å bruke av disse midlene til selve planarbeidet. Resterende midler vil holdes av til kontrollregistreringer og nyregistrering fra 2015. Utfordringen har vært å få noen til å påta seg det praktiske arbeidet med registrering. Sannsynligvis må vi engasjere flere, gjerne fra lokale lag / foreninger. Vi har også etterspurt kurs / opplæring i registrering fra Rogaland fylkeskommune, og fått muntlige signaler på at det skal tilbys slike kurs.

3. KUNNSKAP OG BEVISSTHET OM KULTURMINNEVERN

Når planen er ferdig må vi jobbe aktivt med å få den ut til publikum, med informasjon på nett, og presentasjoner. Videre vil vi satse på arbeid med ulike aktiviteter i samarbeid med Jøssingfjord Vitenmuseum, Den kulturelle skolesekken og Kulturminnedagen, spesielt rettet mot barn / familier, og i samarbeid med skole / barnehager.

HANDLINGSPLAN

	Tiltak	År	Kostnad/ finansiering	Ansvar	Samarbeids- partnere	Kommentar
1	Blåfjell med trallebane: Definere hensynssone med bestemmelser ved rullering av kommuneplan	Følger revidering av kommuneplan		Oppvekst og kultur	Teknikk og miljø	Sjekk forrige kommuneplan for grenser
2	Nesvåg: sikre hensynssone og bestemmelser i reguleringsplan	Følger reguleringsplan		Oppvekst og kultur/ Teknikk og miljø	Rogaland Fylkeskommune (RFK)	
3	Jøssingfjord: definere hensynssone med bestemmelser i reguleringsplan	Følger reguleringsplan		Oppvekst og kultur/ Teknikk og miljø	Grunneier/ Reguleringsplan RFK	Være obs på mange hensyn som skal ivaretas ved grenser hensynssone og bestemmelser
4	Kulturmiljø Sandbekk: definere hensynssone med bestemmelser rundt Jepsens stoll. Vurdere evt. annet vern / retningslinjer for mekanisk verksted	Følger reguleringsplan		Oppvekst og kultur/ Teknikk og miljø	RFK	
5	Restaureringsprosjekt Hølen / Elgjestraum.	2014/2015	Midler fra Statens Vegvesen og arbeidskraft Teknikk / miljø	Oppvekst og kultur	Grunneiere/ Statens Vegvesen museumsavdeling	Bør følges opp av rydding av sti Vassenden-Elgjestraum og profilering av området
6	Etablere hensynssone med bestemmelser rundt Stuhauggården sentrum	Vurderes ved rullering av kommuneplan og ev reguleringsplan		Oppvekst og kultur	Teknikk og miljø	Vurdere grenser og bestemmelser i samsvar med andre planer for området

	Tiltak	År	Kostnad/ finansiering	Ansvar	Samarbeidspart- nere	Kommentar
7	Utarbeide estetiske kriterier for utvikling /nybygg i sentrum	Vurderes i rullering av kommuneplan og reguleringsplan		Oppvekst og kultur	Teknikk og miljø	
8	Opprydding i SEFRAK-register. Digitalisering	2015/2016	Midler riksantikvaren (RA)	Oppvekst og kultur	Teknikk og miljø. RFK.	I gang med nye bilder. Raste / forfalne bygninger må vurderes på nytt. Digitalisering i Kulturminnesøk
9	Registrering og evaluering av bygg fra 1900 til 1950. Digitalisering.	2016/2017	Midler RA. Evt. søke RA el andre	Oppvekst og kultur	Teknikk og miljø. RFK.	Evt. i samarbeid med lokale frivillige. Inn i Kulturminnesøk
10	Oversikt og evaluering av grendehus, skolehus og bedehus, både SEFRAK-bygg og nyere (frem til ca 1950)	2015/2016	Midler RA	Oppvekst og kultur	Lokale frivillige	I evaluering vil både antikvarisk verdi og bruk tas hensyn til
11	Formidling og aktiviteter med fokus på kulturminnevern	Hele perioden	Se utlysninger	Oppvekst og kultur	Lokale frivillige / skole / barnehager	Prosjekt i samarbeid med Den Kulturelle Skolesekken (DKS). Kulturminnedag årlig, samarbeid med barnehager og frivillige
12	Utarbeide tilskuddsordning / pris til restaureringsprosjekter	2017	Innarbeides i budsjett	Oppvekst og kultur	Sokndal bygdetun DKS Jøssingfjord Vitenmuseum Dalane Friluftsråd / Magma Geopark	Det bør også vurderes egen stillingsprosent til kulturminnevern, ev regionantikvar / samarbeid med byantikvar i Egersund

BYGNINGER VURDERT I SEFRAK KLASSE B:

1. Bolighus, gnr. 89/4, obj. 1111/101/001.
2. Løe, gnr. 89/4, obj. 1111/101/002.
3. Potetkjeller, gnr. 89/4, obj. 1111/101/004.
4. Sommerbolig, gnr. 89/7, obj. 1111/101/005.
5. Bolighus, gnr. 89/1, obj. 1111/101/006.
6. Potetkjeller, gnr. 88/2, obj. 1111/101/027.
7. Kvernhus, gnr. 88/2, obj. 1111/101/028.
8. Potetkjeller, gnr. 88/3,4, obj. 1111/101/029.
9. Potetkjeller, gnr. 88/3,4, obj. 1111/101/032.
10. Bolighus, gnr. 87/5, obj. 1111/101/037.
11. Løe, gnr. 87/5, obj. 1111/101/038.
12. Smie, gnr. 87/3,4, obj. 1111/101/040.
13. Løe, gnr. 87/3,4, obj. 1111/101/041.
14. Kvernhus, gnr. 87/3,4, obj. 1111/101/042.
15. Potetkjeller, gnr. 87/3,4, obj. 1111/101/044.
16. Bolighus, gnr. 85/3, obj. 1111/101/051.
17. Løe, gnr. 85/3, obj. 1111/101/052.
18. Fjøs, gnr. 85/3, obj. 1111/101/053.
19. Høyløe, gnr. 87/8, obj. 1111/101/055.
20. Bolighus, gnr. 86/3, obj. 1111/101/073.
21. Løe, gnr. 82/11, obj. 1111/102/003.
22. Grendehus/Bedehus, gnr. 82/11, obj. 1111/102/006.
24. Bolighus, gnr. 84/4, obj. 1111/102/007.
25. Bolighus, gnr. 82/10, obj. 1111/102/010.
26. Bolighus, gnr. 74/1, obj. 1111/102/011.
27. Uthus, gnr. 74/5, obj. 1111/102/013.
28. Sjøbu, gnr. 74/5, obj. 1111/102/014.
29. Sjøbu, gnr. 14/6, obj. 1111/102/015.
30. Bolighus, gnr. 14/7, obj. 1111/102/016.
31. Sjøbu, gnr. 58/23, obj. 1111/102/030.
32. Bolighus, gnr. 82/13, obj. 1111/102/032.
33. Bolighus, gnr. 58/1, obj. 1111/102/037.
34. Bolighus, gnr. 71/2, obj. 1111/102/043.
35. Driftsbygning, gnr. 71/2, obj. 1111/102/044.
36. Potetkjeller, gnr. 72/2,3, obj. 1111/102/047.
37. Bolighus, gnr. 72/2,3, obj. 1111/102/055.
38. Potetkjeller, gnr. 72/2, obj. 1111/102/056.
39. Bolighus, gnr. 83/2, obj. 1111/102/068.
40. Naust, gnr. 83/2, obj. 1111/102/070.
41. Uthus, gnr. 82/1,3, obj. 1111/102/071.
42. Potetkjeller, gnr. 84/1, obj. 1111/102/073.
43. Bolighus, gnr. 90/2, obj. 1111/103/005.
44. Bolighus, gnr. 90/5,6, obj. 1111/103/007.
45. Potetkjeller, gnr. 94/1, obj. 1111/103/012.
46. Potetkjeller, gnr. 94/1, obj. 1111/103/013.
47. Uthus, gnr. 94/1, obj. 1111/103/014.
48. Bolighus, gnr. 94/2, obj. 1111/103/015.
49. Løe, gnr. 94/2, obj. 1111/103/017.
50. Potetkjeller, gnr. 94/2, obj. 1111/103/018.
51. Potetkjeller, gnr. 94/1, obj. 1111/103/019.
52. Bolighus, gnr. 70/1, obj. 1111/103/021.
53. Bolighus, gnr. 68/5, obj. 1111/103/025.
54. Potetkjeller, gnr. 68/5, obj. 1111/103/026.
55. Driftsbygning, gnr. 68/5, obj. 1111/103/027.
56. Sommerfjøs, gnr.70/3, obj. 1111/103/028.
57. Bolighus, gnr. 66/5, obj. 1111/103/031.

58. Potetkjeller, gnr. 66/3, obj. 1111/103/032.
59. Bolighus, gnr. 66/2, obj. 1111/103/037.
60. Sommerfjøs, gnr. 70/2, obj. 1111/103/038.
61. Bolighus, gnr. 95/4,6, obj. 1111/103/046.
62. Bolighus, gnr. 95/1, obj. 1111/103/047.
63. Fjøs, gnr. 95/1, obj. 1111/103/048.
64. Vedhus, gnr. 95/1, obj. 1111/103/049.
65. Utløe/torvløe, gnr. 90/2, obj. 1111/103/057.
66. Bolighus, gnr. 107/1, obj. 1111/104/005.
67. Løe, gnr. 107/1, obj. 1111/104/007.
68. Bolighus, gnr. 107/3,4, obj. 1111/104/008.
69. Fjøs, gnr. 104/2,11, obj. 1111/104/015.
70. Bolighus, gnr. 104/5,6, obj. 1111/104/018.
71. Bedehus, gnr. 104/9,10, obj. 1111/104/021.
72. Skolehus, gnr. 104/2,11, obj. 1111/104/022.
73. Uthus/utedo, gnr. 104/2,11, obj. 1111/104/023.
74. Bolighus, gnr. 103/1,2, obj. 1111/104/026.
75. Driftsbygning, gnr. 103/1,2, obj. 1111/104/027.
76. Potetkjeller, gnr. 103/1,2, obj. 1111/104/028.
77. Potetkjeller, gnr. 103/1,2, obj. 1111/104/029.
78. Potetkjeller, gnr. 103/1,2, obj. 1111/104/030.
79. Potetkjeller, gnr. 103/1,2, obj. 1111/104/031.
80. Sommerfjøs, gnr. 104/1,2, obj. 1111/104/033.
81. Høyløe, gnr. 104/1,2, obj. 1111/104/034.
82. Bolighus, gnr. 102/3, obj. 1111/104/035.
83. Potetkjeller, gnr. 102/3, obj. 1111/104/038.
84. Bolighus, gnr. 104/9,10, obj. 1111/104/040.
85. Driftsbygning, gnr. 104/9,10, obj. 1111/104/041.
86. Hønsehus, gnr. 104/9,10, obj. 1111/104/042.
87. Bolighus, gnr. 102/1, obj. 1111/104/046.

88. Uthus, gnr. 102/1, obj. 1111/104/047.
89. Høyløe, gnr. 102/1, obj. 1111/104/050.
90. Kvernhus, gnr. 102/1, obj. 1111/104/051.
91. Høyløe, gnr. 102/1, obj. 1111/104/052.
92. Gjeterhytte, gnr. 102/1, obj. 1111/104/055.
93. Bolighus, gnr. 98/1,2, obj. 1111/104/057.
94. Smie, gnr. 98/1,2, obj. 1111/104/058.
95. Smie, gnr. 65/1, obj. 1111/104/064.
96. Sommerfjøs, gnr. 65/1, obj. 1111/104/065.
97. Kvernhusanlegg, gnr. 64/12, obj. 1111/104/067.
98. Bolighus, gnr. 64/6, obj. 1111/104/068.
99. Bolighus, gnr. 64/1, obj. 1111/104/076.
100. Bolighus, gnr. 64/4, obj. 1111/104/077.
101. Sommerfjøs, gnr. 65/4, obj. 1111/104/083.
102. Utløe, gnr. 64/7, obj. 1111/104/088.
103. Bolighus, gnr. 97/2, obj. 1111/104/089.
104. Bolighus, gnr. 96/1, obj. 1111/104/105.
105. Fjøs, gnr. 96/1, obj. 1111/104/106.
106. Grendehus, gnr. 65/3, obj. 1111/104/112.
107. Løe, gnr. 65/5, obj. 1111/104/114.
108. Bolighus, gnr. 104/1, obj. 1111/104/121.
109. Utløe, gnr. 104/1, obj. 1111/1004/123.
110. Bolighus, gnr. 102/2, obj. 1111/104/140.
111. Driftsbygning, gnr. 102/2, obj. 1111/104/141.
112. Grendahus, gnr. 62/1, obj. 1111/105/009.
113. Utedo, gnr. 62/1, obj. 1111/105/010.
114. Sommerfjøs, gnr. 42/3, obj. 1111/105/014.
115. Bolighus, gnr. 42/16, obj. 1111/105/016.
116. Vedskjul, gnr. 42/1,2, obj. 1111/105/017.
117. Driftsbygning, gnr. 42/1,2, obj. 1111/105/018.

118. Potetkjeller, gnr. 44/5,6, obj. 1111/105/020.
119. Bolighus, gnr. 41/1, obj. 1111/105/021.
120. Driftsbygning, gnr. 41/, obj. 1111/105/022.
121. Bolighus, gnr. 61/2, obj. 1111/105/024.
122. Bolighus, gnr. 58/3, obj. 1111/105/027.
123. Uthus, gnr. 58/3, obj. 1111/105/028.
124. Bolighus, gnr. 63/1, obj. 1111/105/030.
125. Driftsbygning, gnr. 63/1, obj. 1111/105/031.
126. Bolighus, gnr. 40/2, obj. 1111/105/033.
127. Potetkjeller, gnr. 40/2, obj. 1111/105/035.
128. Potetkjeller, gnr. 60/1,2, obj. 1111/105/044.
129. Driftsbygning, gnr. 61/4, obj. 1111/105/048.
130. Driftsbygning, gnr. 61/3, obj. 1111/105/050.
131. Utløe, gnr. 61/4, obj. 1111/105/053.
132. Museum/møterom, gnr. 58/1, obj. 1111/105/056.
133. Bolighus, gnr. 38/3,4, obj. 1111/106/001.
134. Bolighus, gnr. 17/7, obj. 1111/107/001.
135. Bolighus, gnr. 17/1, obj. 1111/107/003.
136. Bolighus, gnr. 31/1, obj. 1111/107/009.
137. Bolighus, gnr. 29/3, obj. 1111/107/014.
138. Driftsbygning, gnr. 29/3, obj. 1111/107/015.
139. Kvernhus, gnr. 29/3, obj. 1111/107/016.
140. Skolehus, gnr. 29/3, obj. 1111/107/017.
141. Bolighus, gnr. 26/3, obj. 1111/107/018.
142. Sauehus, gnr. 25/2, obj. 1111/107/025.
143. Bolighus, gnr. 25/1, obj. 1111/107/026.
144. Vedhus, gnr. 29/1, obj. 1111/107/028.
145. Bolighus, gnr. 33/2, obj. 1111/107/040.
146. Fjøs, gnr. 33/2, obj. 1111/107/041.
147. Løe, gnr. 33/2, obj. 1111/107/042.
148. Driftsbygning, gnr. 19/9, obj. 1111/108/001.

149. Bolighus, gnr. 19/1, obj. 1111/108/002.
150. Bolighus, gnr. 19/4,5, obj. 1111/108/003.
151. Driftsbygning, gnr. 19/4,5, obj. 1111/108/004.
152. Bolighus, gnr. 20/14, obj. 1111/108/008.
153. Bolighus, gnr. 23/1, obj. 1111/108/031.
154. Bolighus, gnr. 45/1, obj. 1111/109/001.
155. Bolighus, gnr. 45/6, obj. 1111/109/002.
156. Bolighus, gnr. 15/5, obj. 1111/109/012.
157. Utløe, gnr. 45/4, obj. 1111/109/014.
158. Bolighus, gnr. 14/1, obj. 1111/109/015.
159. Potetkjeller, gnr. 7/1, obj. 1111/110/004.
160. Bryggerhus/smie, gnr. 7/1, obj. 1111/110/005.
161. Bolighus, gnr. 5/1, obj. 1111/110/009.
162. Bolighus, gnr. 5/1, obj. 1111/110/010.
163. Bolighus, gnr. 5/4, obj. 1111/110/01
164. Potetkjeller, gnr. 5/1, obj. 1111/110/024.
165. Lager, gnr. 5/4, obj. 1111/110/025.
166. Bolighus, gnr. 6/4, obj. 1111/110/027.
167. Bolighus, gnr. 6/2, obj. 1111/110/031.
168. Vedbu, gnr. 6/2, obj. 1111/110/033.
169. Sjøbu, gnr. 6/2, obj. 1111/110/034.
170. Bolighus, gnr. 6/17, 1111/110/035.
171. Naust, gnr. 7/1, obj. 1111/110/039.
172. Bolighus, gnr. 8/1,2, obj. 1111/110/042.
173. Sjøhus, gnr. 7/36, obj. 1111/110/051.
174. Sjøhus, gnr. 7/13, obj. 1111/110/052.
175. Bolighus, gnr. 1/5, obj. 1111/111/006.
176. Bolighus, gnr. 1/5, obj. 1111/111/007.
177. Vedhus, gnr. 1/5, obj. 1111/111/008.
178. Bolighus, gnr. 1/5, obj. 1111/111/010.
179. Driftsbygning, gnr. 1/68, obj. 1111/111/011.

180. Bolighus, gnr. 1/68, obj. 1111/111/012.
181. Sjøbu, gnr. 1/?, obj. 1111/111/014.
182. Bolighus/naust, gnr. 1/17, obj. 1111/111/015.
183. Naust, gnr. 1/57, obj. 1111/111/016.
184. Naust, gnr. 1/57, obj. 1111/111/017.
185. Bolighus, gnr. 1/11, obj. 1111/111/018.
186. Bolighus, gnr. 1/11, obj. 1111/111/019.
187. Bolighus, gnr. 1/12, obj. 1111/111/029.
188. Sjøbu, gnr. 1/12, obj. 1111/111/030.
189. Bolighus, gnr. 1/2, obj. 1111/111/032.
190. Bolighus, gnr. 1/12, obj. 1111/111/033.
191. Bolighus, gnr. 1/12, obj. 1111/111/036.
192. Bolighus, gnr. 1/40, obj. 1111/111/037.
193. Driftsbygning, gnr. 2/9, obj. 1111/111/041.
194. Fjøs, gnr. 2/9, obj. 1111/111/042.
195. Fjøs, gnr. 2/1, obj. 1111/111/045.
196. Bolighus, gnr. 47/2, obj. 1111/112/003
197. Bolighus, gnr. 49/1, obj. 1111/112/010.
198. Bolighus, gnr. 47/21, obj. 1111/112/014.
199. Bolighus, gnr. 47/83,57, obj. 1111/112/015.
200. Driftsbygning, gnr. 50/4, obj. 1111/112/018.
201. Stabbur, gnr. 50/10, obj. 1111/112/020.
202. Bolighus, gnr. 50/10, obj. 1111/112/021.
203. Potetkjeller, gnr. 53/2, obj. 1111/113/101.
204. Utløe, gnr. 53/8, obj. 1111/113/102.
205. Uthus, gnr. 52/2,4,5,6, obj. 1111/113/110.
206. Sommerfjøs, gnr. 78/1, obj. 1111/113/111.
207. Sommerfjøs, gnr. 78/11, obj. 1111/113/112.
208. Potetkjeller, gnr. 78/11, obj. 1111/113/113.
209. Potetkjeller, gnr. 18/8, obj. 1111/113/116.
210. Potetkjeller, gnr. 54/4,5, obj. 1111/113/118.
211. Bolighus, gnr. 80/1, obj. 1111/114/001.
212. Driftsbygning, gnr. 80/2, obj. 1111/114/003.
213. Bolighus, gnr. 80/2, obj. 1111/114/004.
214. Driftsbygning, gnr. 78/16,17, obj. 1111/114/008.
215. Bolighus, gnr. 78/9,15, obj. 1111/114/009.
216. Potetkjeller, gnr. 77/9,15, obj. 1111/115/003.
217. Driftsbygning, gnr. 77/9,15, obj. 1111/115/005.
218. Potetkjeller, gnr. 55/2, obj. 1111/116/010.
219. Bolighus, gnr. 55/1, obj. 1111/116/012.
220. Bryggerhus, gnr. 55/1, obj. 1111/116/013.
221. Bolighus, gnr. 56/10, obj. 1111/116/017.
222. Fjøs, gnr. 56/10, obj. 1111/116/018.
223. Bolighus, gnr. 55/106, obj. 1111/116/019.
224. Bolighus, gnr. 55/98, obj. 1111/116/020.
225. Bolighus, gnr. 55/31, obj. 1111/116/021.
226. Bolighus, gnr. 56/50, obj. 1111/117/005.
227. Bolighus, gnr. 56/74, obj. 1111/117/006.
228. Bolighus, gnr. 56/8,9, obj. 1111/117/008.
229. Bryggerhus, gnr. 57/6, obj. 1111/117/012.
230. Driftsbygning, gnr. 57/6, obj. 1111/117/013.
231. Bolighus, gnr. 56/19, obj. 1111/117/014.
232. Bolighus, gnr. 57/9, obj. 1111/117/016.
233. Driftsbygning, gnr. 56/19, obj. 1111/117/017.

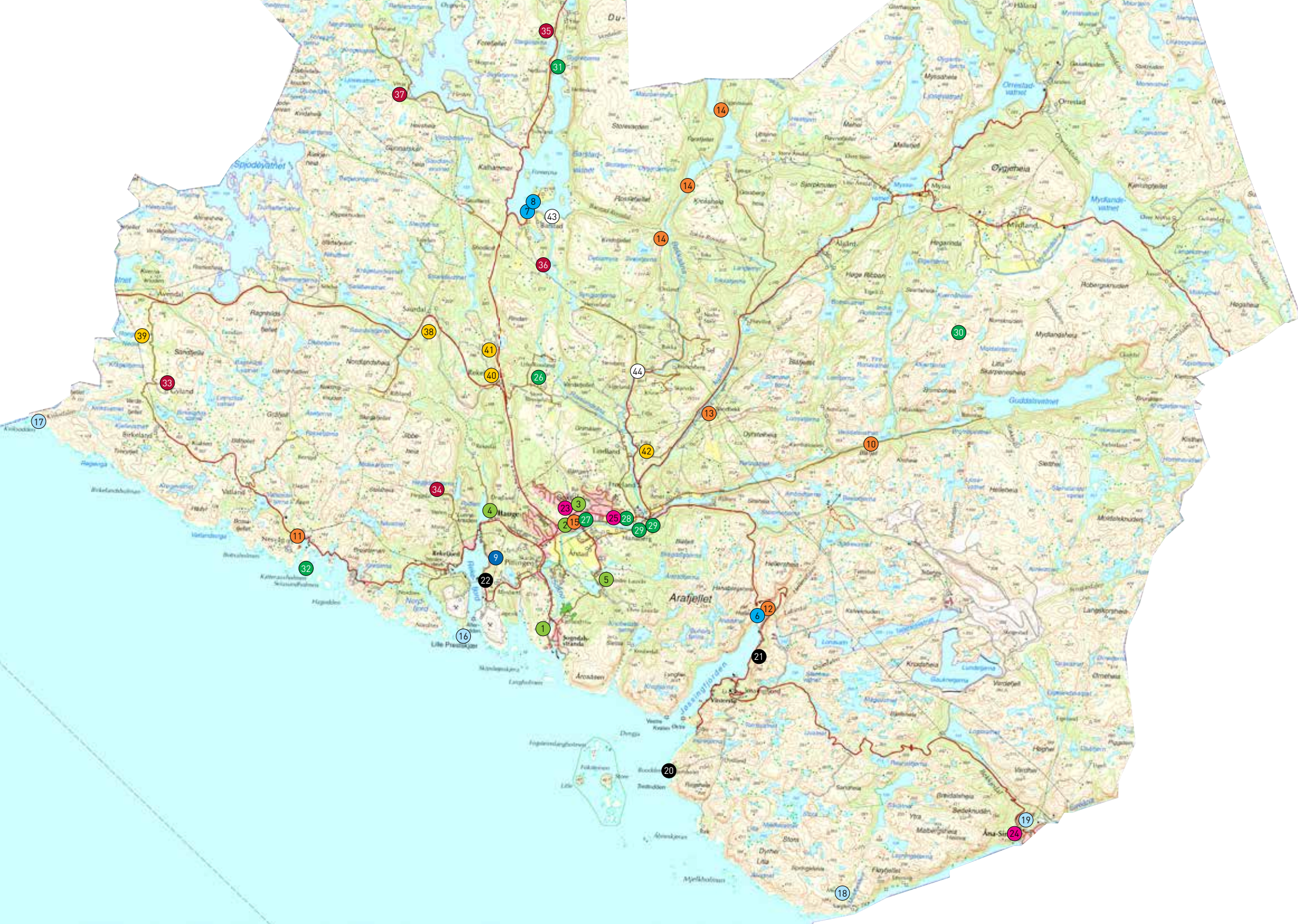
BLÅFJELLBANEN

KILDER

- SEFRAK - "Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge".
- Sokndal gjennom 150 år - Sven Jonsson, Claus Egil Feyling, Amund Jacobsen 1987.
- Frå hauk ok heidni nr. 2 1982.
- Frå hauk ok heidni 2/ 1997.
- Frå hauk ok heidni nr. 3/ 2005.
- Norges bebyggelse - Sørlige seksjon 1957.
- Stavanger Amptes udførlige Beskrivelse - Bendix Chrastian de Fine.
- Hådyr forteller - Sigmund Birkeland. 2012.
- Fornminner i Rogaland - Sokndal - AmS 1977.
- Barbro I. Dahls hovedfagsoppgave 2003 vedrørende Rosslund.
- Stavanger Museum årbok 1972 - Runesteine fra EIK i Sokndal s.45 - Jenny-Rita Næss.
- Rapport fra kulturhistorisk registrering i forbindelse med sentrumsplan for Sokndal v/ Rogaland fylkeskommune.
- Gruvedrift i Sokndal gjennom 140 år - bind 1 og 2 - Frode Sæland 2008.
- Ilmenitten 1954 - Titania AS.
- Ilmenitten 1975 sommernr. - Titania AS.
- Åna - Sira gjennom 100 år - NVE Kraft og miljø nr. 9 1985.
- Bygdebok for Åna- Sira og Berrefjord - Jan Helge Trelsgård og Tordis Midtbø 1995.
- Kystruta Oslo - Bergen - Rolf Langstrøm m.fl. 1981.
- Sokndal Bygdetuns kystkultur-dokumentasjon. Finn Nesvold.
- Julehilsen fra Sokndal Bygdetun og Sokndal Ættesogelag 2006.
- Atlantikwall research Norway, ARN - Ettrup, Rittenbach, Scellenberger 2010.
- Stedsanalyse Hauge i Dalane - Ark. Thor Thomassen og L.Ark. Johann Thull - 1994.
- Stedsanalyse Hauge sentrum- Siv. ark. Ole Serinius Trodahl 2004.
- I natt gjelder det! - Magne Haugland 2001.
- Fra Lille Prestskjær fyr, - artikkel av fyrmester Hans Hansen.
- Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Rogaland - Fylkesmannen i Rogaland 1994.
- Kulturlandskap i arealplanleggingen - Presentasjon v/ Steinar Nordvoll.
- Vakre landskap i Rogaland - Rogaland fylkeskommune 1995
- Sokndal kommune - "Smilplan" 2012 - 2015.
- Leirstedet Lio 50 år 1950 - 2000.
- Sokndal kirke 200 år 1803 - 2003.
- www.sokndal.kirken.no.
- Informanter: John Midtbø, Asbjørn Log, Håkon Torgersen, Jan Bendiksen, Knut Jan Kluge, Arvid Log Tron Wesenlund Hjønnvåg, Einar Birkeland, Kirsten Brambo og Sokndal skole.
- Forskrift om fredning av Sogndalstrand kulturmiljø, Sokndal kommune, Rogaland 24.06.2005.
- Forvaltningsplan - Sogndalstrand kulturmiljø, Sokndal kommune, Rogaland 08.03.2005.
- Bygdebok i Sokndal kommune nr. 4 s. 271 ff. Trygve Ege Olsen og Steinar Skarås 2008.
- www.askeladden.ra.no.

ARKIVBILDER

Bilder fra Sokndal bygdetuns arkiv og Dalane Folkemuseum. Kristian Nesvåg (s 79).

KULTURMINNER OG KULTURMILJØER I SOKNDAL KOMMUNE

● VEDTAKSFREDETE BYGNINGER OG KULTURMILJØ

1. Sogndalstrand kulturmiljø
2. Stuhaughuset
3. Kirsebomhuset
4. Volden
5. Løvås

● BYGNINGER UNDER MUSEUMSVERN

6. Hellenenhusene
7. Fasgardsløe, Barstad
8. Steinfjøs, Barstad

● SPESIALOMRÅDE BEVARING

9. Rekefjord øst

● KULTURMILJØER

10. Blåfjell, gruver
11. Nesvåg, naustmiljø
12. Jøssingfjord, industri
13. Sandbekk, gruver/industriområde
14. Hølen/Elgjestraum, veinett
15. Sentrum, Stuhauggården

● KYSTKULTUR

16. Lille Prestskjær fyr
17. Kviksvik, naust
18. Mål, bolighus
19. Log, bolighus

● KRIGSMINNER

20. Jansholet
21. Minnestøtte, Jøssingfjord
22. Minnetavle, Rekefjord

● KIRKESTEDER

23. Sokndal kirke – automatisk listeført
24. Åna Sira kirke
25. Prestegården kulturmiljø

● AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

26. Rossland, fornminner
27. Sentrum, helleristningsfelt Katthammer
28. Eikområdet og Eiksteinen
29. Haneberg, fornminner
30. Mydland, gravfelt
31. Netland, bygdeborg
32. Engelsholmen, gravfelt

● KVERNUS (A-OBJEKTER)

33. Birkeland
34. Hegdal
35. Ytre Evje
36. Barstad
37. Vinja

● BOLIGHUS/DRIFTSBYGNINGER (A-OBJEKTER)

38. Øvre Saurdal, driftsbygning
39. Åvandal, høy-/torvløer
40. Rekeland, bolighus
41. Urdal, driftsbygning
42. Fidje, bolighus

○ SAMFERDSEL

43. Barstad bru
44. Bakka bru

KULTURMINNER OG KULTURMILJØER I SOKNDAL KOMMUNE

● VEDTAKSFREDETE BYGNINGER OG KULTURMILJØ

FREDET KULTURMILJØ: Vedtaksfredning etter Kulturminneloven § 20. Fredningen gjelder spesielle områder for å bevare områdets kulturhistoriske verdi. Fredningen ligger et nivå over vanlig vedtaksfredning og representerer det strengeste vernet i kulturminneloven.

VEDTAKSFREDET KULTURMINNE: Nyere tids kulturminner, yngre enn 1537, kan fredes med vedtak etter kulturminnelovens § 15, av Riksantikvaren.

1. SOGDALSTRAND KULTURMILJØ

Sogndalstrand med bebyggelse og kulturlandskap er et av åtte fredete og to midlertidig fredete kulturmiljøer i Norge. Fredet etter Kulturminneloven § 20.

2. STUHAUGHUSET MED UTHUS – FREDET ANLEGG

- Bolighus Stuhaughuset, gnr. 55 bnr. 87. Bygget 1803. Større to-etasjers midtgangshus med to endekammers.
- Uthus Stuhauggården, gnr. 55 bnr. 87. Bygget 1803.

3. KIRSEBOMHUSET MED BRYGGERHUS OG DRENGESTUE – FREDET ANLEGG

- Bolighus, gnr. 56 bnr. 1. Bygget 1797. Større midtgangshus i to etasjer med symmetrisk fasade
- Drengestue, gnr. 56 bnr. 1. Bygget 1797.
- Bryggerhus, gnr. 56 bnr. 1. Eldste delen er fra 1800-tallet. Hoveddelen er bygget noe etter 1914.

4. VOLDEN

Bolighus Rekefjord øst, Rekevik. Gnr. 74 bnr. 1. Bygget ca. 1680 – 1700.

5. LØVÅS

Bolighus Løvås, gnr. 48 bnr. 2. Bygget ca. 1778. Toetasjers midtgangshus.

● BYGNINGER UNDER MUSEUMSVERN

MUSEUMSVERN/MUSEALT VERN: Kulturminner som museene eier eller har vedlikeholdsansvar for. Disse er som regel ikke fredet etter kulturminneloven.

6. HELLERENHUSENE, JØSSINGFJORD

Bolighus Hellingen, gnr. 46 bnr. 5. Bolig 1: Usikkert byggeår, men bygningen er antatt å være fra midten av 1700-tallet. Bolig 2: Bygget 1700-tallet. 3 ruiner. Antatt å ha vært løe, fjøs og sauehus.

7. FASGARDSLØE, BARSTAD

Løe, gnr. 64, bnr. 3. Ukjent byggeår. Bygget i grind. På grunn av byggemåten betegnes denne typen løe "fasgardløe". Eies av Dalane Folkemuseum.

8. STEINFJØS, BARSTAD

Fjøs, gnr. 64, bnr. 3. Ukjent byggeår. Underbygning i tørrmur. Fjøs bygget i laft, møkkahus i tørrmur. Tegl som taktekke. Autentisk. Eies av Dalane Folkemuseum.

● SPESIALOMRÅDE BEVARING

Spesialområde bevaring er et avgrenset område med kulturminner/et kulturmiljø sikret etter forrige Plan og bygningslov § 25, pkt 6.

9. REKEFJORD ØST

Rekefjord øst er et viktig område med rester etter malmbanen innerst i fjorden og flere særprega bygninger; både bolighus og sjøhus der Åve og Åveodden med Tollpakkhuset og dampskipskaaien peker seg ut. Større miljø av A-objekter (høy verneverdi). Formelt vern etter Plan og bygningsloven, spesialområde bevaring.

● KULTURMILJØER

10. BLÅFJELL, GRUVER

Blåfjellgruvene med produksjonsrampe, hustufte og jernbanetrase. Etter gruvedrift fra 1860-70-årene.

11. NESVÅG, NAUSTMILJØ

Ni naust i rekke, utgjør et særlig verneverdig naustmiljø. Bygget siste del av 1800-tallet/ tidlig 1900-tall.

12. JØSSINGFJORD, INDUSTRI

Inneholder flere kulturminner knyttet til tidligere industri i Jøssingfjord, blant annet Nedre Hellen kraftstasjon (bygget 1907/1908) med rørgate, driftshall, turbiner og mekanisk verksted og trallebane. Trallebanen er nylig restaurert.

13. SANDBEKK, GRUVER/INDUSTRIOMRÅDE.

Titania sitt verksområde og oppredningsanlegg på Sandbekk, nedlagt i 1965. Flere av bygningene er i dag solgt til private firma. Dr Jepsens stoll og området rundt vil bli foreslått regulert til hensynssone kulturmiljø.

14. HØLEN/ELGJESTRAUM, VEINETT

Inneholder 2 bruer i Hølen, 1 på Elgjestraum, gammel ferdselsvei og rester etter vadmelsstampe (Hølen). Ferdselsveien inkluderer også Bakka bru. Elgjestraum bru er gjenoppbygget og restaurert.

15. SENTRUM, STUHAUGGÅRDEN.

Inneholder fredet anlegg Stuhauggården med bolighus og uthus, i tillegg til hønsehus, og uthus med høy verneverdi pga like ved fredet anlegg. I kulturmiljøet inngår også bolighus (A-objekt), Hauge park og Doktorgården.

● KYSTKULTUR

16. LILLE PRESTSKJÆR FYR

Fyr (SEFRAK A-objekt), gnr. 82 bnr. 5. Bygget 1895. Satt i drift 1. november 1895 som innseilingsfyr til Rekefjord.

17. KVIKSVIK, NAUST

Buer/naust, første bygd 1875.

18. MÅL, BOLIGHUS

Bolighus (A-objekt). Mål. Gnr. 5 bnr. 1. Ukjent byggeår. Midtgangshus med endekammer.

19. LOG, BOLIGHUS

Bolighus (A-objekt). Logsveien 15. Gnr. 7 bnr. 1. Bygget ca. 1800. Midtgangshus.

● KRIGSMINNER

20. JANSHOLET

Kystartilleribatteri fra 2. verdenskrig med fire tyske feltkanoner. Kaserner, bunkerser, luftvernstillinger.

21. MINNESTØTTE - JØSSINGFJORD

Minnestøtte over kampen som fant sted mellom det britiske destroyerskipet Cossack og det tyske hjelpeskipet Altmark den 16. februar 1940.

22. MINNETAVLE - REKEFJORD

Minnetafle over Carhampton-operasjonen. Tromsund ble senket 28. februar 1945 av tyske bombefly og alle 48 om bord omkom.

● KIRKER/KIRKESTEDER

23. SOKNDAL KIRKE - AUTOMATISK LISTEFØRT

Bygget i 1803. Korskirke i Luis XVI stil.

24. ÅNA SIRA KIRKE

Bygget 1888. Ikke listeført/fredet.

25. PRESTEGÅRDEN KULTURMILJØ

Bolighus, gnr. 58, bnr. 1 Bygget 1895. Prestegård. Større Midtgangshus med symmetrisk fasade. Inkluderer også stabbur og driftsbygning. Alle bygninger A-objekter.

● AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER

26. ROSSLAND, ULIKE FORNMINNER

Skålgropfelt, offerstein, bautastein, gravhauger/langhus. Kultsted fra eldre jernalder (500 f.Kr - 500 e.Kr.)

**27. SENTRUM, HELLERISTNINGSFELT
KATTHAMMER**

Gnr. 56 bnr. 28. Feltet består av minst syv skipsfigurer, en fotsåle og 16 runde groper. Bronsealder (1800 - 500 f.Kr.)

28. EIKOMRÅDET OG EIKSTEINEN

Gnr. 58 bnr. 1. Runestein, tidfestet til midt på 1000-tallet (funnet i elva i 1972). Tidlige bosetningsspor, gravhauger. Fra eldre jernalder (500 f.Kr - 500 e.Kr.)

29. HANEBERG, ULIKE FORNMINNER

Gravkammer. Gnr. 46 bnr. 3. Eldre jernalder (500 f.Kr - 500 e.Kr.)
Helleristningsfelt. Gnr. 46 bnr. 2. Bronsealder (1800 - 500 f.Kr.)

30. MYDLAND, GRAVFELT

Gnr.19, bnr.9. Store Skorpneshei. Gravfelt med 20 runde og 10 avlange røyser. Mangler datering - venter på tilbakemelding

31. NETLAND, BYGDEBORG

Bygdeborg på Borrlandshaug gnr. 100 bnr. 2. Eldre jernalder (375 - 550 e.Kr.)

32. ENGELSHOLMEN, GRAVFELT

Gnr. 86 bnr. 3 m.fl. Gravfeltet inneholder 7-8 graver. 300 - 550 e.Kr.

● **KVERNHUS (A-OBJEKTER)**

33. BIRKELAND

Kvernhus, gnr.88, bnr.1, bygget ca.1860

34. 34. HEGDAL

Kvernhus, gnr. 84, bnr. 3, bygget tidlig 1800-tallet.

35. YTRE EVJE

Kvern, gnr.103, bnr.5, bygget i 1888, restaurert i begynnelsen av 2000-tallet. Kvernen ble benyttet av to bruk.

36. BARSTAD

Kvernhus, gnr.64, bnr.12. Ukjent byggeår. Autentisk interiør med bl.a intakt kvernkall.

37. VINJA

Kvernhus, gnr.97, bnr.2. Antatt bygget ca 1850.

● **BOLIGHUS/DRIFTSBYGNINGER (A-OBJEKTER)**

38. ØVRE SAURDAL

Driftsbygning i tørrmur i 3 avtrappete volum. Den er ikke mulig å tidfeste ut fra byggemåte. Unik bygning.

39. ÅVENDAL

En torvløe og to høyløer på gnr.90, bnr.3. Stor grad av autentisitet.

40. REKELAND

Bolighus, gnr. 70, bnr. 3. To-etasjes midtgangshus. Den østre stuen er fra 1803 og deler av huset eldre. Nylig restaurert.

41. URDAL

Driftsbygning, gnr.66, bnr.2. Ukjent byggeår, nylig restaurert. Bygget i tre avtrappinger.

42. FIDJE

Bolighus, gnr.44, bnr.5,6. Midtgangshus med symmetrisk fasade. Nylig restaurert.

○ **SAMFERDSEL**

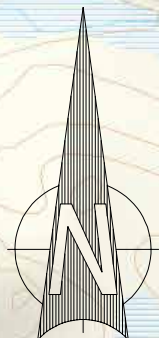
43. BARSTAD BRU

Bru, gnr.64, bnr.2. Ukjent byggeår. 8 brukar i tørrmur dekket med store, flate steinheller. Broen er en del av den gamle "St.Olavs-vegen".

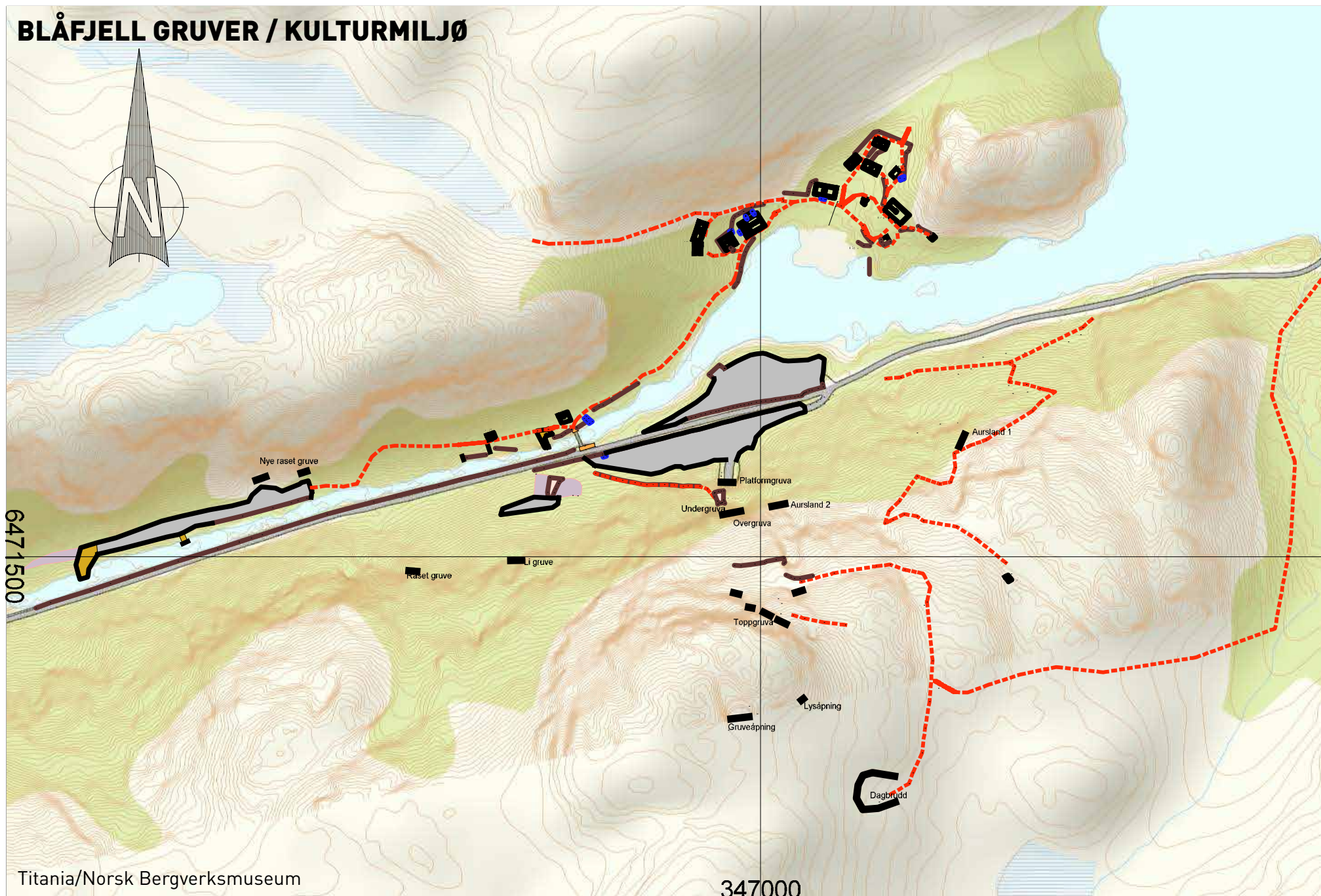
44. BAKKA BRU

Bru, gnr. 62, ukjent byggeår, ca 12 m lang, bestående av 4 pilarer i tørrmur, med store, kraftige heller over.

BLÅFJELL GRUVER / KULTURMILJØ

6471500

Titania/Norsk Bergverksmuseum

347000

KULTURMINNER OG KULTURMILJØER I SOKNDAL

